

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Antropoloji Anabilim Dalı

**KÜRESELLEŞME, KÜLTÜREL DEĞİŞİM VE EBEVEYNLİK:
ANKARA KAMİL OCAK MAHALLESİ ÖRNEĞİ**

Sefer Yetkin Işık

Doktora Tezi

Ankara, 2013

KÜRESELLEŞME, KÜLTÜREL DEĞİŞİM VE EBEVEYNLİK: ANKARA KAMİL OCAK
MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Sefer Yetkin IŞık

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2013

KABUL VE ONAY

S. Yetkin Işık tarafından hazırlanan "Küreselleşme, Kültürel Değişim ve Ebeveynlik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği" başlıklı bu çalışma, 17.01.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Sadegül Akbaba ALTUN (Başkan)

Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL (Danışman)

Prof. Dr. Suavi AYDIN

Doç. Dr. Çetin TÜRKYILMAZ

Yrd. Doç. Dr. Nihat ÜLNER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

17/01/2013

S. Yetkin Işık

Öğrenme tutkularını ve insana duydukları saygıyı miras aldığım fedâkar annem ve babama...

TEŞEKKÜR

Bu tez, alan araştırmasının başlamasından metnin son halini almasına kadar geçen sürede birçok insanın yardımı, rehberliği ve katkısıyla oluşturuldu.

Öncelikle, doktora eğitimime devam etmem konusunda beni teşvik eden, kendime güvenimin sarsıldığı zor günlerde, o çok değerli desteklerini esirgemeyen hocalarımı asla unutmayacağım: Sabırla tezi okuyan, bana güvenmekten vazgeçmeyen, hatalarımı düzeltmekten yorulmayan, saygı değer hocam Serpil Altuntek'in emeği büyüktür; fikirlerinden her zaman faydalandığım, çalışmalarından ilham aldığım ve bilime olan tutkularından etkilendiğim Suavi Aydın, Sibel Özbudun, Balkı Şafak, Yılmaz Erdal ve Sadegül Akbaba'ya teşekkür borçluyum. Şartların çok zorlaştığı zamanlarda araştırmaya devam etmemi sağlayan en büyük etken, yukarıda isimlerini saydığım öğretmenlerimin güvenlerine layık olma isteğiydi. Çalışma azmi ve öğrenme şevkinden etkilendiğim, birçok işi ve sorunları arasında bile yazdıklarımı okumaktan kaçınmayan arkadaşım Hülya Doğan' destekleri için teşekkür ediyorum. Uzun saatler boyunca beni dinleyerek fikir veren, yazdıklarımı okuyan, kaynaklar öneren, kitaplarını paylaşan ve hatalarımı düzelter, eşsiz dostluğu ve birikimiyle hep yanımda olan değerli dostum Tarık Özbek'e, tecrübesinden, enerjisinden, fikirlerinden ve kitaplarından çokça yararlandığım ağabeyim ve arkadaşım İlker Özdemir'e birkaç sözcükle teşekkür edebilmek çok zor. Verdikleri bilgiler, paylaştıkları görüşler ve misafirperverlikleriyle alan araştırmasını mümkün kılan, doğru bilgilere ulaşmamı sağlayıp doğru kişilerle görüşme yapmama aracılık eden mahalle sakini annelere ve öğrencilerime, okuldaki çalışmalarımda kolaylık sağlayan yöneticiler ve öğretmen arkadaşlarıma da teşekkür borçluyum. İlgi ve merakımı antropolojiyle ve antropoloji bölümünde tanımaktan her zaman gurur duyacağım hocalarımla tanışmama vesile olan, böylece hayata bakışımın tümüyle değişmesine, ufkumun genişlemesine sebep olan sevgili arkadaşım Özgür Özdemir'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Son olarak benim için çok değerli olan sevgilerini ve desteklerini her zaman hissettiğim büyük aileme teşekkür ediyorum.

Burada adı anılan herkesin ve dolaylı veya doğrudan teze katkıda bulunmuş ancak adı anılmamış olan birçok kişinin bu başarıda payı vardır. Tezde bulunabilecek hatalar ve yanlışlıkların sorumlulukları ise tezin yazarına aittir.

ÖZET

IŞIK, Sefer Yetkin. *Küreselleşme, Kültürel Değişim ve Ebeveynlik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği*, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

Ankara'nın Keçiören ilçesi Kamil Ocak Mahallesi'nde yürütülen iki yıllık bir alan araştırmasına dayanan bu tez, kapitalist modernleşmenin kendi içinde geçirdiği değişimin sonucunda ortaya çıkan küresel tüketim kültürünün bütün dünyayı etkisi altına aldığı varsayımından hareket ederek ebeveynlik pratiklerinin bu değişimden nasıl etkilendiği sorusuna cevap aramaktadır. Postmodern kültür, tüketim kültürü, risk toplumu "Ve" toplumu gibi kavramlarla da tanımlanan kapitalizmin bu yeni aşamasında riskler de küreselleşmiş ve riskleri kontrol etmek daha da güçleşmiştir. İletişim teknolojisi, bilginin ve risklerin yoğunlaşması ve küresel hale gelişi, ebeveynlik pratiklerini de değiştirmeye zorlamıştır. Çocuğun bilinçli ve planlı olarak dünyaya getirilişi, Amerika mahreçli gelişim psikolojisi ekolünün de etkisiyle bütün dünyada çocuk merkezli bir kültüre, aynı zamanda bir "yeni annelik ideolojisine" yol açmıştır. Küresel risk bilinci ve muhafazakar politikalar da anneliği yeniden popüler hale getirmekte ancak annelerin günümüzde daha bilinçli ve daha eğitilmiş olması gerektiği kanaat önderleri tarafından vurgulanmakta, annelik okulları açılarak diplomalı annelik yaygınlaştırılmaktadır. K. Ocak Mahallesi'nde ebeveynler, kadınların eğitim düzeyi ve istihdam oranlarının düşüklüğü, köyden kente göç, dindarlık ve köylülük birleşimi bir muhafazakar kültürel yapının da etkisiyle yeni annelik ideolojisine razı olmuş, çocukların eğitimi için gereken fazladan zaman böylece, annelerin artı emeği ile karşılanmıştır. Bu fazladan çalışmaya rıza göstermede ev kadınlığının aksine diplomalı yeni anneliğin bir statü olarak görülmesi da etkilidir.

Anahtar Sözcükler

Küreselleşme, tüketim kültürü, çocuk merkezli aile, yeni annelik, ebeveynlik, statü, kültürel değişim.

ABSTRACT

IŞIK, Sefer Yetkin. *Globalization, Cultural Change and Parenthood: Ankara Kamil Ocak Neighborhood Sample*, PhD Dissertation, Ankara 2013.

This dissertation, which is based on a two-year-field research carried on in Kamil Ocak Neighborhood of Keçiören province in Ankara, moves from the assumption that the global consumption culture which occurs as a result of the change that capitalist modernization goes through in itself has taken the whole world under its effect, and it seeks an answer to the question how parenthood practices are affected from this change. In this new phase of Capitalism which is also defined by concepts like post-modern culture, consumption culture, risqué society, and “And” society, risks have also been globalized and it has become more and more difficult to control them. Communication technology, concentration and globalization of information and risks have forced parenthood practices to change. Giving birth to the child in a planned and conscious way has caused a child-centered culture and at the same time a “new motherhood ideology” in the whole world partially with the influence of developmental psychology school originated in the USA. Consciousness of global risks and conservative politics also popularized motherhood but opinion leaders stress that mothers should be more conscious and educated and through motherhood schools certificated mothers are becoming more and more common. Parents in Kamil Ocak neighborhood consented on the new motherhood ideology partly with the effect of a conservative cultural structure which is a blend of low level of women’s education and employment, migration from the country to town, pietism, and peasantry origins, thus the extra time required for the education of children are provided by the surplus labor of mothers. The image of certified new motherhood as a status has also its influence upon consenting on this extra labor rather than accepting it as a natural result of being a housewife.

Key Words

Globalization, consumption culture, child-centered family, new motherhood, parenthood, status, cultural change.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
İTHAF	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1
I.KONU	3
I. 1.KONUNUN ÖNEMİ.....	4
II.KURAMSAL ÇERÇEVE	10
II. 1. YENİ KAPİTALİZM.....	12
II. 2. KÜLTÜREL DEĞİŞİM.....	15
II. 2. 1. Çelişkili Olanın Biraradılığı	16
II. 2. 2. Yersiz-yurtsuzluk.....	18
II. 2. 3. Tüketim Kültürü... ..	21
II.3. KÜLTÜREL D. SÜRECİNDE EBEVEYNLER VE ÇOCUKLAR.....	26
II.3. 1. Küresel Riskler, Şiddet ve Korku Kültürü.....	27
I.3. 2. Yeni(den) Muhafazakârlaşma.....	30
I. 3. 3. Çocuklaşma ve Çocuk Merkezli Toplum.....	36
I. 3. 4. Yeni Birey, Yeni Psikoloji:Nevrozdan Narsisizme.....	41
III. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	47
III.1. PIERRE BOURDIEU'NÜN TEMEL KAVRAMLARI	47
IV. YÖNTEM ve TEKNİKLER.....	52
IV. 1. AMAÇ.....	52
IV. 2. SORUN.....	52
IV. 3. ARAŞTIRMANIN ÖNCÜLLERİ VE VARSAYIMLAR	52
IV. 4. HİPOTEZ	53
IV. 5. KATILIMCI GÖZLEM.....	53
IV. 5. 1. Araştırmacının Rolü.....	54
IV. 6. GÖRÜŞMELER... ..	54

IV. 7. ALAN.....	57
V. KAMİL OCAK MAHALLESİ.....	58
V. 1. KONUM... ..	58
V 2. NÜFUS.....	58
V. 3. TARİH.....	60
V. 4. GEÇİM VE EKONOMİ.....	61
V. 5. DİN.....	62
V. 6. DERNEKLER.....	65
V. 7. EĞİTİM ve OKU.....	65
V. 8. AİLE... ..	68
V.9. ZAMAN ve MEKANLA İLİŞKİLER	73
VI. DEĞİŞİM, GÜNCEL SORUNLAR ve EBEVEYNLİK.....	77
VI.1. AYRIMLAR.....	77
VI. 1.1. Kuşak.....	77
VI.1. 2. Anneler ve Babalar.....	83
VI.1. 3. Ekonomik ve Kültürel Sermaye.....	93
VI.2. DENETİM ve ÖZERKLİK.....	99
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	110
KAYNAKÇA.....	124
EKLER.....	131
EK 1: GÖRÜŞME SORULARI (EBEVEYNLER).....	131
EK 2: GÖRÜŞME SORULARI (ÇOCUKLAR 10-14 YAŞ)	133

GİRİŞ

Küreselleşme kavramı, yaşadığımız dünyayı anlamayı ve çözümlenmeyi amaçlayan entelektüel ve akademik uğraşların –aşağı yukarı otuz yıldır- merkezinde yer almaktadır. Kavram, her şeyden önce hızı ve akışkanlığı, dünyanın hızlanan zaman karşısında tek bir pazara, küçük bir yere dönüşmesini ifade etmektedir: Üretim modeli ve araçlarının değişimi, öncelikle metallerin, simgelerin ve insanların hareket hızını arttırarak, dünya çapında akışkanlığı hızlandırmıştır. Kısacası, 1980’li yıllarda tartışılmaya başlanan ve 1990’lı yıllardan sonra akademik alanda yoğun bir biçimde sorunsallaştırılan, toplumsal kurumların ve bireylerin üzerinde derin etkileri olan bu hızlı değişim, küreselleşme olarak tanımlanmaktadır. Ancak küreselleşme sürecinin yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren değil, on dokuzuncu yüzyılla birlikte¹, meta üretimindeki yoğunluğa ve sömürgeciliğe bağlı olarak ortaya çıktığı da kabul edilebilir bir görüştür. 19. yüzyılda Batı’da ortaya çıkan, temelinde sermaye birikiminin olduğu bilimsel, teknolojik ve siyasal devrimler, Batı’ya ait modern fikirler ve yaşam tarzının bütün dünyayı değiştirmesiyle sonuçlanmıştı. O çağda yaşanan büyük değişimi ifade etmek için söylenmiş ünlü “katı olan her şey buharlaşıyor” sözünün müellifi Marx ve Engels’in (2010: 25) ifade ettiği gibi bu yeni zaman, “...eski yerel ve ulusal kendi kendine yeterliliğin ve içe kapanıklığın yerini çok yönlü ilişkiler, ulusların çok yönlü karşılıklı bağımlılığı almaktadır. Üstelik yalnızca maddi üretimde değil, zihni üretimde de. Tek tek ulusların yarattığı zihni ürünler herkesin ortak malı olmaktadır.” Üretimdeki yoğunlukla eş zamanlı olarak doğa, coğrafya, mekân ve daha sonra insan bedeni, zihni, hazzı ve kültürü dönüştürülecekti. Ancak iki büyük dünya savaşından ve büyük çaplı çatışma ve yıkımlardan sonra ciddi bir biçimde sorgulanan/sorgulanmaya devam edilen kapitalist modernlik, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, üretim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, siyasal (iki kutuplu dünya ve sosyalist alternatif, silahlanma yarışı vb) ve ekonomik (petrol krizi vb) krizlerin de etkisiyle kendi içinde bir değişim sürecine girmiştir.

¹ Dünyanın küreselleşmesi eğilimini Robertson (1998: 99); on beşinci yüzyılın sonlarından itibaren ticaretin yoğunluğunu artırmasına ve sonraki yüzyıllarda “...ulus topluluklarının ortaya çıkışına... orta çağ ulusötesi sisteminin çöküşüne... birey anlayışlarının ve insanlığa ilişkin düşüncelerin öne çıkarılışına, güneş merkezli dünya kuramına ve modern coğrafyanın başlamasına, miladi takvimin yayılmasına” bağlar.

Küreselleşme söylem ve tartışmalarının (postmodernizm ve risk toplumu tartışmalarına paralel olarak) özellikle 1980 sonrasında yoğunlaşmasının önemli sebeplerinden biri, günümüzde etkinliğini sürdürmekte olan neoliberal-muhafazakar politik işbirliğinin mimarları olan İngiltere'nin eski başbakanı muhafazakar Margaret Thatcher ve ABD eski başbakanı Ronald Reagan'ın 1980'li yıllarda dünya politikasına yön veren iki önemli lider olmasıdır. Aslında yaşanan krizlere bir çözüm olarak düşünülmüş ve söylenmiş olduğu anlaşılan ve Thatcher'e atfedilen "There is no alternative"/Alternatif yok, sloganlaşmış sözü, modern toplum için tek seçeneğin ekonomik liberalizm (neoliberalizm), yani serbest piyasa olduğunu daha Sovyetler Birliği dağılmadan ilan etmiş oluyordu. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sosyalist Blok'un çöküşü sonrasında da, bu sözde ifadesini bulan alternatifsizliğin somut hale geldiği, böylece küresel tüketim kapitalizminin yaşadığımız güncel sorunların en geniş ekonomi-politik çerçevesini oluşturduğu söylenebilir. Bu tezde Sovyetler Sonrası, sanayi sonrası, üstmodern ya da geç modern kapitalizmini ifade etmek üzere kullanılacak olan küreselleşme çağı, ulus devletin gümrük engellerinin kaldırılmasından tüketimin dünya çapında artışına, uluslar arası ulaşımın kolaylaşması ve hızlanmasından internete, bilişim sanayinin/bilgi teknolojileri üretiminin merkezi önemine kadar, sermayenin, bilginin ve teknolojinin yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan bir yığın değişimi ifade etmektedir. Öte yandan bu tür değişimler bünyesinde birçok sorun ve olumsuzlukları da barındırmakta, bilişim teknolojileri baş edilmesi güç yeni suç türleri ortaya çıkarmakta, üretimin ve dağıtımın uluslararasılaşması ya da devletlerin önemli hizmetleri çok uluslu şirketlere devretmesiyle sosyal devlet güvencelerinden mahrum tüketiciler yeni sorunlarla başa çıkmak durumunda kalmaktadırlar. Sonuç olarak, metaların, bilginin ve insanların giderek artan ölçüde akışkan hale gelmesi, akademik dünyayı içinde yaşamakta olduğumuz dünyayı yeniden tanımlamaya ve düzenlemeye zorlamakta, böylece yeni bir çalışma etiği, yeni bir özgürlük, yeni bir gözetim (kitle iletişim araçları), yeni bir toplum, yeni bir kültür, yeni bir aile, yeni bir birey vb kavramlar öne sürülmektedir.

I. KONU

Yukarıda sözü edilen, insan ilişkilerinin en dolaysız biçimlerini de kapsayan ve bazılarının post-endüstriyel dönem olarak adlandırdığı bu büyük çaplı alt-üst oluş ve değişim dönemi, sosyal bilimlerin de kendi birikimini, kuramsal ve yöntemsel yeterliliğini sorgulamasına neden olmuştur. Bugün doğrudan küresel durum üzerine çalışan sosyologlar, başlıca toplum kuramı geleneklerinin, dünyanın bir bütün olarak tartışılması ve inşasını açıklama görevi için yetersiz oldukları konusunda bir fikir birliğine varmış görünüyorlar (Robertson 1998, s.97). Örneğin, küreselleşmenin dünyayı melezleştirdiğini söyleyen Bibeau (1997, akt: Sayar 2011b, s.23), antropolojinin artık klasik çalışma ve araştırma yöntemlerini terk etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kültür kavramının içerdiği *akışkanlık/ etkileşim/ değişim* öğeleri bilginin, sermayenin ve insanların hareket hızının artışıyla kültür kavramının belli bir *yerle bağlantılı olma/ özdeşlik/ özgüllük* boyutlarını tartışmalı hale getirmiştir. Bu durum, en başından beri “katı olan her şeyi” buharlaştırma gücü ve eğilimine sahip olan kapitalizmin dünyanın en ücra köşelerine dek yayılmış olmasının bir sonucudur. Kumar (2004, s.229)’ın da dediği gibi, “dünyanın Üç Dünya halinde bölünmesinin devri geçti artık. Yalnızca tek dünya var: Küresel kapitalizm dünyası. Herhangi bir toplum çözümlenmesinin, ne denli aksini arzularsa arzulasın, üstümüze tüm ağırlığıyla çöken bu günümüz olgusunu görmezden gelmesi aptalca olur.” Ancak bu tek-leşmiş dünyada, sınıfsal, cinsiyete dayalı, bireysel-stratejik farklılıklar ortadan kalkmadı. Küreselleşmenin homojenleştirici etkileri kadar yerel farklılıkları öne çıkaran, farklı olma arayışlarını, kimliklerin görünür olma çabasını besleyen bir yönü de bulunmaktadır. Özellikle yerel kimliklerin, kültürlerin, çeşitli etnik grupların küreselleşme sürecinin çeşitlilikleri yok edebileceği tehdidi karşısında direnme arayışı içinde oldukları, bu arayışların yerel düzeyde etnik ayrımcılığı/ çatışmaları arttırdığı söylenebilir.

Kapitalist modernliğin küreselleşme (veya yeniden küreselleşme) evresi, sanayi devrimi sonrasında Batılılaşma olarak adlandırılan yayılım sürecine benzer sarsıntılara ve çatışmalara neden olmaktadır. Doğal olarak değişimi isteyen aktörler ve kurumlara (şirketler vb) karşılık aile ve din gibi değişmeye gönüllü olmayan muhafazakar bir direnç göstermesi beklenen kurumlar da bu çatışmalardan etkilenmektedir. Metalar, simgeler ve kişilerin olağanüstü bir hıza ulaşarak küresel düzeyde akışkan hale geldiği

bir dünyada sorunlar da çeşitlenerek artmakta ve birikmektedir. Değişime ayak uydurmakta güçlenen alt sınıflar, merkez(ler)den uzak koşullarda yaşayan ve kültürel ve ekonomik sermaye bakımından daha yoksul kesimler bu değişimlerden *etkilenen* kesimler oldukları için daha savunmacı, tepkisel olmaları beklenebilir. Çocuk eğitimi meselesi ise küresel kapitalizmin zorlu koşullarına, değişime dair fikirlerin ve duyguların öncelikle yansıtıldığı bir konudur. İster muhafazakar olsunlar isterse değişimden yana tavır alsınlar, günümüz çağdaş birey ve kurumlarının (siyaset, din, aile, eğitim vs) çocuk eğitiminin hassaslığı/önemi konusunda benzer fikirlere sahip olduğunu varsayabiliriz. Ne var ki, çevresel risklerden gıda güvenliğine, medyatik şiddetten obeziteye günlük yaşamı baskı altında tutan risklerden korunmak için çocukların daha iyi eğitilmesi yeterli olmamaktadır. Bireyleri etkileyen sorunları yaratanlar ve bu sorunların çözümlerinin uzaklaşması olarak tarif edebileceğimiz küresel risk koşulları, günümüzde ebeveynlerin sorumluluklarını, duygusal ve ekonomik yüklerini ağırlaştırmakta, bu belirsiz konum da ebeveynleri ve ebeveynliğin güncel durumunu araştırılmayı hak eden bir sorun haline getirmektedir.

I. 1. KONUNUN ÖNEMİ

Bu araştırmada, Türkiye’yi de 1980 sonrası artan bir hızla içine alan, küresel tüketim çağının (esnek kapitalizm/ postmodern dönem) hangi noktalarda klasik (modern) kapitalizmden farklılaştığı tespit edildikten sonra, sürecin kültürel boyutuna odaklanılacak ve küresel kültür kavramıyla ifade edilen olgular ele alınacaktır. Küresel kültür bir değişimi ima ediyorsa ailenin ve çocuk eğitiminin de bu değişimin dışında kalması düşünülemez. O halde “yeni” ebeveynlik küresel ekonomi ve kültürle nasıl bir ilişki içindedir? Çocuklar eğitilirken güncel küresel tartışmalardan nasıl etkilenilmektedir? Bu sorulardan hareket eden araştırma, çocuğun çevre, aile, okul ve medya ile ilişkisinde izlenebilecek kültürlenme süreçlerine odaklanırken bir metropol olan Ankara’nın bir mahallesi örneği üzerinden küreselleşen dünyada artan kültürel etkileşimin ebeveynlik düşünce ve pratiklerine doğrudan ve dolaylı etkilerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Kültürel değişim ve ebeveynlik ilişkisini araştırmak üzere literatürden yararlanılırken öncelikle güncel sorunları ele alan çalışmalara bakılmıştır. Konuya ilişkin yeni araştırmalardan biri, yıllardır aile ekonomisi odaklı çalışmalar yürüten Esping-Andersen (2009) tarafından yayımlanmıştır. *Tamamlanmamış Devrim* adını verdiği çalışmasında

yazar, Batıda kadın devrimini (özellikle ev içinde ve çalışma yaşamında geldiği konumu) ve etkilerini ele alırken “devrimin” henüz tamamlanmadığını, sorunların sürdüğünü göstermektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, çekirdek aile temeli üzerinde ve orta sınıf değerleri etrafında birleşen sosyolojik resmi aktaran Esping-Andersen, günümüzde giderek artan eşitsizliklere dikkat çekmektedir. Yazara göre;

“Evlilik davranışlarında, eğitim düzeyi yüksek kesimde, homogaminin² pekişmesi ve boşanma ve yalnız anneliğin toplumsal anlamda giderek artan bir şekilde asimetrik hale gelmesi gibi değişimlerin gelir dağılımı üzerinde önemli etkileri var. Bu da ebeveynlikte daha büyük eşitsizlikler doğuruyor. Ebeveynlerin çocukları için yaptıkları harcamadaki farklılıklar artıyor ama, muhtemelen daha kötüsü, çocuk yetiştirmedeki davranış farklılıklarının da giderek artmakta olduğunu fark ediyoruz. Eğitim düzeyi yüksek ebeveynler çocuklarına, eğitim düzeyi düşük ebeveynlerden aşağı yukarı %30 daha fazla zaman ayırıyor. Bu farklılıklar ‘gelişimsel ebeveynlikte’, yani çocuğun beceri kazanmasını en doğrudan etkileyen aktivitelerde özellikle keskin” (Esping-Andersen 2009, s.224).

Yazara göre, günümüzde eşitsizlikler ve farklı sosyal kesimler arasındaki bölünmeler, nesiller arası gelir hareketliliğinin doğrusal ilerlememesi (en alt gelir grubunda yukarı, en üst gelir grubunda aşağı doğru hareketin çok az olması) ve bu sürecin kümülatif bir örüntüye sahip olması gibi birbirine bağlı iki etkenin sonucunda derinleşmektedir (zengin kesimin çocukları da zengin, yoksulların sonraki nesilleri de yoksul olarak kalmakta, sınıfsal uçurum kapanmamaktadır). Çocuklara da miras bırakılan bu uçurum “aile gelirlerinin, çocuklara yapılan harcamaların ve ebeveynliğin nitelik ve niceliği” etkenlerine bağlı olarak giderek açılmaktadır (Esping-Andersen 2009, s.225). Yazar, erken çocukluğa yatırım, kadının ev dışında çalışmasının (ve erkeğin ev işlerini paylaşmasının) siyasal olarak desteklenmesi, yaşlı bakımının ve okul öncesi çocuk bakımının kurumlarca desteklenmesi ve az çocuk (dolayısıyla az işçi) politikalarını kapsayan sosyal devleti bir çözüm olarak sunarken, bunların yol açacağı emeklilik yaşı, verimlilik gibi mali sorunların da dikkate alınarak dengeli bir çözüm bulunabileceğini

² *Homogami*: Türkçe’de “davul bile dengi dengine” deyiimiyle gönderme yapılan durumun antropoloji literatüründeki adı, benzer sosyo-ekonomik konumda bulunan kişilerin evliliği. (Y. I.).

belirtmektedir. Esping-Andersen (2009), bu bağlamda, günümüzde ABD ve İskandinav ülkelerini yukarıda sıralanan sosyal sorunlar ve çözümler konusunda iki uç örnek olarak sunmaktadır.

Konuya ilişkin bir başka eserde, Ankara Üniversitesi'nin düzenlediği ve küreselleşme- eğitim ilişkisinin tartışıldığı uluslararası sempozyum bildirilerinden oluşan bir kaynaktan (Oğuz ve Yakar, 2007) küreselleşmenin yol açtığı değişim çeşitli boyutlarıyla alınmaktadır. Bu araştırmada değinilen birçok sorunun tartışıldığı değerli bir kaynak olan eser, daha çok formel eğitim süreçlerinin küresel değişimden nasıl etkilendiği sorununa odaklanmıştır. Adı geçen eserde, Çok ve Özdemir (2007, s.213-263), “küreselleşmenin ergen gelişimine yansımalarını” tartıştıkları bir makalede küreselleşmeyle gelen (genellikle olumsuz) değişimleri ayrıntılı verilerle birlikte ele almaktadırlar. Ne var ki makalede, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişimlerin gençler için yarattığı fırsatlara ve/fakat bu teknolojiye ulaşanlar ve ulaşamayanlar arasında oluşturduğu farka değinilirken teknolojinin sadece olumlu yönlerine odaklanıldığı görülmektedir. Oysa günümüzde teknik araçların bağımlılık yaratma potansiyelleri, akademik becerileri ve hatta zihinsel işlevleri geriletmediği iddiaları, aile içi çatışmalar, hareketsizlik ve asosyal yaşam biçimlerine neden olduğu gibi olumsuz etkileri tartışılmakta, her geçen gün yeni araştırmalarla yeni olumsuzluklar eklenmektedir (Örneğin, Baker ve Kavşut, (2007) “siber zorbalık” olgusunu ele almakta; Washington Üniversitesi'nden Dimitri A. Christakis (2008), televizyonun küçük yaştaki çocukların dil gelişimini olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir).

Doğrudan ebeveynlerle ilgili bir diğer yayın, İstanbul'un yoksul bir kenar semtinde resmi kurumların düzenlediği kadın eğitim seminerlerini izleyerek, katılımlı gözlem yoluyla alan araştırması yapmış olan Bayraktar (2011)'a aittir. Yazar, anne eğitim seminerlerini, “sözde anneleri” “makbul annelere” dönüştürme gayreti olarak görmekte ve bu sürecin iktidarın (devletin) annelerin tüm sorunlarını (yoksulluk, cinsiyet ayrımcılığı, temel ihtiyaçlardan uzak kalmak, şiddet vs) görmezden geldiğine yani annelerin sınıfsal konumlarında hiçbir değişime yol açmadan onlardan bu kurslar sonunda mutlu orta sınıf aileler ve anneler gibi olabileceklerine inanmalarının beklendiğine işaret etmektedir. Böylece –aslında görevliler ve devlet dahil herkesin yaptığı gibi- anneler de inanmak istedikleri iyi aile ve iyi anne olma beklentisini rol yaparak yerine getirmektedirler. Bengi Öner ve Selcan Yılmaz (2001, s.40) ise, “Türk

toplumunda çocuk eğitimine yönelik sosyal temsiller bulunup bulunmadığını araştırmayı” amaçlamışlardır. Yazarlar, geleneksellikten modernliğe doğru geçiş durumunda bir ülke olan Türkiye’de, geleneksel çocuk yetiştirme değerleri olarak bilenen pasiflik ve itaat’in (arka plana geçip, eğitimsel yetkinlik için gerekli olan yeni ihtiyaçlara doğru bir geçiş süreci yaşanmasının beklendiğini ifade etmektedirler (Yılmaz ve Öner 2001, s.40-45). Orta sınıfı temsil ettiğini belirttikleri örneklem grubuyla yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda, geleneksel değerlere vurgunun azaldığını, buna karşın, çocuk eğitiminde ruh ve beden sağlığının dikkat çekici derecede çok vurgulandığını bulmuşlardır. Yazarların da hatırlattığı gibi, sosyal düzeyi farklılaşan gruplarda çalışmalar yapmadıkça sonuçlar genel bir doğruluğa sahip olamayacaktır. “Sosyal temsil”in orta sınıftan ve yüksek eğitilmiş kişiler arasında bulunması, sosyal temsil olarak kavramlaştırılan kültürlenme sürecinde çarpıtma, direnme, değiştirme gibi karşı tepkileri ve stratejileri gözden kaçırmamıza neden olabilir.

Değişimi ifade etmekte başvurulan kavramlardan biri olan çocuk merkezli toplum kavramı Türkiye’de özellikle orta sınıf aileler için geçerli olabilecek bir değişimi ifade ederken, dünyanın kimi yoksul bölgelerinde olduğu gibi Türkiye’de de çocuk yaşta evlilikler ve çocuklara yönelik insan hakları ihlalleri hep gündemde kalmaktadır. Öte yandan özellikle son yıllarda ortaya çıkan ve ‘kadına yönelik şiddet’ olarak tanımlanan kadın cinayetlerini açıklamaya çalışan sosyal bilimciler tartışmayı bu tür olayların modern mi yoksa premodern bir kalıntı mı olduğu ekseninde ele almaktadırlar. Bu noktada sözü edilen olayların küresel tüketim kültürü bağlamında ele alınması gerektiği, kadına ve çocuklara yönelik şiddet eylemlerinin veya suiistimallerin küresel kapitalizmle ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Bu açıdan bakınca, bu tür olaylar *geleneksel* meşruiyet dayanakları üstünde inşa edilmiş aile kurumunun -bireyselleşme anlayışının giderek güç kazanması sonucu- çözülmekte olduğu söylenebilir.

Daha önce de değinildiği gibi, bazı sosyal bilimciler, kadına yönelik tutumları ve aile kurumunda meydana gelen değişimi açıklamak için “yeni-ataerki” kavramını kullanırken konu üzerine yazan Barbarosoğlu (2006), “azalan erkek kimliği”nden söz etmektedir³. Geleneksel ataerkinin büyük kentlerde kırsaldaki gibi veya eskiden olduğu

³ Fatma K. Barbarosoğlu’na (2006, s.8) göre, “askerlik yaşının gecikmesi, eğitim ve iş kapısında bekleşme erkeklerin yaş otuza gelse bile sorumluluk alamadıkları bir durum çıkarıyor ortaya. Bütün analizlerin ataerkillik üzerinden yapılmaya çalışılması "yarın" okumalarını engelliyor. Özellikle

gibi süremeyeceği açıktır. Sorun, eski toplumsal yapı ve değerler kümesi üzerine inşa edilmiş olan aile kurumunun yeni koşullarda (hem kadın hem erkekler arasında yoğun işsizlik; özellikle köyden göç sonucu gelenlerde niteliksiz işsizliğin sürekli yoksulluğa yol açması gibi) şiddetli bir biçimde yıkılması sürecidir. Yazar, kas gücüne dayalı işlerden hizmet sektörüne doğru kayan çalışma yaşamının anaerkilliğe geçişi destekleyeceğini öngörürken, hem kadın hem de erkek işgücünün teknolojik gelişmeyle rekabet ettiğini unutmuş görünmektedir: Teknolojik gelişme yalnızca işsizliği arttıran ve ücretleri aşağı çeken bir faktör değil, bireylerin yeteneklerini işlevsiz kılan veya ortadan kaldıran bir etkiye de sahiptir. Özellikle büyük kentlere göçün yol açtığı travmatik değişimlerden biri geleneksel-köy/ tarım toplumlarında kadınlara özgü kimi beceriler-bilgilerin (giyim üretimi, bazı besinlerin üretimi ve depolanması, vs), ev aletleri teknolojisinin de etkisiyle önemini kaybetmesi veya tümüyle ortadan kalkmasıdır. Kadınlar göç sonrasında eskiden annelerinin –en azından yaşlıyken- sahip olduğu söz dinletme, model olma, rehber olma gücünü kaybetmektedirler. Eski bilgilerin yerine kentte geçer akçe olan yeni bilgileri koyamazsa (kaybettiği cepheleri geri kazanmanın yollarını bulamazsa) ev içindeki pazarlık gücünü de kaybedecektir. Yazar ev dışında çalışan kadınların konumuyla erkek şiddeti arasında bağ kurarken ev kadınlarını gözden kaçırmaktadır. Tüketim kapitalizminde kadınlığın ve kadınların da dönüşüme uğradığı, piyasa değeri olmayan bilgi ve becerilerin hem erkeği hem de kadını “azalttığı” (zayıflattığı) söylenebilir. Bu noktada en büyük eksiklik, tüketim kültürünün, piyasanın ve medyanın çocuklaştırdığı toplumun bu ağır sorunları karşısında eskiden “baba” olarak anılan devletin mesafeli durmasıdır. Barbarosoğlu’nun önerdiği kavram belki şu kavramlarla tamamlandığında anlam kazanabilir: Azalan devlet, artan ev kadını/ anne emeği ve uzayan çocukluk.

şehirlerde yaşanan sıkıntıların, ailedeki çözülmenin sebebi ataerkillik değil, azalan erkek kimliğindeki sorumluluk kaybı. Çünkü ataerkil örüntünün sınırlayan, fakat aynı zamanda koruma maksadı taşıyan yapısı çökmüş, sadece sınırlayan ama sorumluluk almayan ayağı kalmıştır. Aile içi şiddetin temelinde de sorumluluk almayan erkeğin, "erkek" olduğunu hissetmek ve hissettirmek için şiddete başvurduğu bir durum söz konusu. 21.yüzyıl ataerkilliğin değil anaerkilliğin yüzyılı olacak. Bunu teknolojinin kullanılış biçiminden ve hizmet sektörünün en geniş sektör olmaya aday olmasından yola çıkarak söylüyorum. Beden gücünün devre dışı kalması, yeni dünya düzeninin beyin gücü ve özellikle "tasarım" merkezli olması, toplumsal örgütlenmeyi kadınlar üzerine bina ediyor.”

Bu tezin sorunsalına, çıkış noktasına ve kuramsal yaklaşımına benzerlikleri bakımından bir çalışmaya daha değinilmelidir: Ayşe Saktanber (1997)'in kendilerini “şuurlu Müslümanlar” olarak tanımlayan dindarların kurduğu bir sitede yaptığı araştırmadır. Araştırmacı, küresel-yerel ilişkisini ele alırken yerelin, dışarıdan gelen (küresel) basınca karşı “direnme ve/veya içirme stratejilerinden” (Saktanber 1997, s.58) söz etmekte, yerel aktörlerin İslâmi veya geleneksel ilkeler etrafında örülen mahalle/ cemaat ilişkilerinin küresel etkilere karşı tikel kültürlerin kendilerini muhafaza etme “taktikleri” olarak sunmaktadır. Ne var ki, yaşam tarzlarına göre fiziksel ayrışma olgusu zaten küreselleşmenin yol açtığı bir “sorun”dur. Ayrıca, küresel kapitalizm süreci, İslâm ve diğer dinlerin yükselişi de dâhil olmak üzere, muhafazakarlığa yapılan yatırımları da içerdiğinden, İslâmi yaşam tarzının küresel etkilere karşı alternatif oluşturamayacağı tartışmalıdır. Dolayısıyla, yazar, batılılaşma-İslâm/ gelenek (yerel kültür) karşıtlığının uzun yıllar sosyal bilimlere nüfuz etmiş olmasının da etkisiyle küresel olanın yereli de içerdiği, başka bir deyişle, küreselleşmenin büyük aktörlerinin (şirketler, medya kuruluşları, çok uluslu siyasi yapılanmalar vs) *yerelliğin savunulması ve hatta yerel kültürler adına bir direnişten rahatsız olmadıkları* gerçeğini göz ardı etmektedir.

Bu araştırma, çağdaş ebeveynlik sorununu yukarıda anılan araştırmaların ve daha başkalarının ayrı ayrı ve parçalar halinde ele aldığı meseleleri küresel kültürel değişim bağlamına yerleştirerek, bütünlükçü ve eleştirel bir perspektifle ele alacağı, küresel kültür tartışmalarına alan araştırmasıyla elde edilecek somut verilerle katkı sağlama imkanı sağlayacağı için önemlidir.

II. KURAMSALÇERÇEVE

Bu araştırmanın nesnesi, günümüz dünyasında gerçekleşen ilişkiler olmakla birlikte, araştırma esasen belli bir dönemin (1980 sonrasında), siyasal-ekonomik ve sosyal koşulların ürünü olan bir kuşağı ele almaktadır. Günümüz dünyasının sorunlarını oluşturan “değişim”i farklı yönleriyle ele alsalar da, birçok düşünür küresel değişimin başlangıcı ve dinamikleri konusunda aşağı yukarı hem fikirdir: 1973 petrol krizi ve ardından 1980’lerde geliştirilip yayılan neoliberalizm/ yeni küreselleşme/ yeni muhafazakarlık birleşimi politikalar. Dolayısıyla bir mekânla özdeşleşen ve o mekânla sınırlı bir kültürden daha çok belli bir zaman dilimine, bir kuşağa damgasını vurmuş bir kültürün içinde şekillenen ilişkilere odaklanmak durumundayız.

Araştırmanın kuramsal çerçevesi iki sorudan hareket edilerek oluşturuldu: İlki *yeni kapitalizm, yeni ataerki, yeni işsizlik...* gibi *yeni* (neo-) ön ekiyle başlayan ve bir geçiş dönemine işaret eden kavramlar ve analizlerden hareket ederek cevaplamaya çalışacağımız “ne değişti?” sorusu; ikincisi değişim(ler) genel olarak ebeveynliği, özel olarak da alandaki ebeveynleri nasıl etkiledi?” sorusudur. Aslında araştırma tek bir soruyu yanıtlamayı hedefleyebilir ve “alandaki kültüre” bakarak bu soruyu yanıtlamaya çalışabilirdi: Kamil Ocak Mahallesi’nde ebeveynler, nasıl ebeveynlik yapmakta ve çocuk eğitimi ile ilgili ne düşünmekte? Ancak “dünyanın küçüldüğü”, “farklı dünyaların ortadan kalktığı ve bu tezin dayandığı “artık tek bir küresel kapitalizm dünyasının” kaldığı varsayımı, üstelik ele alınan “değişim”in Batı/Kuzey Amerika kaynaklı olması ve son olarak araştırma alanının bir büyük şehir (metropol) olması nedeniyle konuyu çerçeveleyen küresel sosyal-siyasal-ekonomik değişim sürecini de çeşitli yönleriyle dikkate almayı gerektirdi.

Küresel kültürü tartışmak kapitalizmi tartışmak anlamına geldiği için bu alan araştırmasındaki kuramsal perspektifin, değişime (küresel tüketim kapitalizmine) eleştirel yaklaşan Marksist veya Marksizm’e yakın eleştirel düşünür ve yazarlardan ağırlıklı olarak etkilenmiş olduğu belirtilmelidir. Örneğin alandaki pratiği sürekli yeniden ele alma-yorumlama çabasında Bourdieu’den ve onun her türlü “ayrım”a, “pratiğin mantığı”na, “strateji”lere ve “kültürel-sosyal sermaye” ye önem veren yaklaşımından yararlanılmıştır.

Küresel kapitalizm çağında kültür ve kültürel etkileşim tartışmalarında öne çıkan fikir, olgu, kavram ve gözlemlerin toplandığı şu dört başlık, değişen ebeveyn-çocuk ilişkilerinin çözümlenmesinin perspektifini oluşturabilir.

- (a) Birinci başlık altında *tüketim kültürü* olarak literatürde yerini almış olan olgular ve ilişkiler bütünü irdelenecektir. Tüketim kültürü, küreselleşme çağının kültürüdür; tüketme alışkanlıkları, tüketme bağımlılığı, tüketilen markalar, markalaşmış mekânlar ve nesnelere, alışveriş yapılan veya gezilen mekânlar, reklamlar, moda ve tarzlar ve daha birçok unsur, bütün küreye yayılan ortak bir kültürün parçalarıdır.
- (b) İkinci başlık olarak *iletişim ve ulaşım teknolojilerinin* etkileri ele alınacaktır. Küresel bir kültürden bahsetmeyi mümkün kılan, öncelikle zamanın mekânı yok etmesine yol açan ulaşım ve iletişim araçlarındaki hızlı gelişmelerdir (Giddens 2009, s.84). Özellikle iletişim teknolojilerinin bireyselleşmesi⁴, bu araçlara sahip olan bireyleri mekânın ve mesafelerin sınırlılıklarından kurtarmaktadır (yersiz-yurtsuzlaşma). Bireyselleşmeyi güçlendiren bu olgu, en küçük grup olan aileden başlayarak birey-toplum ilişkilerinde yeni sorunlara ve yeni durumlara yol açmaktadır.
- (c) Üçüncü olarak *riskler ve korkuları* küresel kültürün zeminini oluşturan bir unsur olarak ele almak gerekecektir. Risklerin küreselleşmesi ve riskler konusundaki enformasyonun herkesçe ulaşılabilir oluşu, küresel risk bilincini ve özellikle bireysel planda daha belirgin olan bir “korku kültürünü” besliyor gözükmektedir. Anlık enformasyon imkanı veren iletişim araçları küresel insani sorunlara ve ortak korkulara dayalı bir bilincin kültürlere dahil olmasına yol açmış görünmektedir. Korkunun kaynakları ve ebeveynlerin çocuklarına ilişkin kaygıları küresel piyasa ekonomisi sistemiyle bütünleşmiş olan modern toplumlarda benzerlikler göstermektedir.
- (d) Son olarak, “*sınırların belirsizleşmesi*”, “zıtların çatışmadan, yan yana var olması” veya çelişkili söylem ve eylemlerin bir tutarsızlık ve güvensizlik işareti olarak değil bir zenginlik ve çoğulculuk olarak okunması durumunu

⁴Fazladan bir tartışma açmamak ve kavram kargaşasına neden olmamak için “iletişimin bireyselleşmesi” tanımı, literatürde genellikle kullanılmakta olan “iletişimin demokratikleşmesi” sözcüklerine tercih edilmiştir.

da günümüz kültürünün bir parçası olarak dikkate almak zorundayız (bkz: Giddens 2000, 2009 ve 2010; Tomlinson 2004; Keyman 2000; Jameson 1983; Harvey 2006; Meyrowitz 1985, Beck 2011)

Bu sonuncu çağdaş fenomenin düşünsel arka planında postmodernizm olarak bilinen ve modernizmin büyük anlatılarını, katı kavramsal sınırlarını kökten eleştiren fikirler bütünü yer almaktadır. Bilimsel kuramlara, siyasal fikirlere (“anlatılara”) ve özellikle de evrenselcilik düşüncesine yönelik bu etkili saldırı ile aşağıda tartışacağımız kimi olguların (örneğin çocuk-yetişkin sınırlarının belirsizleşmesi) arasında bir ilişki vardır. Postmodern düşüncenin, tikelliği (göreliliği) evrenselliğe tercih etmesi *bütün farklılıkların*, pazarda ve tüketim dünyasında eşitlenmesi olgusuyla çakışmaktadır. Öte yandan fikirler, ideolojiler, vs “yaşam tarzı” adı altında tüketilen, değiştirilebilen, taklit edilebilen veya birden fazlasının aynı kişide görülebildiği imaj paketlerine dönüşmüş olması da dikkat çekicidir.

Bu sınıflandırma, literatürden verimli ve ekonomik bir şekilde yararlanma amacını taşımaktadır. Gerçekte pratik yaşamı ve toplumsal ilişkileri etkileyen bu dört unsur, herhangi bir güncel olay söz konusu olduğunda iç içe geçmiş, bir bütün olarak görünür.

II.1.YENİ KAPİTALİZM

İçinde bulunduğumuz küreselleşme çağının kapitalizmin zaferini mutlaklaştırdığı (her ne kadar son yıllarda ardı ardına gelen krizlerle bu durum tartışmalı hale gelse de) rahatlıkla söylenebilir. Ancak, aşağıda da görüleceği gibi, küresel kapitalizmin “yeni bir kapitalizm” olduğunda uzlaşan birçok yazar vardır; Cornelius Castoriadis bunlardan biridir. “Fabrika bantlarında olduğu kadar, düşünce ve sanat alanlarında da, statükoya karşı sürekli bir mücadele vermeye zorlanarak gelişen bir kapitalizm ile, yayılmasına karşı hiçbir iç muhalefetle karşılaşmayan kapitalizm[in] birbirinden tamamen farklı iki tarihsel-toplumsal yaratık” olduğunu iddia eden Castoriadis (2001, s.161-178), 1989 yılında kaleme almış olduğu *Genelleşmiş Konformizm Çağı* adlı bir yazısında postmodernist düşüncüyü eleştirmektedir. Endüstriyel kapitalizmin başından beri, ona göre, iki eğilim çatışmaktadır: “Bireysel ve toplumsal özerklik” ile “akılcı denetimin sınırsız yayılması.” Yazar, modernizmin içsel yapısında sürekli çatışan, siyasal, toplumsal ve ideolojik alandaki çatışmalarda fiili ifadesini bulan ve Batı toplumunun dinamik gelişiminin merkezinde yer alan bu iki eğilimin, çoğunlukla “kapitalist akılcılaştırmanın akıl dışılıklarının” sınırlandırılmasına yaradığını, ancak “altmışlı

yılların hareketlerinden sonra, özerklik tasarısının tamamen gerilediğini” düşünmektedir. (Castoriadis 2001, s.177). Castoriadis, böylece 1990’lı yıllarda teşhis ettiği, “konformizme geri çekilme” ve “siyasal uyumsuzluk” adlarını verdiği özerklik yitiminde postmodernist düşüncenin katkılarını ele almakta, ancak özerklik tasarısının ne tamamlandığını ne ortadan kalktığını öne sürmektedir.

Yeni kapitalizmi eskisinden ayıran önemli unsurları, 1970’lerden sonra, kapitalizmin kendi içindeki değişimde, bir diğer deyişle üretim araçları, tarzı ve ilişkilerinde görmekteyiz. Eski sistemin krizlerine çare olarak ortaya çıkan yeni üretim modeli, esnek üretim modeli olarak adlandırılmaktadır. Genellikle “postfordizm” kavramıyla birlikte ve aynı döneme işaret etmek için kullanılan *esnek üretim* kavramıyla ne kastedildiğini açıklamak için Harvey (1993, s.87), dört ayrı tipte esneklikten söz etmektedir: Birinci tip esneklik, iş gücünün esnek kullanımıyla ilişkilidir (bir işçinin birden fazla işten sorumlu olması gibi), ikinci tip esneklik, iş gücü piyasalarındaki esnekliktir: taşeron, part time çalışma sistemleri gibi; üçüncü düzey esneklikle, Harvey, devletin deregülasyon ve özelleştirme uygulamalarını, sendika gibi kurumlardan desteğini çekmesini, genişleme eğilimindeki şirketlere arka çıkmasını (farklı alanlara yatırımları desteklemesi) kastetmektedir. Dördüncü tip esneklik ise, teknolojinin açtığı imkanlarla coğrafi anlamda hareketliliğin artması (evden çalışma ya da parça üretimin, montaj süreçlerinin dünyanın farklı bölgelerine dağılması) olarak tanımlanmaktadır. Harvey (1993, s.89), esnekliğin sermaye lehine ve emek aleyhine olan boyutlarını tartıştıktan sonra “esnekliğin yeni bir kavram olmadığını, [...] sermaye sahiplerinin esnekliği daima aramış ve önemsemiş olduklarını, ancak 1970’lerin başından beri esnekliğin kapitalist sınıfın bir stratejisi haline geldiğini” eklemektedir.

Günümüz kapitalizmini yeni kılan bir diğer önemli değişim, teknolojinin, özellikle bilgi-iletişim teknolojilerinin son yirmi-yirmi beş yılda çok hızlı gelişmesi ve küresel ekonominin ana sektörlerinden biri haline gelmiş olmasıdır. Uydu yoluyla haberleşme, uluslararası TV yayınları ve internet, bir bilgi/enformasyon ekonomisi yaratarak, ticareti yapılan nesneyi de soyutlaştırmış, finans ekonomisinin küreselleşmesiyle hızlanan akışkanlığa benzer şekilde, elektronik ağlar yoluyla yapılan ticaret de ulusal gümrük yasalarını geçersizleştiren ve onları değişmeye zorlayan bir akışkanlık kazanmıştır. Bu olgudan kalkarak kapitalizmin geçirdiği değişimi ağır moderniteden akışkan moderniteye geçiş olarak kavramlaştırmayı öneren Bauman’a göre, “ağır modernite

fiziksel mekanda yoğunlaşmış bir gücü barındıran bir süreçken (çelik ve betonla cisimleşmiş sabit mekanlar) akışkan modernite hareketli, değişime açıklık ve esneklik demektir. Ford veya Renault'a karşın bugün Microsoft ve Yahoo var'dır (Akt: Tomlinson 2003, s.54).

Sermayenin kendisine konulan siyasi, hukuki engellerin kaldırılarak dünyanın tek ve büyük bir pazar haline getirilmesi stratejisinin, ulus devletleri küresel pazara uyum sağlamaya zorlayacak şekilde ulus üstü kurumları (Avrupa Birliği, NAFTA gibi paktları; Dünya Bankası, IMF gibi finans kurumlarını; ulus aşırı etki ve güçleri olan kredi ve finans kuruluşlarını vs) kullanma yönünde olduğu ve çok uluslu şirketlerin ekonomi ve ekonomi dışı faaliyetleriyle bütün dünyada etkin roller oynamaya başladıkları görülmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında ya da post-Sovyet dönemde olgunlaşarak yeni bir dünya düzenini belirgin hale getiren gelişmeler, çokça tartışıldığı üzere, ulus-devletlerin aleyhine hatta Ulrich Beck (2011) gibi bazı yazarlara göre, ulus-devletlerin sonunun geldiğini gösteren bir değişim süreciydi⁵. Ulus-devlet üstü hukuki, siyasi yapılanmalar ve çok uluslu şirketlerin özellikle geri kalmış devletlere karşı güçlü konumu yeni sorunlar, krizler ve çatışmaları ortaya çıkarmaktadır. Bir bütün olarak küreselleşmenin düzensizlik, istikrarsızlık ve belirsizlik olarak tanımlanmasının asıl nedeni bu büyük siyasal değişimdir. Bauman (2006, s.69 ve s.84; 2005, s.96) çözümlemelerinde, küreselleşme çağında olayların yarattığı belirsizliklere, düzensizliklere ve kontrol merkezlerinin yokluğuna; eski zenginlerin yoksullara ihtiyaç duyarken yenilerinin yoksullara ihtiyaç duymadığını; eski işsizlerin yedek işgücü ordusu olarak tanımlanırken yeni işsizliğin umutsuzluk ve dışlanmışlıkla malul kronik doğasına ve piyasa oyununa/ tüketim ve ticari faaliyetlere katılanlar ile katılmayanlar arasında oluşan boşluğa dikkat çekmektedir.

Yeni kapitalizm ve yeni işsizlik beraberinde yeni yoksulluğu da getirmiştir. Dünyanın bir kesimi aşırı tüketimin yarattığı sorunlarla boğuşurken önemli bir kesimi de giderek daha da yoksullaşmaktadır. Anlaşılacağı gibi bu yeni yoksullar daha çok dünyanın büyük metropollerinde yığılmış bulunmaktadır ve bu kalabalık metropollerden biri de İstanbul'dur. Keyder ve Buğra (2003), İstanbul'un yoksul semtleri ve en alt gelir grubunda yer alan kesimi arasında yürüttükleri bir araştırmada yeni yoksulluk kavramını önermektedirler. Yoksullukta yeni olan, yazarlara göre, daha önceki

⁵ Bkz: Ayrıca, bu tür iddiaların eleştirel bir değerlendirilmesi için, Habermas (2002), *Küreselleşme ve Ulus-devletin Akıbeti*.

dönemlerde yoksullar için bile ulaşılabilir olan konut, sağlık, eğitime ulaşma imkanlarının ve sigorta sistemine dahil olabilmelerinin artık çok güçleşmiş olmasıdır. Böylece günümüzdeki kent yoksulluğu için “dışlanma” tanımını uygun gören yazarlar, her vatandaş için olması gereken bu temel haklara ulaşamayan yoksul sayısının giderek arttığını belirtmektedirler. Keyder ve Buğra (2003, s.22) dışlanma olgusunu açıklarken yeni yoksulluğun eskisinden farklarını da ortaya koymaktadırlar: Buna göre yeni yoksulluğun sebebi sosyal politikalardan vazgeçilmiş olması değil, küresel kapitalizmin getirdiği yapısal dönüşümlerdir. Dolayısıyla küresel kapitalizmle gelen yoksulluk geçici bir durum değildir. Dahası yeni yoksulluğun nedeni artık insanların işçi olmaları değil, örneğin ABD gibi ülkelerde ırk, göçmenlik, kültür ve kimlikleri (dolayısıyla vasıfsızlık, eğitimsizlik) nedeniyle sürekli olarak normal sistemin dışında, adeta ayrı bir dünya koşullarında yaşamaları, “toplumsal dokunun dışında kalmaları”dır. Yazarlar, Türkiye’de aile sermayesi ve emeği sayesinde sürdürülen esnaflık ve zanaatkârlığın da küreselleşmenin bir sonucu olarak, artık ortadan kalktığını ileri sürmektedirler. Yeni yoksulluk ve dışlanmayı getiren bir başka faktör de gecekondulaşmanın önüne geçilmesi ve kentlerdeki “kentsel dönüşüm” adı altında yürütülen “soylulaştırma” politikalarıdır. Keyder ve Buğra (2003, s.23) 1990’lara kadar İstanbul’a göçmüş, hemşehri ilişkileri sayesinde kente yerleşmekte, arsa ve ev edinmekte zorlanmayan ve hatta giderek zengin olma ihtimali de bulunan bir ailenin artık küresel ekonominin kent arazilerinden üretilen rant gelirlerine (iş merkezleri, büyük ölçekli konut şirketleri, belediyeler vs) olan talebi yüzünden bu imkanlardan yoksun bırakıldığını öne sürmektedirler. Daha önce İstanbul’daki yoksulluk üzerine yapılan bir başka çalışmaya ve bu çalışmada üretilen “nöbetleşe yoksulluk” kavramına da değinen Keyder ve Buğra (2003, 19), bu eserde (*Işık ve Pınarcıoğlu 2001, Nöbetleşe Yoksulluk*) sözü edilen “zaman içinde başkalarına devredilen baş edilebilir bir yoksulluk olgusu”nun yerini artık “devredilemeyen bir yoksulluğa bırakmış görüldüğünü” ileri sürmektedir.

II.2. KÜLTÜREL DEĞİŞİM

Küreselleşme-kültür ilişkisi günümüz koşullarında oldukça karmaşık ve sosyal bilimciler için –eskisine göre- daha problemlili hale gelmiştir. Kültürleri araştırmayı zorlaştıran güncel problemlerin temelinde iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hızında ve yoğunlaşmasında meydana gelen gelişmelerin özgün, yerel, geleneksel kültürler üzerindeki dönüştürücü etkileri yatmaktadır. Her ne kadar henüz küresel bir ortak

kültürden söz edemesek de belli başlı paradigmlar, sorunlar, riskler, kaygılar ve davranış/eylem tarzlarında (giyim kuşamdan insan ilişkilerine, zevklerden siyasi tepkilere kadar) bir ortaklık görülmektedir. Bugün küresel bir kültürden söz etmeyi mümkün kılan en önemli olgu bütün küreyi etkisi altına almış olan tüketim kültürüdür. Ancak tüketim kültürüne değinmeden önce içinde yaşadığımız çağın karakteristik bazı niteliklerine bakmak benzerliklerimizi mümkün kılanın ne olduğunu anlamakta yardımcı olabilir.

II. 2. 1. Çelişkili Olanın Biraradılığı

Değişen dünyayı ve toplumları analiz etme çabaları, aşağı yukarı 20. yüzyılın ikinci yarısında, sosyal bilimcileri *postmodern dönem*, *post endüstriyel dönem*, *geç kapitalizm* ve *risk toplumu* gibi kavramlar üretmeye ve daha sık kullanmaya sevk etti. Bunlardan biri de, Kandinsky'nin günümüz insanını "küresel-bireyci-tüketim kültürü" içinde kavramayı kolaylaştıran "Ve çağı" kavramıdır. Bu kavram, birbirine karşıt görünen olguların eşzamanlı varolma durumlarına gönderme yapmaktadır. Kandinsky (akt: Keyman 2000, s.24-25), 19. ve 20. yüzyıl modernizmlerini karşılaştırırken 19. yüzyıl modernizminin ayrıştırıcı kavramları, denetimi, düzeni ve keskin siyaset tarzlarını içerdiğini ("ya... ya da modernizmi"), ancak 20. yüzyılın sonlarına gelirken dünyanın "Ve mantığına" geçtiğini iddia etmektedir.

"Ve toplumu", giderek eşzamanlık, çok-boyutluluk, karşılıklı bağımlılık, belirsizlik, düzensizlik, geleceğe karşı güvensizlik, bütünselliğin parçalanması, yaşamsal deneyimlerin zamansal-mekansal boyutunun değişimi, sentez ve orta yol kavramlarının olanaksızlaşması gibi yeni oluşumları içermektedir. Buna göre, modern/geleneksel, Doğu/Batı, ulusal/uluslararası, devlet/toplum, toplum/topluluk, içerisi/dışarı gibi karşıtlıkların "Ve" ile yer değiştirdiği söylenebilir (Akt: Keyman 2000, s.24-25). "Ve" mantığı'nın postmodern düşünceyle ilişkisi, günümüz gerçekliklerinin tarihsel ve düşünsel bağlamlarının aydınlatılmasına yardımcı olabilir.

Postmodernizm, modernizme karşı en temel tezini modernizmin tekçi/tek-kültürcü anlayışına yönelik eleştirisine dayandırmakta ve bunun yerine çoğul veya çok-kültürcü anlayışı önermektedir. Bu eleştirilerin temel olanları özetle, modernizmin ortaya çıkardığı ve belirlediği kültür anlayışını (yüksek kültürü) tek doğru ve tek gerçek olarak ortaya attığı ve dünyadaki tüm toplum ve kültürlerin kendilerini buna göre değiştirmelerini ve bu kültüre uyum sağlamalarını istediği, kendine göre yüksek-alt-

karşı kültürler ve gelişmiş, gelişmekte ve geri kalmış ülkeler gibi tasniflerde bulunarak (hatta insanları ilkel, yarı ilkel ve modern biçiminde ayırarak), toplumların önüne dayatmacı bir tarzda tek bir hedef olarak modernizme ulaşma hedefini koyduğu şeklindedir. Bu ilerlemeci tarih anlayışına karşı çıkan ve her toplumun kendine özgü koşulları olduğunu öne çıkaran postmodernizmin siyasal gücünü, sözü edilen tek tipçiliğe ve uyuma karşı çeşitliliği savunan ve modernizm tarafından bastırılmış grupların kimlik/özgürlük taleplerini destekleyen konumuna borçlu olduğunu söyleyebiliriz. Bilgin de (1995: 147) “postmodern bireyin ya da öznenin tercihleri tartışılmaz” sözleriyle postmodernizmin birey anlayışında yol açtığı değişime işaret etmektedir. Hegemonyanın bir parçası olan kitle kültürü ürünlerini ve popüler kültürü ciddi bir eleştiri getirmeden sahiplenen postmodernistlerin “tek”’in ve tekil bir kültürel yapının egemenliğini yadsımlarının ve bunun yerine çok-kültürlülüğü benimsemelerinin doğal bir sonucu olarak eklektik bir tutumun ortaya çıkmasına yol açtıkları görülmektedir. Kendilerine özgü “anything goes” formülü ile her şeyin her şeyle gittiği yolunda “mutlak göreceliliğe” kadar varan düşüncelerin savunucusu oldukları bilinmektedir. Bilindiği gibi, postmodern düşünce değişik tartışmaların yan yana konulmasına, nasıl uygun gelirse öyle seçme ve derleme yapılmasına (eklektisizm) ve farklı imajların birbirine karıştırılmasına (kolaj) izin vermekte, hatta bunu teşvik etmektedir. Postmodernizmin göreceliliğin çağdaş bir versiyonu olduğunu söyleyen Gellner (1994, s.9-14), bu düşünce akımının her tikel görüş açısını kendince doğru gördüğünü ve sonuç olarak bunun nihilizmi doğuracağını öne sürmektedir. Giddens (2010, s.47) ise postmodernistlerin genellikle hiçbir şeyin kesinlikle bilinmeyeceği iddiasını taşıdıklarını söyleyerek, [böylece] Aydınlanma’ya özgü ilerleme düşüncesi ve ilerlemeye duyulan inancın yerini olumsuzluk ve çok anlamlılığa bıraktığını iddia etmektedir.

Öte yandan, evrensel kriterleri dayatmacı olarak görüp reddeden görecelilik anlayışının mantıksal sonucu, bu kriterlerin yokluğunda malların olduğu gibi sanat eserlerinin, bilim insanlarının fikirlerinin ve hatta bizzat hakikatin bile serbest piyasanın rekabet kurallarına tabi olmasıdır. Bu da piyasayı en etkin, hatta tek belirleyici güç haline getirmektedir. Bilimsel, sanatsal ve etik kriterler ortadan kaldırıldığında piyasanın hegemonyasına karşı direnebilecek ilkeler de ortadan kaldırılmış olmaktadır. Sonuç olarak, evrenselcilik fikrinin gözden düşmesinden yalnızca üniversiteler, entelektüeller

veya avangard sanat değil, kafası giderek daha çok karışan ve görünürdeki seçim özgürlüğüne rağmen piyasaya daha da bağımlı hale gelen bireyler de zarar görmektedir. İçinde bulunduğumuz döneme geç kapitalizm, çok uluslu kapitalizm, gösteri ya da görüntü toplumu, medya kapitalizmi ya da dünya sistemi de denilebileceğini öne süren Jameson (1983, s.100)'a göre postmodernizmin en temel özelliklerinden biri, modernizmin getirdiği yüksek kültür-kitle kültürü arasındaki ayrımı belirsizleştirmesidir. Batı'nın aydınlanmacı söylemi içinde genel normlara, kurallara ve değerlere gönderme yapan “kültür” anlayışının, günümüzde tek bir söylemle sınırlandırılmayacak şekilde çoğul olduğu; ayrıca yığın kültürü/popüler kültür ile elit/yüksek kültür arasındaki farkın ortadan kalktığı kültürel misyon ve kitle eğlencesi arasında herhangi bir mesafenin kalmadığı öne sürülmektedir.

Bu ayrımlardan, sınırlardan ve çatışmalardan arınmış bir dünya ve kültür atmosferi düşüncesi başka kuramcılar tarafından da çeşitli alanlar için öne sürülmüştür (örneğin, Giddens ve Beck'in “sağın ve solun ötesinde” bir siyaset önermesi, Bryan S. Turner'ın “işçi sınıfı ile burjuvazinin çatışmasının ortadan kalktığı” tezi ya da genel olarak tüketim kapitalizminde sınıf ayrımlarının görünmez hale geldiği görüşleri). Bu düşünceler, küreselleşmenin öteki unsurlarının da desteğiyle, günümüz pragmatik siyasal lider ve partilerin popüler hale gelmesinden, sıradan insanın olgulara ve siyasal fikirlere –apolitik/işlevsel ya da eklektik- yaklaşımına kadar nüfuz etmiş görünmektedir. Başka bir deyişle “kolaj”ın yalnızca bir postmodern resimde değil, aynı zamanda yeni siyasal hareketlerde, bireylerin siyasi görüşlerinde ve kişiliklerinde de söz konusu olduğu söylenebilir.

Birbiriyle çelişik durumların bir arada olduğunu imleyen “*Ve* toplumu” kavramı, tüketim kültürü kavramıyla birlikte işe koşulması halinde bugünkü kültürel/sosyal olguları sınıflandırma, yorumlama ve anlamada oldukça kullanışlıdır. Küresel kültürün ve bu kültür içinde her gün tartışılan sorunların genel bir görünümü (aşırı şişmanlık-aşırı zayıflık, bireyselleşme-cemaatleşme eğilimlerinin eş zamanlı artışı, özgürlük vurgusu- aşırı güvenlikçi denetim, bilgi patlaması-artan cehalet (bilgi kirliliği, okuryazarlıktan uzaklaşma), çok kültürlülük-homojenleşme eğilimleri vs), böylece, daha anlaşılır hale gelmektedir.

II.2.2. Yersiz-yurtsuzluk

Küreselleşme tartışmalarıyla birlikte, kültürün coğrafi bir alanla ve belirli türden bir toplumla doğal ilişkisinin yok olması anlamında kullanılan yersiz-yurtsuzluk kavramı Deleuze ve Guattari'nin (akt: Colebrook, 2009) felsefi metinlerinde yoğun bir biçimde görülmektedir. Herhangi bir yerle bağlantısı olmayan anlamındaki bu kavram, onların ettiği açıklamak için kullandıkları bir başka kavramla (makine) yakından ilişkilidir. Onlar için makinenin bir niyeti olmadığı gibi, ne bir kimliği ne de bir amacı bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle makine; aşkınlığa, tanrısallığa, belirli türden bir hakikate, bir yere dayanmak yerine yurtsuzlaşmaya gönderme yapar. Colebrook'un (2009: 83) ifade ettiği gibi, "Bir makinenin öznelliği veya düzenleyici bir merkezi olmadığı için makine bağlantılardan ve üretimlerden başka bir şey olmaz: makine ne yapıyorsa odur. Bu nedenle, bir yeri-yurdu veya temeli yoktur, daimi bir yurtsuzlaşma süreci veya kendisinden başka oluşur." Kısacası yersiz-yurtsuzluk kavramının yerleşik ikilikleri (özne/nesne, eril/dişil, batı/doğu vb.) aşmaya, özneyi, bir yeri temel almak yerine ötekiye yönelik farkındalığı öne çıkartmaya dönük olduğu, yani insanın başkalarıyla bir bağlantı kurarak (bir makinenin başka makinelerle bağlantılı olması gibi) var olduğu söylenebilir.

Ancak bu tezde bu kavramdan daha genel bir değişimi, kültürün yerle ilişkisinin sorunsallaşmasını ifade etmek için yararlanılacaktır. Bu bağlamda ortaya çıkacak eksikliği Giddens'in bir kavramı tamamlayabilir. Giddens (1998), yerel ve küresel kültürün bir arada bulunma imkanını iletişim ve ulaşım sistemlerine bağlamakta, küresel dünyanın toplumsal ilişkilerini tanımlamaya dönük olarak da "yerinden çıkarma" (disembedding) kavramını önermektedir. Giddens'a (1998, s. 26, ayrıca bkz. Tomlinson 2004, s. 81) göre yerinden çıkarma, "toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından 'kaldırılması' ve sonsuz uzunluktaki zaman-uzam boyunca yeniden yapılandırılması" anlamına gelir. Bir başka deyişle bu kavram, insanların evlerinde oturup teknoloji ve uzmanlara güvenerek gerçekleştirdikleri bankacılık gibi işlemleri, internet üzerinden yapılan alışveriş veya eğitim gibi faaliyetleri, kısacası yapılan işle o işi yapanın bulunduğu mekânın birbirinden kopukluğunu ima etmektedir. Dolayısıyla yersiz-yurtsuzluk günümüzde tüketilen metaları, imgeleri, bilgiyi, değerleri ve hatta duyguları da içine alan bir fenomen olduğu söylenebilir. Bu durumu sağlayan şüphesiz yeni teknolojik gelişmelerin yarattığı iletişim imkanlarıdır.

İletişim ve ulaşım imkanlarının yarattığı değişimi ele alarak günümüz toplumlarının yerle ilişkisini problematikleştiren bir diğer yazar, antropolog Marc Augé'dur. Augé (1995, s.134-135), çağdaş kentlerde “yer” ve “yer olmayan” olarak adlandırdığı iki mekan türünü birbirinden ayırmaktadır. Bu ayrımınla “hem gerçek uzamları, hem de kullanıcılarının bu uzamlarla yürüttükleri ilişki”nin farkını belirtmektedir. Yer'in tersine, “ne kimliğin, ne bağıntının, ne tarihin simgeselleştirmedeği bir uzam, yer-olmayan olarak tanımlan[ır...]. Örneğin bir havalimanı oradan geçen bir yolcuyla, orada her gün çalışan birisinin gözünde aynı statüye sahip değildir” (Augé 1995, s.135). Yazar, içinde bulunduğumuz dönemi modern dönemden ayırmak için ulaşım ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere teknik gelişmenin hızını bir ölçü olarak kullanmakta ve bu yeni dönemi tanımlamak için *üstmodern* kavramını önermektedir.

Tomlinson (2004), küreselleşme ile kültürlerin hareket halindeki olgusunun yalnızca fiziksel hareketlilikle ilişkili olmadığına, televizyon izlemek gibi iletişim imkanlarına gönderme yaparak gezici kültür nosyonunun küreselleşme sürecinin bir parçası olduğuna ısrar etmektedir. Bu noktada, *yersiz-yurtsuzlaşma* kavramını öne sürerek, yerel-küresel kültür bağlantısını tartışmaktadır. Tomlinson, küreselleşme çağının başlıca karakteristiklerinden olan ve insanların kültürleriyle buldukları mekânlar arasındaki ilişkinin gevşemesine veya çözülmesine gönderme yapan yersiz-yurtsuzlaşma kavramını açıklamak için uluslararası kurumların her birimizin hayatını etkileyen kararlarını, küresel borsa krizlerini vs örnek vermektedir. Ona göre, küresel etkileri olan olayların bilincinde olmanın bir sonucu olarak insanların uzaktaki olayları ve süreçleri, kendi kişisel yaşamları için önemli olduğunu düşündükleri günlük şeylere dahil etmeleri, yersiz-yurtsuzlaşmanın özelliklerinden biridir. Bir başka deyişle, “genel anlamda ‘kültürel farkındalığı’ daha da önemlisi, yaşamın bireysel olarak ‘planlanmasını’, kendi kendine yeten, fiziksel yerelliği merkez edinmiş bir bağlamdan ayırarak, insanların rutin deneyimlerinde ilgi sahasının sürekli olarak genişlemesi”, yersiz-yurtsuzlaşmanın göstergelerinden birisidir (Tomlinson 2004, s.159). Öte yandan Tomlinson, küresel film-müzik-yayın endüstrisi ve popüler kültürü de yersiz-yurtsuzlaşma örneği olarak sunmaktadır. Artık izlerken, okurken ya da dinlerken bizlere evimizde olduğumuzu hissettirecek kadar tanıdık olan “uzak yerler” ve kahramanlar, bu yolla muhayyilemizde oluşmuş milyonlarca imge, belli bir yerle bağlantılı olmayan bir metin oluşturmaktadır.

Gıdaların yerellikten çıkarak küresel marketlerde yerini alması da bir diğer yersiz-yurtsuzlaşma örneğidir. Gıda üretiminin yerelden küresele kayması, tüketiciler açısından bir avantaj olsa da gıdaların güvenilirliği, bulaşıcı hastalıkların küresel ölçekte hızla yayılma riskleri ve üreticilerin hukuki sorumluluklarının karmaşıklaşmış olması gibi yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşme koşullarında tüketicinin gıdanın güvenilirliği konusunda bilgi edinmesi zorlaşmıştır. Kimyasal maddeler, radyasyon gibi etkiler, deli dana hastalığı gibi hastalıklar her zaman muhtemel risklerdir. Tomlinson (2004) da, bu tür küresel tehditlere tepki olarak yerel mutfakların ve organik tarım ürünleri gibi alternatif arayışların arttığına da dikkat çekmektedir. Sonuçta küreselleşmenin içerdiği diğer olgular gibi gıdaların küreselleşmesi de yeni riskler ve yeni fırsatlar getirmektedir (Tomlinson 2004, s.176).

Özetle, küresel kültürel değişim olgusu çerçevesinde malların, simgelerin ve sermayenin mübadele ağındaki dolaşım hızının olağanüstü boyutlara ulaştığı gözlenmektedir. Bütün küreyi tek bir pazara dönüştüren bu hız artışı, temelde sermaye birikimlerinin ulusal sınırları aşma zorunluluğunun sonucudur. Ulusal, hatta ulus-altı yerel pazarların küresel piyasayla bağlantılı hale gelmesi ve piyasanın mutlak egemenliğinin tesis edilmesiyle daha önce büyük oranda ekonomik faaliyet alanlarının dışında bırakılmış olan duygusal ilişkiler, eğitim, sanat ve bilim gibi faaliyetler de hızla kâr elde etme güdüsünün etki alanına girmiştir. Böylece kârı maksimize etmeyi amaçlayan küresel mübadeleler, bunların sonucunda ortaya çıkan değer ve ürünler ve sürekli doyurulması gereken milyonlarca kişiden oluşan, adına *pazar* denilen tüketiciler arasındaki ilişkileri kapsayan çağdaş kültürü en iyi karşılayan kavram tüketim kültürü kavramıdır.

II.2.3. Tüketim Kültürü

Kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan değişiminin en önemli toplumsal sonuçlarından biri, bugün tüketim kültürü olarak adlandırılan sosyal olgular bütünüdür. Ticari markalar ile sosyal konumlar, tüketilen nesnelere ile kimlikler ya da birine verilen değer ile ona verilen bir nesnenin fiyatı arasında ilişki kurulması; öte yandan kültürel üretimin kâr amacıyla sürdürülüyor oluşu, tüketim kültürünün çeşitli görünümüne örnektir. Tüketim kültürü, teknik gelişmelerin de yardımıyla hızlı ve yoğun olarak gerçekleşen üretimin sonucunda, eskiden (örneğin Veblen, 2005) üst sınıflara yöneltilen

gösterişçilik, müsriflik gibi edimlerin yaygın toplumsal (hatta küresel) bir insan hâli olarak gözlemlenmesini ima etmektedir. Tüketim kültürü, tüketilen nesnelere yoluyla sınıfsal, kültürel farklılıkları –ortadan kaldırmaya da- görünmez kılmakta ve homojen bir dünya yaratmaktadır. Bu bağlamda ortadan kalkan (ya da muğlaklaşan) sınırlara, veya piyasanın sunduğu çeşitli tüketim seçeneklerine bakarak tüketimle özgürlük ilişkisi kurmak da mümkündür. Ancak, yalnızca sözlük anlamıyla bile olumsuz çağrışımları olan tüketim kelimesi, kültürle birlikte kullanıldığında genellikle yaşadığımız çağa özgü bir dizi eleştiriyi dile getirmeye yaramaktadır. Örneğin, Aytaç (1995, s.77-78) tüketicilerin bir ürünü almalarını sağlayacak bazı etkili satış yöntemlerini ortaya koyarak tüketicilerde ortaya çıkabilecek, yazarın deyimiyle, “tüketim pasifizmi”nin belirtilerini sıralamaktadır. Fast-food patlaması ve sağlıksız beslenme; sosyal ilişkilere ayrılacak zamandan çalıp, bunun yerine vitrinlere bakarak ve satın alınacakların hayaliyle geçen zaman; evlerde biriken gereksiz mallar; sözde yeni ve gelişmiş “model” ürünlere fazladan para ödenerek borçlanılması, dolayısıyla fazladan çalışma; kredi kartları yoluyla uzaklaşan (görünmez olan) borçlar ve süper marketler yoluyla dokunulan, yakınlaşan ürünlerden vazgeçmenin zorluğu; markalar arası rekabet ve markaların koşullandırması yoluyla diğer alternatifleri görememe; ucuzluk, indirim gibi taktiklerle gereksiz tüketim; prestij, çağa ayak uydurmak gibi gerekçelerle kozmetik ürünler ve aksesuarlar yoluyla tarz veya imaj yaratma gayretlerinin yol açtığı gereksiz harcamaların, daha erdemli olabilecek harcamaları (yardım, bağış, sosyal sorumluluklar vs) engelliyor oluşu, Aytaç’ın tüketim pasifizminin belirtisi saydığı olgular arasındadır. Yazara göre tüketici, ürünler yerine o ürün yoluyla sahip olacağına inandırıldığı nitelikleri (mal yerine imajları) satın almaktadır. Özellikle görsel reklamların bu yöndeki mesajlarının çağdaş pazarlama anlayışının bir parçası olarak süreklilik arz etmesi nedeniyle, tüketiciler alışverişin işlevsel özelliklerine odaklanamamaktadırlar. Gerçekte, tarihi 19. yüzyılın son çeyreğine, *Le Bonmarché* alışveriş merkezlerinin açıldığı yıllara kadar geri götürülebilecek günümüz tüketim kültürünün, özellikle ikinci dünya savaşını izleyen ekonomik büyüme yıllarında, bu türden büyük mağaza ve alışveriş merkezlerinin artışıyla belirginleşmeye başladığı söylenebilir. Harvey (2006, s.318)’e göre, tüketim alanındaki çok sayıda gelişme arasında ikisi önem bakımından öne çıkmaktadır: Birincisi modanın seçkinlere değil kitle piyasalarına hizmet vermeye başlaması, tüketim temposunun hayatın her alanında hızlanmasına yol açmasıdır.

İkincisi de, mal tüketiminden hizmet tüketimine (eğlence, spor, eğitim vs) doğru yaşanan kaymadır. Ona göre, hizmet sektöründe sunulan ürünlerin (sinema bileti, spor salonuna devam etme, müzik, yiyecek vs) kullanım ömrü, örneğin bir çamaşır makinesinden daha kısadır. Harvey (2006), burada Alvin Toffler'ın kullandığı bir deyimini ödünç alarak 'kullan at toplumu'dan söz etmektedir. Ona göre, "bunun anlamı sadece üretilmiş malları atmak değildi (tabii bu devasa bir atık sorunu yaratıyordu); aynı zamanda değerlerin, hayat tarzlarının, istikrarlı ilişkilerin, şeylere, binalara, yerlere, insanlara ve eyleme ve olma konusunda öğrenilmiş tarzlara bağlılığın da atılabilmesi anlamını taşıyordu" (Harvey 2006, s.319).

Jean Baudrillard'a (2004) göre ise tüketim kültürü, her türlü imgenin ve her türlü tarzın taklit etmek suretiyle tüketildiği, geçiciliğin, bütünsellikten uzaklığın kültürüdür. İletişim teknolojilerinin postmodern dünyada oynadığı roller (özellikle göstergelerin gerçeklikle ilişkisi) üzerine radikal görüşleriyle tanınan Baudrillard, tüketim kültürünü – medya tarafından üretildiğini öne sürdüğü- sıradan aile yaşamıyla (yazarın ifadeleriyle, parçalı ve yoksul bir bilinçle) ilişkilendirir:

“Tüketimin yeri, gündelik yaşamdır. Gündelik yaşam yalnızca günlük olayların ve hareketlerin toplamı, sıradanlığın ve yinelemenin boyutu değil, *bir yorumlama sistemidir*. Gündeliklik bütünsel bir praksisin (siyasalın, toplumsalın ve kültürel) aşkın, özerk ve soyut bir alanıyla 'özel'in içkin, kapalı ve soyut alanı olarak bölünmesidir. Çalışma, boş zamanı değerlendirme etkinlikleri, aile, ilişkilerdir [...] Gündeliklik, bütünselliğin nesneliliği karşısında fakir ve tortuldur; ancak bütünüyle özerkleşme ve dünyanın 'iç kullanım' için yeniden yorumlanması çabasında galip ve keyiflidir. İşte burası özel gündelikliğin alanı ile kitle iletişimleri arasında kurulan derin, organik gizil anlaşmanın yeridir” (Baudrillard 2004, s.28).

Baudrillard'a göre, tüketim toplumlarında model insanlar da üretim kahramanları değil, (kendileri de tüketilen) ünlüler ve zenginlerdir. Kahramanlık efsanelerinin yerini başarı biyografileri almıştır. “Ermişlerin ve tarihsel kişilerin yaşamını takip eden, 'sıfırdan başlayan adamın' ve kurucuların, öncülerin, kaşiflerin ve sömürgelerde yaşayan Avrupalının örnek niteliğindeki yaşamları yerlerini sinema, spor ve oyun yıldızlarının, birtakım yaldızlı prenslerin ya da uluslar arası feodallerin, yani kısaca büyük savurganların [...] yaşamlarına” bırakmıştır (Baudrillard 2004, s.44). Bu “kahramanlar”

tüketim çılgınlıkları, savurganlıklarıyla kitleleri büyülemekte ve tüketim kültürü bu şekilde üretilmektedir. Böylece tüketim kültürü başlığı altında toplanan düşünce ve eyleme tarzları, Weber ‘in (1997) sözünü ettiği, Protestan ahlâkının ilkeleri gereği hazlarını denetleyen, çalışmayı yücelten ancak kazancı harcamaktan çok tasarruf eden burjuva prototipinden kopuş anlamına gelmektedir. Yeni ve eski kapitalizm arasındaki farkın bu yönüne işaret eden Urry (1997)’e göre de “Batı kapitalizminin artık güçlü bir ‘Protestan etiği’ taşıyan girişimcilere gerek duymadığı savunulmaktadır[...] Daha doğrusu gerekli olan insanlar, gelecek için tasarruf yapmaktan çok, tüketen; çalışmaktansa boş zamanın keyfini çıkaran ve kimliklerinin çalışmaktan daha çok, tüketimden tüvelendiği ‘hedonistler’dir Daha doğrusu gerekli olan insanlar, gelecek için tasarruf yapmaktan çok tüketen, çalışmaktansa boş zamanın keyfini çıkaran ve kimliklerinin çalışmaktan daha çok tüketimden tüvelendiği ‘hedonistler’dir” (Urry 1999, s.287).

Nesnelerin, enformasyonun, her türden simgenin, imajların, tarzların ve mekanların tüketimine dayanan bir ekonomik sistemde, hem tüketilecek çok şeyin olması gibi etkenler, bir yandan tüketicinin arzularının kışkırtılıp (reklamlar yoluyla) sürekli canlı tutulmasını gerektirirken, öte yandan, tüketicilere birçok seçenek ve az zaman karşısında her geçen gün yaşam hızını arttırması, az zamana çok faaliyet sığdırması dayatılmaktadır: TV izlemek, internete bağlanmak, oyun oynamak, kent merkezlerinde saatler geçirmek ya da alışveriş yapmak, çeşitli kurslara katılmak vb. Ancak sürekli hareket halinde, hızlı yaşamın bedeli yorgunluk ve unutkanlık olabilir. Nitekim Bauman (2010, s.126-154), “tüketici yaşam, hızlı öğrenme ve çabucak unutma tarzındaki yaşamdır” diye yazmaktadır. Bu bağlamda, yazarın şu cümleleri de günümüz küresel kültürünün modern dönemle arasındaki önemli farklardan birine işaret etmektedir: “Hafıza, son zamanlarda aniden farkına vardığım şeyler [...] kategorisinden düştü. Eğer bugünlerde zorunlu olarak ve takıntı derecesinde bir inatla hafıza meselesine dönüyorsak [...] öğrenme ve hatırlama uygarlığından fanilik ve dolayısıyla unutuş uygarlığına taşınmış olmamızdır” (Bauman 2010, s.154). Yukarıda, Sennett’in esnek çalışma ilişkileri bağlamına yerleştirdiği, Harvey’in “kullan at kültürü”ne bağladığı kişisel ilişkilerdeki aşınma, böylece, Bauman tarafından da tüketim kültürü ve “anın tiranlığı”yla ilişkili olarak yeniden vurgulanmıştır. Postmodern dönemin teknik imkanları, zaman ve mekan sıkışması, tüketme baskısı ve bireyseliği, dünyayı seyirlik mekanlara, olayları

hikayelere, maceralara dönüştürürken yurttaşları tüketiciye ve bir turiste dönüştürmektedir.

Burada çizilen tabloya bakarak tüketimin meta mübadelesinin ve aşırı meta tüketiminin çok ötesinde bir kültürel örüntünün, çağdaş gündelik hayat tarzının ana motifi haline geldiği söylenebilir. Bauman (2010, s.53), artık küresel bir tüketim toplumunda yaşadığımızı ve tüketim davranışı kalıplarının, iş ve aile hayatımız dahil hayatımızın her yönünü etkilemesinden kaçınamayacağımızı, dolayısıyla hepimizin daha fazla tüketme baskısı altında olduğumuzu ve bu yolda kendimizin de tüketim ve emek piyasalarında metalara dönüştüğümüzü yazmaktadır.

Açıktır ki, kapitalizmin geçirdiği bu değişim kesin ve belirgin bir momenti olan, keskin bir kopuş değildir. Daha çok, kapitalizmin yaşadığı birikmiş sorunlara ve sürekli krizlere çözüm arayışlarının zorladığı anlaşılabilir bir değişimdir⁶. Harvey (2006), eski ve yeni kapitalizm arasında keskin bir kopuş görmez; yazar, yukarıda özetlenen değişim sürecini, kapitalizmin kendi içindeki bütün unsurların bir değişimi olarak ele almakta, Marksist bir bakış açısıyla Fordist ve post-Fordist üretim tarzları arasındaki farklılaşmayı, “bir bütün olarak kapitalizmde karşıt eğilimlerin iç içe geçmesi” olarak görmektedir. Ona göre günümüzde tartışılmakta olan karşıtlıklar iç içe geçmiş ve akışkan kategorilerdir. Karşıtlıklar bu şekilde ele alınınca “modernizm ile postmodernizm arasındaki keskin kategorik ayırım yok” olmakta, “bunun yerini bir bütün olarak kapitalizmin içsel ilişkilerindeki sürekli değişimin incelenmesi” almaktadır (Harvey 2006, s. 374-375). Bu bölüm, yukarıda sözü edilen farklı alanlardaki değişimi ve yeni kapitalizmin hangi unsurlardan oluştuğunu bir arada gösterebilmesi nedeniyle Harvey’in hazırladığı, fordist modernlik ve esnek postmodernliğin/ kapitalizmdeki karşıt eğilimlerin iç içe geçişini gösteren bir tablo ile özetlenebilir.

FORDİST MODERNLİK	ESNEK POSTMODERNLİK
Ölçek ekonomileri/ bütünsel kod/ hiyerarşi /türdeşlik/ ayrıntılı iş bölümü	Çeşit ekonomileri/ kişisel dil /anarşi/ çeşitlilik/ toplumsal iş bölümü
Paranoya/ yabancılaşma/ belirti/ sosyal kanıt/ tekelci sermaye	Şizofreni/ merkezlesizleşme/ arzu/ evsiz barksızlık

⁶ Bu noktada Karl Polanyi'nin daha 1944'te yazdığı, “19. yüzyıl uygarlığı çöktü” cümlesiyle açılan *Büyük Dönüşüm* adlı yapıtı akla gelmektedir. Polanyi'ye göre kapitalizm, bu haliyle katlanılabilir, rasyonel bir sistem olmadığı için siyasal, toplumsal ve ekonomik krizler kaçınılmazdır.

Amaç/ tasarlama/ hakim olma/ belirlenmişlik/ üretim sermayesi/ evrenselcilik	Oyun/ rastlantı/ tükenme/ belirsizlik/ hayali sermaye/ yerelcilik
Devlet iktidarı/ sendikalar/ refah devletçiliği/ metropol	Finansal güç/ bireycilik/ yeni muhafazakarlık/ kentsizleşme
Etik/ meta para ⁷ / Tanrı Baba/ Maddesellik	Estetik/ kaydi para /Ruhul Kudüs/ maddesel olmayan
Üretim/ özgünlük/ otorite/ mavi yakalı/ avangardcılık/ çıkar grubu politikası/ semantik	Röprodüksiyon/ pastiş/ eklektizm/ beyaz yakalı/ ticari mantık/ karizmatik politika/ retorik
Merkezileşme/ bütünselleştirme/ sentez/ toplu pazarlık	Ademi merkezileşme/ yapıbozum/ antitez/ yerel sözleşmeler
Operasyonel iş yönetimi/ bütünsel kod/ fallik/ görev teklifi/ köken	Stratejik iş yönetimi/ kişisel dil/ androjin/ görev çeşitliliği/ iz
Üst teori/ anlatı/ derinlik/ kitle üretimi/ sınıf politikası/ teknik-bilimsel rasyonalite	Dil oyunları/ imaj/ yüzey/ küçük deste üretimi/ toplumsal hareketler/ çoğulcu ötekilik
Ütopya/ ruhu arındıran sanat/ yoğunlaşma/ uzmanlaşmış çalışma/ toplu tüketim	Heterotopyalar/ seyirlik/ dağılma/ esnek işçi/ sembolik sermaye
İşlev/ gösterim/ gösterilen/ sanayi/ Protestan çalışma ahlakı/ mekanik çoğaltma	Kurgu/ kendine gönderme/ gösteren/ hizmetler/ geçici sözleşme/ elektronik çoğaltma
Oluş/ epistemoloji/ düzenleme/ kent yenileme/ görelî mekân	Varlık/ ontoloji/ deregülasyon (esnekleştirme-düzensizleştirme)/ kenti yeniden canlandırma/ mahal
Devlet müdahaleciliği/ sanayileşme/ enternasyonalizm/ kalıcılık/ zaman	Bırakınız yapınlar/ sanayisizleşme/ jeopolitik/ gelip geçicilik/ mekân

Tablo 1: Kapitalizmin dönüşümü (Harvey, 2006, s.374-375)

Görüldüğü gibi, kapitalist modernliğin kendi içinde yaşadığı büyük ölçekli değişim, üretim, tüketim, bölüşümün yapısı ve tarzından sanata ve psikolojiye dek uzanmaktadır. Bir bütün olarak kültürel değişim bu bağlamda anlaşılabilir. Kültürel değişim başlığı altında ele alınabilecek (görsel kültür-imaj tüketimi ilişkisi gibi) bazı olgular genel

⁷ **Meta para/ mal para** (*commodity money*): Yapıldığı maddenin değeri ile para bakımından değeri aynı olan bir ödeme aracı. **Kaydi para**/ banka parası (*bank money*) : Üstüne çek çekilebilen, çek aracılığı ile sürümde bulunan vadesiz tasarruf hesabının açılması ile oluşturulan para, kayıtlı para. (www.tubaterim.gov.tr).

ampirik veriler ışığında tartışılabilmektedirken aile içi ilişkiler ve ebeveynlik rollerinin kuşaklar arası değişimi gibi daha yavaş bir değişim seyri izleyen olgulara yakından ve olabildiğince “içeriden” bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda yerel ekonomi-politik koşulların ve mekansal sınırlamaların önemini günümüzde de koruduğunu hatırla tutarak, yereli kuşatan küresel kültürün homojenleştirici yönlerine odaklanılacaktır.

II. 3. KÜLTÜREL DEĞİŞİM SÜRECİNDE EBEVEYNLER VE ÇOCUKLAR

Yukarıda özetlenen tartışmalardan da anlaşılabilceği gibi eski ve yeni kapitalizm ya da modern ve geç modern dönem arasında yaşamın tüm alanları için bir farklılaşma olduğu iddiası vardır. Dolayısıyla, kültür incelemeleri için yerel kültürleri yok saymadan fakat onları dışarıdan kuşatan, sürekli bir yerel-küresel etkileşimini ima eden bir küresel çağ kültüründen söz etmek olası görünmektedir. Ne var ki, küresel kapitalizm çağının kültürü aynı zamanda bir tür kötüye gidiş olarak okunmaktadır. Küresel kültürün Harvey’in karşılaştırmalı tablosunda önerdiği unsurların bir bileşimi olduğu öne sürülebilir. Ne var ki, homojenleşme işaretlerinden psikolojik arazlara kadar uzanan tartışma konularının geniş bir spektrumunu ele alabilmek ve açıklayabilmek için **tüketim kültürü** kavramı bir anahtardır. Daha önemlisi, bu anahtar kavram, kapitalizmin günümüzde sürdüğü biçimiyle kültür arasındaki ayrılmaz ilişkileri anlamakta oldukça işlevseldir.

Tüketimden Baudrillard’ın anladığı şekliyle, yalnızca metaların aşırı tüketimini değil, imajların, mekanların, davranış kalıplarının vs. tüketimini de anladığımızda, başka bir deyişle tüketimin bilinç ve bilinçaltı boyutlarını hesaba kattığımızda tüketimin medyayla olan iç içe geçmişliğini de dikkate almak durumundayız. Günümüzün medya kuruluşları da ulus aşırı büyük şirketlerce yönetilmektedir ve küresel kültürün üretilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu, bugünkü kültürün akışkan olmasında, her yere ve hızla ulaşmasında kritik bir noktadır. İmajların tüketilmesi, hayat tarzlarının taklit edilmesi anlamına da gelmektedir. Açıktır ki, taklit edilen hayat tarzları televizyon başta olmak üzere medya araçlarında üretilen ideal, refah içindeki orta sınıfın hayat tarzıdır. Tüketime dayalı ekonominin hedef kitlesi olan bu sınıfın hayat tarzı dışında kalan, özellikle çok yoksul gruplar, evsizler, alt etnik gruplar, işsizlerin hayatı pek anlatılmaya değer bulunmamaktadır. Kültürün -henüz tek değilse bile- en güçlü kaynağı olan medya/yayın sektörü yardımıyla üretilip kitlelerin tüketimine sunulduğu bu kültürün yalnızca orta sınıflarca değil bütün bir toplum tarafından tüketildiğini ve hatta

benimsenip taklit edildiğine tanık olmaktadır. Orta sınıf kültürünün anlaşılabilir nedenler ve bilinen mekanizmalar sayesinde küresel kültürün ve küresel sorunların bir parçası haline geldiğini söyleyebiliriz. Bütün bunlar bugüne kadar oldukça çok kaynakta ele alınmış ve tartışılmış konulardır (Bkz: Bauman 2006; Baudrillard 2004; Featherstone 1996; Urry 1999, Tomlinson 2004).

Bu bölümde küresel kültür-yerel pratikler arasındaki ilişkilere bakılarak ebeveynlik ve çocukluğun değişimi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda yeni kapitalizmin, tüketim kültürünün, küresel risk bilincin ve ortak kaygı ve korkuların çocukluğun değişimine etkileri (çocuklaşma ve çocuk merkezli kültür) ve muhafazakar politikalarla birleşen annelik ideolojisinin ebeveynlik rollerinin geleneksel ataerkil dağılımına etkileri, bu bağlamda ebeveynliğin değişip değişmediği tartışılacaktır.

II. 3. 1. Küresel Riskler, Şiddet ve Korku Kültürü

Küreselleşme sürecine olumlu (ya da en azından ılımlı) yaklaşan Anthony Giddens (2010) ve Ulrich Beck (2005, 2011) gibi sosyal bilimciler, yaşadığımız sürece geliştirdikleri düşünümsel modernite ve risk toplumu kavramları aracılığıyla yaklaşmaktadırlar. Buna göre, Batı'da doğup dünyayı etkisi altına alan modernite yeni bir yayılma sürecine girmekte ve kendi içinde de önemli bir farklılaşmaya gitmektedir; sonuçta klasik moderniteden (postmodernite yerine önerdikleri) düşünümsel modernite dönemine girmiş bulunmaktayız. Bu dönemin ayırt edici niteliklerinden biri, eskiden doğadan kaynaklanan risklerin artık insan tarafından üretiliyor ve ortaya çıktıkları bölgenin dışında bütün küreyi etkileyebiliyor oluşudur. Risk toplumu görüşünün savunucuları risklerin küresel olduğu ve bireylerin de çağın bir özelliği olarak bu bilinçten kaçamayacağı varsayımıyla, modern dönemin siyasal kültüründe var olan (sağ ve sol gibi) ayrımların ve çatışmaların yerini, küresel risklere karşı birlikte eylemde bulunmanın alacağını/alması gerektiğini ileri sürmektedirler. Çünkü bu riskler zengin ülkeleri yoksul olanlarla birlikte, üst sınıfları alt sınıflarla birlikte etkilemektedir; kimse insanların kendi yarattığı bu risklerden (tarım ilaçları, karbon emisyonları vs) kaçamamaktadır. "Böylece modernleşme risklerinin genelleşmesiyle birlikte, sınıfsal kategorilerde formüle edilemeyecek ve bu kategorilerle anlaşılamayacak toplumsal bir dinamik açığa" çıkmaktadır (Beck 2011, s.55).

Küreselleşmeye Bauman gibi eleştirel bir noktadan bakan ve yine onun gibi belirsizlik kavramını kullanan, küreselleşme sürecinin *yerelin* değil *evrenselin* karşıtı olduğuna

işaret eden Žižek (2005, s.400-401)'e göre, “risk toplumunun temel darboğazı bilgi ile karar arasında, akıl zincirleri ile sorunu çözen edim arasında [...] açılan uçurumdur: Küresel sonucun ne olacağını ‘gerçekten bilen’ hiç kimse yoktur-pozitif bilgi düzleminde bakarsak durum tamamen ‘karar verilemez’dir; ancak yine de *karar vermemiz gerekir.*” Žižek, risk toplumu kavramını geliştiren sosyal bilimcilerin siyasetin daha da demokratikleşerek küresel, geniş bir katılımın sağlandığı radikal bir yeniden siyasallaşma beklentilerine kuşkuyla yaklaşmakta ve bu teorisyenlerin kendini siyasal alanın dışında, nötr bir alan olarak sunan piyasayı ve küresel kapitalizmin ardındaki mantığı sorgulamadıklarına dikkat çekmektedir. Ona göre,

“Risk toplumunda bir öznenin kullandığı karar verme özgürlüğü, kendi kaderini özgürce tayin edebilen bir öznenin özgürlüğü değil, sonuçlarından haberdar olmaksızın mütemadiyen kararlar almaya zorlanan bir öznenin kaygı verici özgürlüğüdür. Hayati kararların demokratik olarak siyasallaştırılmalarının, ilgili bireylerin hepsinin katılımını sağlamanın, bu kararların kalite ve katiyeti artıracığına ve riskleri azaltacağına dair hiçbir garanti yoktur” (Žižek 2005, s.401-417).

Küreselleşme süreci aynı zamanda bireyselleştirici, parçalayıcı bir süreçtir. Bu durumda risk bilinci, görünüşe göre, riskler ve belirsizlikler dünyasında hayatta kalma mücadelesi veren bireylerin korku ve şiddetle kuşatılmış bir dünyadaki yalnızlıklarını ifade eder görünmektedir. Tahmin edileceği gibi çağdaş –özellikle kentli- bireyin endişe ve korkularının başında işsizlik korkusu gelmektedir. Bu bariz gerçeğe dikkat çeken sosyolog Pierre Bourdieu (2006, s.83-84), güvencesiz çalışmaya ve kariyer, başarı yönetimi, özgürlük adları altında bireysel rekabeti teşvik etmeye dayalı bu yeni düzenin psikolojik etkilerini çözümlerken, süreci, *korkunun yapısal şiddeti* olarak tanımlamaktadır. Ancak, ileride değinileceği gibi sözü edilen bu şiddetin derecesi ülkelere, bölgelere, kişilerin konumlarına vs göre değişebilmektedir; bu şiddetten korunma ve koşullara dayanma mekanizmaları farklılık göstermektedir.

Bauman (2006, s.55-57) ise küresel çağda, özellikle büyük kentlerde göze çarpan mekansal bölünme ve ayrışmaya dikkat çekmektedir. Kentlerde meydana gelen değişimi incelerken Richard Sennett'in modern kentin kamusal alanlarının tüketim kapitalizminde giderek daralması ve yok oluşuna dair düşünceleri ile günümüz

kentlerinde korku faktörünün artışı üzerine çalışan Nan Elin'in fikirlerinden destek almaktadır. Bauman'a göre, medyanın da katkısıyla artan korku, kapalı ve güvenli cemaatlerin popülerliğini arttırmıştır. Bir zamanlar kent halkını bir bütün olarak tüm kenti korumaya yönelten korkunun aksine günümüz kentlerindeki korku, ayrılmış mahalleler ve yakındaki komşuya karşı alınan önlemlerle sonuçlanmaktadır: "Birliktelik değil, sakınma ve ayrılma, çağımızın megapollerindeki başlıca hayatta kalma stratejisi haline gelmiştir. Komşuları sevmek ya da onlardan nefret etmek artık mesele değildir. Komşulardan uzak durmak bu ikilemin icabına bakacak ve seçim yapmayı gereksiz kılacaktır." (Bauman 2006,s.58-59).

Birkaç istisna dışında bütün dünyada ulus-devletlerin benimsediği neoliberal politikalar, mahallelerin ayrışmasının yanı sıra şiddet ve suç olguları üzerinde de belirleyici olmaktadır. Potansiyel suçlu olarak görülen göçmenlerin, etnik milliyetçilerin/ırkçıların ve okulda şiddet eylemlerinde bulunanların yolları bir şekilde ekonomik zorluklarda (işsizlik, yoksulluk, güvencesiz çalışma vs) kesişmektedir. Bu konuyu ele alan yazarlar genellikle medyanın rolüne (şiddet olaylarını abartmak ve az sayıdaki şiddet olaylarının arttığı veya yaygın olduğu izlenimi vermek) işaret etmektedirler. Baudrillard (2004), çağımızda artan korku ve şiddeti tüketim kültürünün bir parçası olarak ele almakta ve korkunun ve şiddetin tüketilmesinde medyanın rolüne değinmektedir. Ona göre gündelik hayat içinde, eve kapanılarak izlenen televizyonda şiddet haberleri/ görüntüleri ile gündelik/ sıradan hayatın yüceltilmesi olgusu birbirini tamamlamaktadır. Yazar, "gündeliklik" adını verdiği olguyu tüketim kültürüyle ilişkilendirirken sıradan bireyin odasındaki televizyondan tükettiği şiddetin de tüketim kültürünün bir parçası olduğunu belirtmektedir (Baudrillard 2004, s.29). Bu durumun toplumsal ahlakla bireyci huzur ahlak arasındaki çelişkiyi doğurmasıyla bireylerin huzursuz edici bir suçluluk duygusuna kapıldığını öne süren Baudrillard'a göre sistem [tüketim kapitalizmi/esnek kapitalizm/medya kapitalizmi, y.ı.], bu çelişkinin çözümünü kitle iletişim araçlarıyla yayılan şiddet, korku ve felaketlerden oluşan tekinsiz bir dış dünyanın bireylerin gündelik dingin yaşamını tehdit etmesinde bulmaktadır.

Aşağı yukarı 1980 sonrası dönem diyebileceğimiz son otuz yılda, daha önce görülen politik şiddet olaylarından farklı olarak, öngörülemeyen (veya herhangi mantıklı bir açıklaması yapılamayan) bireysel şiddet eylemlerine tanık olunmuştur. Bunların en çok akılda kalanlarından bazıları ABD, Almanya, Japonya gibi ülkelerde okullara, okul çağı

çocuklarına yönelik saldırılardı. Bunların dışında, başta endüstrileşme sürecini tamamlamış ülkeler olmak üzere küresel düzeyde giderek artan ve literatürde ‘okulda şiddet’ başlığı altında ifade edilen akran tacizi, öğretmen, öğrenci ve/veya velilerin birbirlerine yönelik şiddet eylemleri gibi olgular da ebeveyn ve eğitimcileri yakından ilgilendirmektedir. Okulda şiddet konusuyla ilgili birkaç ülkede araştırma yapmış olan Fransız eğitimci Eric Debarbieux (2009, s. 308-309), okulda şiddet vakalarının abartıldığı kadar çok sayıda olmadığını ancak bu olayların abartılması kadar görmezden gelinmesinin de riskli olduğu sonucuna varmaktadır. Debarbieux (2009, s.308), küresel bir tehdit olarak görünen ve ebeveynleri korkutan bu tür şiddet olaylarında bir kez daha iletişim araçlarının rolüne dikkati çekmektedir. Yazara göre, medyada sürekli yer alan şiddet olayları, bunların sayısı ne olursa olsun, sürekli yükselen bir vahşete kanıt teşkil etmektedir; okulda şiddet efsanesi de medyanın bu tür haberlerle izleyiciyi sürekli “gerçek görüntü bombardımanına” tutmasından kaynaklanmaktadır; böylece, medya etkisiyle şiddet kaygısı da küreselleşmektedir (Debarbieux 2009, s.308).

Şiddet, farklı biçimlerde, dolaylı ya da dolaysız olarak, küresel kapitalizmin bir parçasıdır: Batı’ya göç ve etnik ayrımcı şiddetin yükselmesi, yoksulluğun artışı ve şehirlerde yığılan yoksul nüfus, her geçen gün artan psikolojik sorunlar, ilaç ve uyuşturucu madde bağımlılığı vs. Bütün bunlar, güvenlik sektörünün (ve güvenli sitelerin) gelişimiyle bir arada var olan şiddet söyleminin maddi zeminini oluşturmaktadır. Türkiye’de de artan şiddet oranlarının önemli bir kısmının çocuklara yönelik olaylar olduğunu⁸ hatırlayacak olursak, özellikle tekinsiz yerler olarak büyük kentlerde ebeveynlerin kaygılarının artışı anlayabiliriz. Artan kaygılar ve üst toplumsal katmanlara tırmanarak bu risklerden kaçınma arzusu çocuğa zorunlu olarak daha fazla zaman, para ve enerji harcanmasını gerektirmektedir.

II. 3. 2. Yeni(den) Muhafazakârlaşma

Öncelikle küresel kapitalizm, Marks’ın çağında olduğu gibi sömürgecilik, ya da artı-emeğin sömürülmesi veya kötü çalışma koşullarının ötesinde bütün bir gezegenin yaşam koşullarını tehdit eden bir sistem olarak yeni bağlamlarda da eleştirilmekte, öncelikle sürdürülebilir olmayan bir tüketim kültüründen sorumlu tutulmaktadır. Ancak

⁸ Bu konuda, Başbakanlık, Aile ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü’nün yapmış olduğu ve önemli istatistiki veriler sağlayan bir araştırma olarak *Çocuk Suçluluğu ve Çocuklara Yönelik Suçlar*’a (Anonim, 2009) bakılabilir.

kapitalizmin kökten reddi noktasına henüz gelinmediği görülmektedir; daha çok, deyim yerindeyse semptomları tedavi edecek önlemler tartışılmaktadır: Organik giysiler, naylon poşet kullanmamak, daha az tüketmek vs. Ancak bu önlemleri tartışmaya değer bulan ve uygulayanların bile marjinal bir azınlık olduğu anlaşılmaktadır. Önlemlerden bazıları da, doğayı korumak ve insanı hazcı tüketim kültürüne karşı korumak için panzehir olarak dinleri ve dini değerleri yeniden canlandırmaktır. Bu noktada, neoliberal ekonomi temelinde ortaya çıkan küresel kapitalizmin 19. yüzyıl kapitalizminden başka bir önemli farkı, daha önce bilinen liberal-muhafazakar karşıtlığının ve modernleşme sürecine karşı muhafazakar tepkinin veya direncin yerini liberal-muhafazakar işbirliğine bırakmış olmasıdır. Burada muhafazakarlığı; Amerikan yeni-muhafazakar politikalarından *11 Eylül* sonrası tüm Batı'yı ve dünyayı etkisi altına alan güvenlik odaklı politikalara, din adına müdahale girişimlerinden antidemokratik yasalara ve sosyal devlet ilkesini zedeleyecek yeni düzenlemelerden aile politikalarına (kürtaj yasaları, nüfus artışının teşviki politikaları vb) ve küresel bir olgu olarak dinlerin yeniden yükselişine kadar genişleyen bir sosyal olgu olarak anlamak durumundayız.

Örneğin, Worldwatch Enstitüsü'nün yayınladığı *Dünyanın Durumu 2010* adlı kitapta, Garry Gardner (2010, s.37-40), Çin Halk Cumhuriyeti'nin çevre sorunlarıyla başa çıkmakta Taoculuk, Konfüçyüsçülük ve Budizm'in doğaya yaklaşımlarından yararlanma politikalarına işaret ederek yeniden popüler hale gelen dinlerden sürdürülebilir bir dünya için yararlanılabileceğini yazmaktadır. Yazara göre, çevresel sorunlarla başa çıkmakta din görevlerinin aktivizmi giderek yaygınlaşmakta ve bazı durumlarda organize olup kurumsallaşmaktadır (Bu bağlamda yazar tarafından, Ortodoks Hıristiyan lider Patrik Bartholomeos'nun, büyük nehirlerin ve denizlerin çevresel sorunlarıyla ilgili dinsel ve bilimsel diyalogları geliştirmek adına 1995'te kurduğu Din, Bilim ve Çevre [Religion, Science and the Environment-RSE] derneği örnek verilmektedir).

Daha klasik bir muhafazakar tavır sergileyen Fourastie (1991) ise Batı bilim ve tekniğine kökten eleştirileri yinelemekte ve dine dönmeyi salık vermektedir. Batı'dan başlayarak tüm dünyayı değiştiren bilime yönelik umudun artık yitirildiğini öne süren Fourastie (1991, s.103-104), bilimin, tahrip ettiklerinin *yerine geçebilecek* bir bilgi bütünü inşa etmekte yetersiz kaldığını kaydetmektedir. Giddens (2000, s.63) kozmopolit ve kökten dinci düşünceleri tartışırken şöyle yazmaktadır:“En temel soru şudur: Hiçbir

şeyin kutsal olmadığı bir dünyada yaşayabilir miyiz? Sonuç olarak, ben böyle bir dünyada yaşayabileceğimizi sanmadığımı belirtmek zorundayım.” Çağdaş gündelik meseleleri bir çeşit popüler felsefe yoluyla ele alan Alain De Botton (2011) da *Ateistler İçin Din*’de benzer bakış açısını tekrarlamaktadır; bu bakış açısına göre, modern seküler insanın endişeleri, yalnızlığı ve daha birçok soruna din bir nebze de olsa çözüm olabilir; yeter ki dine yeni bir bakış açısıyla bakalım. Ancak şu önemli noktayı gözden kaçırmamak gerekmektedir: Yukarıdaki önerilerin hepsinde, din, işlevleriyle ele alınıp sorunların çözümünde stratejilerin bir parçası olarak yeniden üretilmekte, deyim yerindeyse sentetikleştirilmektedir. Bu durum birçok bitkinin, yiyecek ve içeceğin çağımızın belli başlı risklerinden biri olan kanser hastalığına çare olabilecek değerlerinin keşfedilip bu işlevleri nedeniyle daha fazla tüketilmesine benzemektedir. Dolayısıyla aslında yeniden üretilen din ve muhafazakarlık da risk toplumu ve tüketim kültürü çevrimine yapaylaşarak katılmakta, alternatif bir çıkış olamamaktadır.

Dine yönelişin ve yenilenen muhafazakarlığın Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı olduğunu ortaya koyan araştırmacılardan Aksu Bora (1998), Amerikan toplumunda, aileye yönelik muhafazakar politikalarla birlikte “mutlu anneler- gülbüz çocuklar” propagandasının da başladığını yazmaktadır: “Çocuk gelişimi, çocuk sağlığı ve beslenmesinin yanı sıra, 1950’lerden başlayan bir süreçte giderek çocuğun duygusal ihtiyaçlarının karşılanması annenin bilmesi gerekenler arasına girdi” (Bora 1998, s.35). Bora, aynı dönemde Amerikan gelişim psikolojisi okulunun da etkisinin arttığını, gelişim psikologlarının çocuk yetiştirmeye yönelik önerilerinin kadına yönelik muhafazakar tutumu destekler nitelikte olduğunu belirtmektedir: “Bir yandan çocuğun anneden bağımsızlaşmasının gerekliliği vurgulanırken [...] bir yandan da annenin çocuğa ayırması beklenen zaman ve enerjinin artması bekleniyordu. Annenin ‘psişik düzenleyici’ olduğu, dolayısıyla çocuğun zihinsel, duygusal, bilişsel gelişiminin onun doğru davranışlarına bağlı olduğu söyleniyordu” (Bora 1998, s.35). Ne var ki, yazarın da aktardığı gibi, gelişim psikologlarının katkısıyla çocuk gelişimine dair artan enformasyonun, paradoksal olarak hem annelerin kuşkuculuğunu arttırdığı hem de anneliğin psikolojik yükünü ağırlaştırdığı söylenebilir.

Yukarıda anılan çalışmasında Aksu Bora, Deniz Kandiyoti’nin *ataerkil pazarlık* kavramını modernleşme sürecinde Türkiye’deki anneliğin dönüşümünü anlamak için kullanmaktadır. Bora (1998, s.21-22)’ya göre “ulus-devletin [T.C.] kuruluş aşamasında

ataerkil pazarlıkta esas olarak iki taraf vardır: kamusal erk ve özel erk. Kadınlar, bu pazarlıkta kamusal erkten yana taraf olmuşlar ve kamusal eşitlik uğruna özel alandaki konumlarını aynen sürdürmeyi kabul etmişlerdir.” Ancak yazar da 1980 sonrası Türkiye’inde bir değişim yaşandığına, Amerikanlaşma, piyasa ekonomisi ve muhafazakârlaşmanın bir arada yaptığı etkiye dikkat çekmektedir. Yazara göre, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan siyasal-ekonomik gelişmelerin ve Amerikan kültürünün gittikçe artan etkisinin sonucu olarak Türkiye’de kadınların ev içi rolleri daha da öne çıkarılmıştır (Bora 1998, s.22, 23 ve 35). Sonuç olarak, Türkiye’de 1980 sonrası gelişen dindarlaşma/ muhafazakârlaşma eğiliminin, 19. yüzyılda Osmanlı toplumunda “kapitalist modernleşmeye karşı gelişen muhafazakarlık”tan farklı olduğu ve paradoksal bir şekilde, Türkiye’nin küresel kapitalizmle bütünleşme sürecinde bizzat Anglo-Sakson tüketim kapitalizmi tarafından ve onunla birlikte geliştiği söylenebilir. Bu bağlamda, dinin yeniden popüler olmasını da içeren muhafazakarlaşma eğiliminin, burada ağır bireysel sorunların kaynağı olarak tespit edilen küresel tüketim kapitalizmine muhalif bir konumda değil, küreselleşme söyleminin bir parçası olduğu ileri sürülebilir.

Küresel kapitalizmin yarattığı yabancılaşma duygusunun, bireyciliğin, aç gözlülüğün ve tatminsizliğin çözümü olarak dinlerin veya daha muhafazakar-gelenekçi bir yaşam tarzının çözüm olup olamayacağı tartışmalı bir konudur. Ancak günümüzdeki yeni muhafazakarlığın buraya kadar özetlediğimiz korku ve endişelerden beslendiği, korkuların ve endişeler karşısında giderek yalnızlaşan bireylerin *eve dönme*/ kamusal faaliyetlerden çekilme eğilimleri ile muhafazakar aile yaklaşımının güçlenmesi arasında yakın ilişki olduğu ileri sürülebilir. Bu çerçevede, ailenin parçalanmasını önceki yıllarda kapitalizmin yapısal ve ideolojik özellikleriyle ilişki kurmaksızın modernleşme/ kentleşme ile ilişkilendiren tartışmalar, son yıllarda küreselleşme ile ilişkili olarak yeniden alevlenmiş görünmektedir⁹. Antropolog Sibel Özbudun (2007, s.22),

⁹ Esping-Andersen (2009), bu konuya dikkat çekenlerden biridir. Yazar, konu hakkındaki çeşitli verileri değerlendirirken şunları yazar: “İskandinavya ve ABD’yi kapsayan bir grup ülkede, evliliklerin neredeyse yarısı artık boşanmayla bitiyor. Akdeniz ülkeleri hariç diğer yerlerde de boşanma oranları %35 ile %40 arasında değişiyor. Katolik Güney Avrupa ülkelerinde ise neredeyse sıfırdan başlayan boşanma oranları 1980 sonrasında ikiye katlandı (Avrupa Konseyi, 2001). Stevenson ve Wolfers (2006) nesiller arasındaki farkın bu ani yükselişin dayanağı olduğuna dikkat çekiyor: 1980’den sonra evlenen Amerikalıların boşanma oranları 1950’den önce evlenmiş olanlara kıyasla iki kat daha fazla” (Esping-Andersen 2009, s.41).

günümüzdeki küresel cinsiyetçi muhafazakârlaşmayı, kadına yönelik ayrımcılık, her türden saldırı ve uygulamalardan yola çıkarak “yeni-ataerki” tanımlamaktadır. Ona göre küreselleşmenin getirdiği sınıfsal/ bölgesel/ etnik vs eşitsizliklerle cinsiyet eşitsizlikleri arasında ilişki vardır: “[...] kadınlar üzerindeki tahakkümün –buna ataerki diyelim- toplumların içindeki eşitsizliklerle eş zamanlı olarak kurumsallaştığı ve bu ikisinin arasında nedensellik ilişkilerinin saptanabileceği söylenebilir.” Özbudun (2007, s.26), düşük kadın istihdamından aile içi şiddete, porno sektöründen, çocuk bakımına, kadının ihmal, suiistimal ve sömürsünü içeren ayrımcılık ve eşitsizliklerden oluşan spekturumun yeni-ataerkiyi biçimlendirdiğini yazmaktadır.

Dinden başka, muhafazakarların en önem verdiği kurumlardan biri olan aile de günümüzde tartışılmaya devam etmektedir. Bu tartışmalara katılan yazarlardan biri, Diana Gittins (2009), ailenin gerçekte ne olduğu sorusu ile aile ideolojisini (ataerki ideoloji) birbirinden ayırmak gerektiğinin üstünde durmaktadır. Bu bağlamda günümüzde sıkça gündeme gelen (fakat aslında hiç de yeni olmayan) “aile krizde mi?” sorusunu cevaplarken krizde olanın aile mi yoksa aile ideolojisi mi olduğu sorusunu soran yazar, çocukların eskiden daha mutlu, evin daha huzurlu olduğu yönündeki yaygın görüşlere eleştirel yaklaşmaktadır. Aile konusundaki genel muhafazakar tavrın tutarsızlığını ise şu cümle ile ifade etmektedir: “Toplumun en önemli ve temel kurumu, aynı zamanda 19. yüzyıldan beri topluma ve toplumun tüm hastalık ve adaletsizliklerine karşı bir sığınak olarak görülmektedir” (Gittins 2009, s.202). Başka bir deyişle, toplum bozursa, o toplumun temel birimi olarak gösterilen aile nasıl ayakta kalabilmiş ve bir sığınak olabilmıştır, diye sormaktadır. Dolayısıyla Gittins (2009), ailede meydana gelen değişimi ve sorunları günümüzün toplumsal sorunlarından ayırmamakta ve çocuk merkezli değerlerin küresel yayılımının ebeveynler üzerinde yarattığı duygusal baskının en çok anneleri/ kadınları etkilediğine dikkat çekmektedir. Yazarın dikkat çektiği önemli bir çelişki de artan maddi/teknolojik imkanlar ve genel olarak sağlık sistemlerindeki gelişmelerin fiziksel sağlığın eskisinden daha iyi durumda olmasını sağlayabilmesine karşılık özellikle kadınların üzerindeki duygusal baskının artmış olması durumudur. Bunu çocuk bakımıyla ilişkilendiren yazara göre, çocuk doğurmanın fiziksel güçlükleri azalırken çocuk bakmanın duygusal güçlükleri artmıştır. Yatıştırıcı kullanan veya akıl hastanesine yatırılan kadınların oranının yüksekliği bunu kanıtlamaktadır (Gittins 2009, s.198). Yazar, boşanma veya ailenin dağılmasıyla suça itilen çocukların artışı

kapitalizmin adaletsiz yapısına bağlamakta; alt sınıflarda bu türden sorunlu aile vakalarına üst sınıf ailelerden daha sık rastlandığını belirtmektedir.

Yeni/esnek kapitalizm ile insan ilişkileri ve insan psikolojisi arasındaki ilişkileri araştıranlardan biri de Richard Sennett'tir. Çalışma yaşamındaki değişimin insanlar arası ilişkileri, etik ve insan-mekân ilişkisi üzerindeki aşındırıcı etkisini ele alan Sennett (2005)'e göre esnek (post-fordist) üretimin proje bazlı, kısa vadeli çalışma tarzının mekânla olan ilişki kadar aile içi ilişkilerini de dönüştürdüğünü belirtmektedir. Yeni kapitalizmde uzun süreli ilişkilerin yerinin olmaması işin karakter oluşumundaki rolünü ortadan kaldırırken, bu durum, aynı zamanda, ebeveynleri çocuklara sunulacak ahlaki ilişkileri temsil edecek modellerden yoksun bırakmaktadır. Sennett, yeni kapitalizmin çocukların ahlaki gelişimine ve karakter eğitimine nasıl zarar verdiğini, çocukluğundan beri tanıdığı, esnek çalışma koşullarına başarıyla uyum sağlamış fakat bu başarılı iş yaşamının bedelini aile ilişkilerinde yaşadığı hayal kırıklığı ve kaygılarla ödeyen Rico'nun hayatı üzerinden göstermektedir. Yazar, sorumluluk, sadakat ve bağlılık gibi erdemlerin yeni kapitalizmde ortadan kalktığına, çünkü bu tür erdemlerin uzun süreli/istikrarlı ilişkileri gerektirdiğine işaret etmektedir. Bu noktada Sennett de yeni kapitalizmin insan ilişkilerinde yaptığı tahribatı, çalışanların rutin işler yaptığı, merkezi piramidal yönetim örgütlenmesine dayalı klasik Fordist modelinkinden ayırmaktadır. Kısa vade, esneklik, geçicilik ve "kullan at" ilkeleri üzerine inşa edilmiş yeni kapitalizmde çalışma ilişkilerinin karakteri aşındırıcı olduğunu ileri sürmektedir.

Sennett'i izleyerek, insani ilişkilerin, paranın ve ekonomik değer sembollerinin giderek daha da soyutlaşarak hızla dolaştığı bir dünyaya uymakta zorlandığını ileri sürebiliriz. Ayrıca esnek çalışma koşulları, güvencesizlik, sosyal hakların budanması ve devlet kurumlarının toplumsal sorumluluklarını/ işlevlerini giderek şirketlere terk etmesi, paranın sosyal ilişkilerdeki yerini ve ağırlığını arttırmıştır. Bu durum, aslında iş dünyasının türettiği, ancak bugün kültürel bagajımızda otuz yıl öncesine göre daha doğallıkla taşıdığımız verimlilik, performans, kariyer, rekabet, reklam, tanıtım vs terimlerinin gündelik dile sızmış olmasından da teşhis edilebilir. Bu tür terimler kârı artırma gayesinin insani gayelerin, insani ilişkilerin önünde ve üstünde görüldüğü bir kültürün tehlike ve belirsizliklerini de çağrıştırdığı için endişelerin ve gerilimlerin de kaynağıdır.

Güvenlik kaygılarının siyasal nedenlerle veya medya etkisiyle sürekli canlı tutulduğu koşullarda, korkunun özellikle metropollerde yaşayan ebeveynlerde had safhaya çıktığı, öyle ki, bu durumun kendisinin de büyük bir risk olarak görüldüğü¹⁰ söylenebilir. Böylece ebeveynlikte yeni olan ve küresel kültürle ilişkilendirilebilecek olgulardan bazıları çocukların evde (oyuncakların bireyselleşmesi ve teknolojinin bu konudaki katkısının sonucu olarak) daha çok zaman geçirmesi, oyun sahalarının kısıtlanması ve hatta güvenlik kaygılarıyla dolu ebeveynlerin aşırı korumacı tutumlarının çocukluğun uzaması olgusuna katkıda bulunmasıdır. Açıktır ki, Türkiye gibi bir ülkede (dinsel söylemle bezeli ataerkil bir kültürel arka plan, köyden kente göç, kadın istihdamının ve eğitim düzeyinin erkeğe göre düşük olduğu bir ülke) çocuk bakım işleri daha çok annelerin sorumluluğuna bırakılmıştır.

Öte yandan, nüfus artışı sağlamayı hedefleyen politikalar ile aile kurumunu savunmaya yönelik doğal doğumu, emzirmeyi, ev kadınlığını teşvik eden Kuzey Amerika kaynaklı muhafazakar söylem, özellikle ekonomik kaynakları sınırlı ailelerde, tabiri caizse, “aşırı ebeveynliği¹¹” annenin sırtına yıkılmış görünmektedir. Badinter (2011, s.101-102), her kültüre ve döneme göre değişen ideal annelik modellerinin olduğunu hatırlatarak, günümüzün ideal anne modelinin hiçbir zaman olmadığı kadar çetin olduğunu belirtmektedir. Yazar, aynı zamanda “yeni” ataerkinin (kendi ifadesiyle *natüralist maternalizm*) anneliğin popülerleşmesi ve teşviki ile ilişkili olduğunu ima ederek, batılı kadına gönüllü köleliği kabul ettiren faktörün, yazarın kullandığı bir başka deyimle, yeni efendinin, çocuk olduğunu yazmaktadır; dolayısıyla 1970’lerde yükselişe geçen *kadın* taleplerinin, kırk yıl sonra, yerini natürel-maternalist ideolojiye bıraktığı söylenebilir (Badinter 2011, s.111). Çünkü “çocuk, artık rastlantı meyvesi ya da bir ‘kaza’ değil, özgürce alınan bir kararın sonucuydu [...] Herkesin hayalini kurduğu mutlu çocuk, istediği gibi kullanabileceği, hayatını ona göre organize eden bir anne” (Badinter 2011, s.112). Böylece “önce ben” diyen anne nesli, yerini yavaş yavaş kızlarının dahil olduğu “önce çocuk” nesline bırakmıştır.” Sonuç olarak, yazara göre, bebek, artık erkeğin en iyi müttefikidir.

¹⁰ Frank Furedi’nin *Korku Kültürü* (2001), adlı kitabının konusu budur.

¹¹ Bu bir kavram önerisi değildir. Ancak günümüzdeki ebeveynlerin (özellikle annelerin) çocuklarıyla geçirdiği zaman, geçmişle kıyaslı olarak, nicel (ne kadar) ve nitel (bu zaman nasıl geçirilmektedir) ölçüleriyle ortaya çıkarılır ve bu aşırılığın getirdiği psikolojik sonuçlar bir farklılaşmadan söz etmeyi temellendirebilecek ölçüde bir kanıt oluşturabilirse, kavram günümüzde annelikte meydana gelen – olumsuz- değişimi ifade etmekte kullanılabilir.

Bora ve Üstün'ün 2005 yılında yaptıkları bir araştırma da kadının rollerine ilişkin güncel algıların Badinter'in bu tespitleriyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Araştırmanın önemli bulgularından biri, Türkiye'de kadının çalışmasına yönelik erkek egemen değer yargıları ve mantığının hâlâ etkin, dolayısıyla kadın istihdamının düşük olmasında önemli bir etken olduğudur. Yazarların görüştüğü kişilere kadınların çalışması hakkında ne düşündükleri sorulduğunda, özellikle alt gelir grubundaki kadınların çalışmak için mücadele verdikleri, erkeklerinse açıkça kadının evinde oturup, çocuklarına ve eşine bakması gerektiği yönündeki geleneksel düşünceleri ileri sürdüğü görülmektedir (Bora ve Üstün 2005, s.78-80). Sözü edilen araştırmada yeni ataerki olarak adlandırılmayı hak eden bir başka cevap şöyle aktarılmıştır: “Kemal, kadınların çalışmasına karşı olmadığını söyledikten sonra [...] Ama burada şu var, bir kadın çalıştığı zaman acaba gerektiği şekilde çocuğunu yetiştiriyor mu?”. Bora ve Üstün'ün (2005) araştırma süresince, kadının çalışmasını nasıl değerlendirdikleri sorusuna aldıkları cevapların “kadının çalışmasına karşı değilim ama çocuklarla kim ilgilenecek?” biçiminde özetlenebilecek ifadelerden oluştuğu görülmektedir. Bu görüşün günümüzde daha çok (neo)liberalizmle ele ele görülen muhafazakârlığın yükselişine paralel olarak yaygınlık kazandığı söylenebilir.

II.3.3. Çocuk Merkezli Toplum ve Çocuklaşma

Giddens(2008), ailede meydana gelen değişimi yine geleneksel olan-modern olan ekseninde tartışmayı yeğlemektedir. Ona göre, günümüz modern toplumlarında çocuk, ekonomik faydası açısından değil, “psikolojik ve duygusal” gereksinmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve bugünkü aile ilişkileri bu çerçeveden ele alınmalıdır¹². Giddens, uzun süren çocukluk dönemi yüzünden modern toplumların geleneksel toplumlardan daha fazla çocuk merkezli olduğunu, modern toplumlarda şimdilerde yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak, çocukluğun bir kez daha kendine özgü [çocukların yetişkinlerin dünyasından ayrı tutulduğu, y. 1.] konumunu yitiriyor olmasının olası görüldüğünü belirtmektedir. Bu noktada Giddens (2008, s. 216), televizyonun etkisine değinmektedir. “Kimi gözlemciler çocukların son derece hızlı

¹² Yıllardır “çocuğun değeri” konusu üzerinde çalışan ve bu perspektiften ailelerdeki değişimi izleyen Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın yakınlarda yaptığı bir araştırma, bu savın (çocuğun maddi beklentiler için değil psikolojik nedenlerle yapıldığı) Türkiye'deki aileler için de geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Bkz: Kağıtçıbaşı (2010) ve <http://www.anneoluncaanladim.com/cadica/2437/turk-ailesi-erkek-cocuk-saplantisinda-kurtuldu>, erişim: 4/ 11/ 2011.

büyüdüklerinin bir olgu olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlar, çok küçük çocukların bile yetişkinlerle aynı televizyon kanalını izleyebildiklerini, bunun da onları erken bir yaşta yetişkin dünyası hakkında önceki kuşaklara oranla daha fazla bilgi sahibi olmalarına yol açtığına işaret etmektedirler.”

Çocukların aile ekonomisi içindeki rollerinin tersine dönmesi, çocuk sahibi olmanın, Giddens’in başka yazılarında sık sık işaret ettiği, düşünömselliğin bir parçası olması, çocuğun doğum öncesinde ve sonrasında tümüyle psikolojik bir bağlamda var olması gibi etkenler günümüzde çocukluğu farklı kılmaktadır (elbette bu etkenlerin geçerliliği alt sınıflar veya yoksullar için tartışmalıdır). Ebeveyn-çocuk ilişkisini sarıp sarmalayan bu psikoloji yoğunluğuna her geçen gün daha çok yazar ve uzman tarafından dikkat çekilmektedir. Frank Furedi’nin kısmen *Korku Kültürü* (2001) ama esas olarak *Paranoyak Parenting* (2002) adlı eserlerinde ele aldığı ebeveyn-çocuk ilişkilerinin “problemlili” durumları, küresel risk bilincinin, teknolojinin insan sağlığı konusunda yarattığı belirsizliğin ve artan “öngörülemez şiddet” olaylarının (sivillere yönelen, bireysel ve siyasal hedefi olmayan saldırılar) yansıması gibi görünse de, medyanın korku ve şiddetin etkilerini büyüttüğü de ortak bir kanıdır. Bir başka deyişle, şiddet ve diğer riskler, küresel risk bilinciyle birlikte ebeveynliği güçleştiren bir kültürel unsur haline gelmiştir.

Ebeveyn-çocuk ilişkilerinin günümüzdeki genel durumuna yönelik “yetişkinlik ve çocukluk arasındaki sınırın belirsizleştiği ve kalktığı”, çocukların yetişkin rollerini üstlenmek zorunda kaldığı, “çağdaş toplumun çocukları daha erken yaşlarda daha fazla şey yapmaya ve başarmaya zorladığı” gibi tespitler yapılmıştır (Onur 2005, s.40). Bu görüşler şu olgulara dayanılarak ileri sürölmektedir:

- (i) Bilgiye ulaşma ve iletişim araçlarının kullanım kolaylığı çocukların bazı durumlarda yetişkinlerden daha çok şey bilmesini sağlamaktadır.
- (ii) Alkollü içecekler ve uyuşturucu maddelerin kullanım yaşı giderek düşmektedir.
- (iii) Televizyon ve internet gibi çocukların da rahatlıkla kullanabildiği araçlar sayesinde çocuklar, birçok bilgiye ebeveynlerinin kendilerini bilgilendirmesinden önce ulaşabilmekte; ebeveynlerin çocuklarını korumaya yarayan “bazı bilgileri saklama veya zamanı gelince verme” yoluyla oluşturulmuş olan sınır ortadan kalkmaktadır.

- (iv) Tüketim kültürü ve moda, çocukları yetişkinler gibi, yetişkinlerin çocuklar gibi giyinmesinde, tüketmesinde ve giderek bu tüketim tarzlarına uygun davranmalarında etkili olmaktadır.
- (v) Ayrıca yetişkinlere yönelik bilgisayar oyunları ve çizgi/ animasyon filmlerin üretim ve tüketimindeki artış da çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırın belirsizleştiğinin bir başka göstergesidir.

Postman'a (1995) göre çocukluk düşüncesinin oluşmasında, yetişkinlerin ve çocukların dünyasının ayrılmasında matbaanın icadı ve okur-yazarlığın yayılması başat rol oynamıştır. Okur-yazarlığın gelişmesiyle birlikte "çocuklar, büyüklerin dünyasından kovulmuştu[r] (33-37). Ne var ki Postman, "yalnızca alışkanlıklarımızı değil, zihinsel alışkanlıklarımızı da değiştirmede etkide bulunan" iletişim teknolojilerinin matbaadan televizyona doğru gelişim sürecinde çocukluğun giderek kaybolduğunu öne sürmektedir. Ona göre, TV, çocuklukla yetişkin arasındaki sınırı üç biçimde aşındırmaktadır: "Birinci olarak, çünkü TV, biçimini anlamayı sağlayacak bir eğitim gerektirmez. İkinci olarak, çünkü TV, gerek zihinden gerekse de davranışlardan karmaşık istemlerde de bulunmaz. Üçüncü olarak, çünkü TV, izleyicisini ayrıma tabi tutmaz" (Postman 1995, s. 104). Bu noktada yazar, yetişkinlik ile çocukluk arasındaki sınırın korunmasında okula özel bir önem vermektedir. Ona göre, "okul, çocukluğun yok oluşuna karşı son savunma kalesi olarak kalacaktır" (1995, s. 191).

Televizyonun çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırın belirsizleşmesinde oynadığı rolü uzun uzun analiz eden Meyrowitz (1985, s.226-227), bu tespitini ebeveynin çocuğun bilmesi ve bilmemesi gerekenler üzerindeki denetimini televizyonun güçleştirilmesi olgusuna dayandırmaktadır. Dolayısıyla televizyon öncesi dönemde büyüyen çocuklara göre günümüz çocukları birçok bilgiyi zamanından çok önce öğrenmiş olmaktadır. Meyrowitz'e göre bu olgu, yetişkinlik ve çocukluk arasındaki sınırı "bulanıklaştırmaktadır." Ancak yetişkinlik ve çocukluğunu birbirine yaklaşması, "cinsel ilişkiye başlama yaşının düşmesi", "uyuşturucuya başlama yaşının 13'e" kadar inmesi gibi olgulardan, çocukların yetişkinler gibi, annelerinse (genç görünmek adına) çocukları gibi giyinmesine, ergenliğe yeni giren kızların estetik cerrahiye

başvurmasından¹³, çocukluk döneminin uzanmasına kadar bir yığın küresel tüketim çağı gerçeğini kapsamaktadır.

Özetle, geç-modern dönem çocukluğuna ilişkin analizlerin merkezinde, başta televizyon olmak üzere, iletişim araçlarının yer aldığı görülmektedir. İletişim araçları, özellikle orta sınıfları tüketim temelli homojenleştirme sürecindeki rolü nedeniyle, hâlâ önemini korumaktadır. Öte yandan, küresel kapitalizm çağının ebeveyn-çocuk ilişkileri üzerindeki kültürel etkilerini, yeni kapitalizmle değişen çalışma ilişkilerinin doğrudan sonucu olarak ele alan yazarlar da vardır. Örneğin Lasch (2006)'a göre, endüstriyel kapitalizmin gelişimi sonucunda ev ve iş hayatının birbirinden ayrılması, 'iş'i görünmez hale getirmiş, babaların işle ilgili becerilerini çocuklarına aktaramaması sonucunu doğurmuştur. "Eski kuşak, çocuğa yol göstermek yerine artık 'çocuklara yetişme', onların anlaşılmaz jargonunda ustalaşma ve hatta genç bir görünüme sahip olmak umuduyla onların giyinme biçimlerini ve hareketlerini taklit etme uğraşısı ver[mektedir]" (Lasch 2006, s. 267). Yazara göre bu gelişmeler, çocukların ebeveynleriyle güçlü ruhsal özdeşleşmeler kurmalarını daha da zorlaştırmaktadır.

Yetişkinlerle çocukların dünyasını yaklaştıran veya birleştiren şey, aslında bütün küreyi birleştiren şeydir: Tüketim dünyası. Daha önce değinildiği gibi 1970'li yıllarda başlayan küresel neoliberal/ muhafazakar esnek kapitalizm düşüncesi 1980'li yıllarda oldukça belirginleşmiştir. Türkiye'de 1980 askeri darbe sonrası dönem, küresel tüketim kapitalizmiyle bütünleşme dönemi olduğundan "değişime" odaklı analizlerin 1980 ve sonrasına odaklanması şaşırtıcı değildir. 1990'lı yıllarda çocuklara yönelik yayınların (kitap, dergi, film) artışına dikkat çeken Avcı (1990, s.141) da, sözlü kültürde geleneğin bir parçası olarak hem yetişkinler hem de çocuklar tarafından anlatılıp sürekli yeniden üretilerek kuşaktan kuşağa aktarılan, ayrıca insani motiflerin hiç eksik olmadığı masalların tüketim kültüründe bu niteliklerini kaybettiğini ileri sürmektedir. Ona göre günümüzde masallar işlevsel, kısa vadeli amaçlar için birer araç olmasının yanında biçimiyle de (masallar artık yazılıdır, görsellik sözün önüne geçmiştir; resimsiz bir

¹³ Can Dündar'ın 17.07.2003 tarihli Milliyet Gazetesi'nde yazdığı ve Erdal Atabek'in (2011) *Tüketilen Değerler ve Gençlik* kitabında da yer verdiği yazı, çocuklar ve yetişkinleri birbirine yaklaştıranın günümüz tüketim kültürü olduğunu çarpıcı örneklerle göstermektedir. Dündar, Türkiye'de özellikle üst sınıftan kız çocuklar arasında "bir ergen ihtilali" yaşandığını, çok erken yaşlarda estetik cerrahiye başvurulduğunu, otuz sekiz beden takıntısının gençlerde kötü beslenmeye ve sağlıksız bir kuşağın yetişmesine neden olduğunu yazmaktadır.

masal kitabı düşünülmemektedir artık) tüketim kültürüne uydurulmuştur (Avcı, 1990, s.142-143).

19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar yayımlanmış çocuk dergilerini inceleyerek çocuk ve medya ilişkisini araştıran Terkan (2011, s.182)'a göre, “1980'lere kadarki süreçte çocuk dergilerinin söylemine de yansıyan tasarruf yapmak gerekliliği, israftan kaçınmak gerektiği yönündeki mesajlar, 1980'lerin çocuk dergilerinin ana teması olmaktan çıkmıştır. 1980'lerin tüketimi özendiren havası, çocuk dergilerine de yansımış ve reklamların içeriği bile değişmiştir.” Yazar, yine aynı tarihlerde piyasa ekonomisinin çocukları da kapsayacak şekilde genişlemesiyle, oyun oynama ve oyuncak kültürünün tüketim kültürüne karışarak değiştiğini not etmektedir: Artık çocuklar kendi oyuncaklarını değil hazır oyuncakları almakta, bahçede arkadaşlarıyla değil ev içindeki oyuncaklarıyla oynamaktadır.

Günümüzdeki çocukluk üzerine yazan Evren Balta (2005, s.20), küresel tüketim kapitalizmi ve çocukluk ilişkisini tartışmaya, “ben'in dünyanın merkezine konduğu bir ‘sonsuz çocukluk’ durumunun, çocukluğun mutlaklaştırıldığı ve sonsuz bir tüketimle şekillenen ailelerde giderek daha çok egemen hale geldiği” iddiasını ileri sürerek başlamaktadır. Balta (2005, s.21), tüketim kültürünün ebeveynliği, çocukluğu ve ebeveyn-çocuk ilişkilerini nasıl değiştirdiğini açıklamadan önce Philippe Aries'e başvurarak her dönemin ayrıcalıklı bir “yaş dönemi” olduğu tespitinden hareketle içinde bulunduğumuz çağın ayrıcalıklı döneminin de çocukluk olduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre, “neoliberal devrim” yaşlılığı istenmeyen, korkulması ve kaçınılması gereken bir veba haline getirirken, çocuklar da erken yaşlarda büyümenin ve yaşlanmanın, ayrıcalıklarını kaybetmek demek olduğunu anlamaya başlamışlardır. Çocukların aile içinde sürekli itibar görmesi, ebeveynlerin de çocukları memnun etmekten sorumlu kişiler olarak kabul edilmesi, “anne ve babalığın kendisine, çevresine ve büyüklerine karşı saygılı ve sorumluluk sahibi çocuklar yetiştirmekten, çocukların bitmek bilmeyen arzularını tatmin etmeye dönük bir kurum haline gel[mesine] yol açmıştır (Balta 2005, s.22).

Makalenin geriye kalan bölümünde yazar, meselenin diğer yüzünü, yetişkinliğe erken yaşlarda adım atmak zorunda kalan çocukları ele almaktadır. Yazarın cümleleriyle, bu hiç çocuk olamayan çocukların dünyası “sekiz yaşlarında iç savaşlarda adam öldürmeye başlayan Afrikalı çocuklardan, sokak çocuklarına ve New York'un göbeğinde 11

yaşında hamile kalıp, 12 yaşında çocuğunu büyütme için esrar satmaya başlayan çocuklara kadar geniş bir coğrafi alanı kaplamaktadır” (Balta 2005, s.22). Sonuç olarak, yazara göre, tükettikçe var olan “yeni kapitalizm, hiç büyümeyen çocuklar ve hiç çocuk olmayan yetişkinler üretmektedir ve sistem bütün olarak değişmeden çocukluk durumlarından birini (çalışan çocuklar, sokak çocukları, aç gözlü narsistik çocuklar vs) tartışarak bir sonuç elde etmek mümkün değildir” (Balta 2005,s.25).

Dolayısıyla içinde bulunduğumuz çağın çocuk merkezli bir kültüre tekabül ettiği iddiasını şu şekilde anlayabiliriz: Obezite ve yetersiz beslenme, güvenlik devleti ve gözetim altında tutulmanın kent barbarlığıyla bir arada var olması gibi, çocuk merkezlilik de çocuk istismarı/ sömürüsü ile aynı toplumda ve aynı zamanda var olabilmekte ve gündemimizi paylaşmaktadır.

II.3.4. Yeni Birey, Yeni Psikoloji: Nevrozdan Narsisizme

Yetişkin ve çocukların dünyalarının birbirine yaklaşması bir yana, küresel tüketim kapitalizmini yaşayan toplumlara özgü daha önemli bir eğilim, toplumun çocuklaşması olarak adlandırabileceğimiz ve çeşitli boyutları olan bir fenomendir. Burada çocuklaşma sözcüğü ile ifade edilmek istenen, bir zamanlar Kant’ın sözünü etmiş olduğu “ergin birey” idealinin tam aksi istikametindeki çağdaş gelişmelerdir: Aklın rehberliğinde eylemekten ve bu eylemlerin sorumluluklarından kaçınılan, hazzın tatmininin öncelikli olduğu bireyci ve araçsalçı rasyonalite ve içe dönük, türlü bağımlılıklarla (yiyecek, enformasyon, uzman bağımlılığı ya da kredi kartı vb) sınırlandırılmış irade ve *kendi* odaklı benlik kurgularının normalleştiği bir narsistik kültür, bu gelişmelerdendir. Bu sürecin tüketim kültürüyle ve bunun bir parçası olarak Amerikan gelişim psikolojisinin entelektüel dünyadaki hakimiyetiyle ilişkisi nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri’ne yönelik eleştirel çalışmalara bakmakta yarar vardır.

Twenge (2009, s.48), Amerikan toplumunun iki kuşağını, yıllardır düzenli olarak yapılmış olan anketlere verilen cevapları analiz ederek karşılaştırmaktadır. Twenge’e göre hangi kuşakta doğup büyüdüğünüz kişiliğinizi belirleyen başlıca etkidir. 70’li ve 80’li yıllarda doğanların “ben nesli” olarak adlandırıldığını hatırlatan yazar, bundan sonraki neslin “ben!ben!ben!” nesli olacağını öngörmektedir. Twenge, “ben nesli”nin benzer kişilik özelliklerinin başında aşırı özgüvenlerinin geldiğini, bunda da yukarıda sözü edilen gelişim psikologlarının yönlendirmesiyle ebeveynlerin “özgüvenli çocuk yetiştirme” çabalarının etkili olduğunu yazmaktadır. Ne var ki, özsaygı ve özgüven

ailede ve okullarda öylesine vazgeçilmez bir hedef haline gelmiştir ki, “özsaygının gerçeğe karşı” olduğu, özsaygı uğruna sahte başarılarla, yalanlara dayanan bir çocuk eğitiminin sürdüğü bir dönem yaşanmaktadır. Yazar, özsaygı oluşturma çabalarının Amerikan toplumunda geldiği aşamayı şöyle ifade etmektedir: “Amerikalı olmak asla, ‘sen bir aptalsın’ dememektir” (Twenge 2009, s.206). Ona göre, temeli olmayan özsaygı çalışkanlığı değil, tembelliği teşvik etmektedir. “Çok çalışmasak bile, her birimiz eşsiz ve özeli. O zaman uğraşmaya ne gerek var ki? Eğitim psikologu Maureen Stout, özsaygı akımının mükafatı başarıdan ayırarak karamsar çocuklar yetiştirdiğini öne sürüyor [...] Ailelerimiz ve öğretmenlerimiz bize çok özel kişiler olduğumuzu söylediler, ancak yaşamın adil olmadığı gerçeğini atladılar (Twenge 2009, s.206-207).

Twenge (2009, s.210-216), “ben nesli” nde yaygın olarak gözlemlendiği “kurban zihniyeti”ne dikkat çekmektedir. Kurban zihniyeti, yazarın bu kuşağın yetişmesinde önemli olduğunu düşündüğü Amerikan özsaygı akımının tamamlayıcısıdır. Bu zihniyete göre çocuklar hatalarının veya başlarına gelen kötü şeylerin sorumluluğunu almamaktadırlar. “Ben yapmadım” itirazı kurban zihniyetini özetlemektedir. Olaylar, bu kuşağın zihniyetindeki kabule göre, dış etkilerin, ailenin, sistemin, hastalıkların sonucudur. Bu bağlamda yazar, “kahvesi üstüne döküldüğü için kahve üreticisi şirkete dava açan kadın” esprisiyle Amerika’da şirketlere açılan tazminat davalarının artışına ve kurban kültürünün okullarda artan başarısızlıkla ilişkisine değinmektedir: Artık başarısızlık, veliler ve/veya onların başvurduğu uzmanlar tarafından tembellik veya akademik zeka yetersizliğine değil, ‘öğrenme bozukluğu’na bağlanmaktadır. Bu tespitleri destekler şekilde İngiltereli akademisyen Furedi de “tanımlanan toplumsal sorunlar tıbbileşiyor, yani insanın hiçbir etki edemeyeceği tıbbi sorunlara dönüştürülüyor” diye yazmaktadır (Furedi 2001, s.38).

Özellikle Amerika’da bencil bir kuşağın yetişmesinde psikologların payı olduğunu öne sürerek Amerikan psikoloji dünyasına yönelik eleştirileri aktaran Kağıtçıbaşı (2007, s.91), “hiç kimseye bağımlılığın olmaması gerektiği fikrini destekleyen, bireyci benliğin ön plana çıkmasını ve yüceltilmesini onaylayan ve meşru kılan birçok ‘benlik kuramı’ geliştiğini belirtmektedir.

Sonuç olarak, ister Giddens ve Beck gibi “sağın ve solun ötesinde” küresel bir tavır takınılsın, ister sosyalist ve muhalif bir açıdan eleştirilsin, kapitalist modernleşmenin başından beri bünyesinde taşıdığı ve küreselleşmeyle yoğunlaşan çelişkilerini siyasal,

kültürel veya ekonomik anlamda bir kötüye gidiş olarak okuma eğilimi, literatürde ağır basmaktadır. Kapitalist toplumların ve liberal teorinin çekirdeği olan “akılcı birey”in günümüz küresel tüketim koşullarında teorisyenleri derin endişelere sevk eden durumu, toplumsal teoriye giderek artan ölçüde negatif anlamlarla yüklü kavramların katılmasına neden olmaktadır: “Narsisizm kültürü” (Christopher Lash), “korku kültürü”(Frank Furedi), “enformasyon bombası” (Paul Virilio), “bireyselleşmiş toplum”, “parçalanmış hayat”, “postmodern belirsizlik” (Z.Bauman), vb. Bu tür analizlerde bireylere güven ve huzur veren akılcı bir dünyanın parçalanışı, sonuçta da takıntılı, medya ve uzmanlar tarafından yönlendirilen çocuksu bir toplum resmedilmektedir. Dolayısıyla “birey hem özerk, hem de parçalanmış, hem kral hem de nesne, hem makinelerine egemen, hem de köleleştirdiğinin kölesi olabilir” (Morin ve Kern 2001, s.97). Oysa küreselleşme süreci bireyselleştirici bir süreç olarak “düşünümselliği”, riskleri hesap ederek eyleme geçmeyi ve kendi geleceği hakkında tek başına karar vermeyi dayatan bir süreçtir. Modern döneme özgü, akılcı görünen idealler etrafında birleşme, geleceğin bugünden daha iyi olacağı inancı gibi toplumu birleştirici fikirlerin ortadan kalkması, entelektüellere ve siyasete güvenin yok olması, ulus-devletlerin küresel piyasa aktörlerinin gücü karşısında zayıf kalması ve refah devleti politikalarından geriye dönüş, bireyleri kendi başlarının çaresine bakmak zorunda bırakmaktadır.

Elliott ve Lemert (2010), Richard Sennet’in “post-fordist çalışma ilkelerinin, esnek üretimin ve ‘uzun vade yok’ şiarının sosyal ilişkileri aşındırdığı, bağlılık ve sosyal güvence gibi kavramları ortadan kaldırdığı” fikirlerini içeren kuramını da hatırlatarak, küreselleşme koşullarının bireylerin duygusal dünyasına yansımaları ile iş yaşamında meydana gelen değişiklikler arasındaki bağlantıları tartışmaktadırlar. Terapi hizmeti verdikleri kişilerin yaşam öykülerinden örnekler sunarak şu sonuca varmaktadırlar: Küresel koşullarda bireyler köksüzleşmekte; kendilerini sürekli inşa etmekte, ilişkilerinden, işlerinden, düzenlerinden çok kolayca vazgeçebilmekte ve yeni bir eğitim, yeni bir iş ve yeni eşlerle hayatlarına devam edebilmektedirler. Bu gelişmeler, kapitalist modernliğin temel varsayımlarından olan “çıkarlarını gözeten, rasyonel birey”in de değiştiğini göstermektedir. Eski kapitalizmden yeni kapitalizme geçişi birey kavramı üzerinden açıklamaya çalışan Elliott ve Lemert (2010)’e göre kökleri Descartes’a kadar götürülebilen bireycilik düşüncesi, Batı modernleşmesinin ve kapitalist sistemin temel direklerinden biridir. Ne var ki, “yeni bireycilik” sözü edilen

bu rasyonel/ergin/özgür bireyden farklı bireylere gönderme yapmaktadır. Modernitenin temel fikri olan bireycilik, yazarlara göre, küresel kapitalizm koşullarında üç farklı yönde değişmiştir:

İlki, geleneklerin –özellikle de geleneksel yaşam tarzının- altının oyulması, birçok insan için kişisel tercih ve olanak kapsamını genişletti [...] Bireycilik ideolojisinin ikinci kritik değişimi özelleştirme sonucu ortaya çıktı. Devletin kontrolünden, özgür birey kontrolüne geçmekle ilgili neoliberal kampanya son yıllarda sosyal yardım hükümleri ve hizmetlerindeki kesintilerin yarattığı yıkıma neden oldu [...] hükümet kurumlarına pazar liderliğindeki iş yönelimi hakim oldu [...] Piyasa güçleri sosyal yaşamın dokusuna daha derinden nüfuz ettikçe, gördüğümüz şey politikleşmiş kültürden özelleştirilmiş kültüre kayış oluyor. İnsanlar küresel çağda hayatlarına egemen olan riskleri, dehşeti ve zulmü engelleme umuduyla sosyal sorunlara giderek daha çok bireysel çözüm arıyor [...] Üçüncü değişim [...] zenginlerin ekonomik anlamda yoksullardan uzaklaştıkça, yoksulların hali vakti yerinde olanların imtiyazlı kültürüne daha çok sokulması paradokstur (Elliott ve Lemert 2010, s33- 36).

Küresel tüketim kapitalizminin bu çağa özgü bir kişiliği, birey tipini ortaya çıkardığı iddiaları, küreselleşme sürecini psikoloji biliminin de gündemine sokmuştur. Kültür ve psikoloji arasındaki ilişkiyi hatırlatan sosyal bilimciler, yaşanan hızlı değişim sürecinin yeni psikolojik sorunlar ortaya çıkardığını (tüketimin insan ilişkilerini aşındırarak ahlaki sorunlara yol açması, insan ilişkilerinde yaşanan yüzeysellik, görsel kültüre bağlı olarak imaj ve sahicilik ikilemi, teknolojinin çok küçük yaşlardan itibaren insan yaşamının bir parçası haline gelmesiyle ortaya çıkan nörolojik sorunlar, tüketim kültürünün yol açtığı bağımlılık/ doyumsuzluk gibi sorunlar, iletişimsizlik vs), dolayısıyla psikolojinin yöntem ve uygulamalarının sorgulanmasının zorunlu olduğunu ileri sürmektedirler. Tüketim kültüründe bireyin değişimine odaklanan görüşlerden bir kısmı (örneğin Christopher Lasch, 1997) zamane kültürünü bir narsisizm kültürü olduğunu ileri sürerken, aşağıda görüşlerine yer verilen bazı yazarlar ise bunu kabul etmemekte ve çağdaş (postmodern) bireyi tanımlayabilecek kavram arayışlarını sürdürmektedirler. Postmodern bireyin bir değil birden fazla benliğe sahip olabildiği düşüncesinde olan Kemal Sayar “ benliğin kalabalıklaşması” olgusundan söz etmektedir. Sayar (2011a,

akt: Sayar 2011b, s.16), günümüz Batı toplumlarında benliğin bir ömür boyu büyük değişimler geçirdiğini ileri sürerek, “benlik, artık bir sürekliliği olan kararlı bir organizma değil, kendini şimdiki zamanda nasıl tanımlıyorsa öyle olan bir şey” iddiasını dile getirmektedir. Ona göre, küresel iletişim çağında kişiye teklif edilen çok sayıda yaşam tarzı vardır. Bir diğer psikiyatr Alper Hasanoğlu (2011), postmodern/geçmodern dönem üzerine düşünen kişilerin bu dönemin insanını narsisizm, egoizm, otizm gibi psikiyatrik jargona ait kavramlarla tanımlamaya çalıştıklarını belirterek, şu soruyu sormaktadır: “Geçmodern insan gerçekten bu kadar patolojik midir? Yoksa değişen dünya düzeniyle birlikte bir zamanlar patolojik olarak algıladığımız kimi özellikler normal, hatta tasvip edilip beğenilen özellikler olarak mı görülmeye başlanmıştır?” (Hasanoğlu 2011, s.2). Yazar, narsisizm ile günümüzün başat insan kişiliği arasında fark olduğunu, çağımızın sorununun narsisizm olmadığını belirterek hayatın bireye sanki çok şey sunuyormuş gibi yaptığını ve bireylerin bu durumdan dolayı sürekli bir tatminsizlik içinde yaşadığını öne sürmektedir.

Dubiel (1998, s.29) ise kültürel değişimin yarattığı yeni bireye ilişkin tartışmalara değinirken, günümüzün ‘narsist’ olarak nitelenen karakter yapılarını daha geniş bir bağlamda ele almaktadır. Yazar, modern dönemin insanını analiz etmiş olan Freud’un ilkel benlikten gelen dürtüleri bastırarak topluma uyum sağlayan “uygar birey”inin bugünün hazcı-narsist bireylerine dönüşümünü, ebeveynlerin çocuklara artık özdeşleşme nesnelere sunamamaları gerçeğinden başlayarak özetlemektedir. Dubiel de günümüz bireyini narsisizme götüren ben oluşumuna işaret etmektedir. Yazar, hızlı modernleşme süreciyle baş edemeyen geleneksel aile ilişkilerinin, tecrübe alanlarının ve “kimlik arzularının” çözülmesi, ana babaların çocuklar için özdeşleştirme nesnelere sunamamaları gibi gelişmelerin temelinde “kolektif özdeşleştirme güçlüğü”nün olduğunu ileri sürmektedir.

Böylece, serbestiyetçi eğitim teknikleri ve liberalleştirilmiş bir cinsel ahlak ile birlikte, psikanalizde ve yeni kültür eleştirisinde kabul gören ‘narsist’ etiketiyle nitelenen karakter yapılarının ortaya çıkışını mümkün kılan bir toplumsallaşma kalıbı oluşuyor. Böyle bir değişim geçirmiş bir ben oluşumu sürecinin ayırt edici özelliği, artık dürtüleri disipline edici bir üst-ben ile istikrarlı bir özdeşleştirme tarafından değil de, rasyonel öğelere ayrıştırılmaz türden, preödüpal ebeveyn imajlarıyla bir tür arkaik özdeşleştirmeler yoluyla biçimlendirilmesidir. Dolayısıyla

bu şekilde değişmiş bir ben-yapısının semptomatik biçimlenişi birincil düzeyde, istikrarlı ve tutarlı üst-ben-özdeşleştirmelerinin çöküşü anlamına gelir. Bastırılması gereken ‘Id’ (bilinçdışı) itkileri değil, kadir-i mutlaklık ile acz duyguları arasında gidip gelen özdeğer deneyimindeki bir krizden kaynaklanan yoğun suçluluk duygularıdır. Bu şekilde yapısal değişim geçirmiş ben-oluşum-sürecinin bizim bağlamımız açısından en önemli karakterolojik etkisi, asketik [zora katlanan] bir çalışma ahlâkına, bireysel statü rekabetine ve itaate sorgusuz sualsiz yatkınlığa ilişkin tutumların azgelişmişliğidir- ki bunlar Freud’un ‘gerçeklik ilkesi’ kategorisi altında topladığı tutumlardır” (Dubiel 1998, s.29-30).

Bu analiz, günümüzde yetişkinlerin, özellikle orta sınıfa mensup ebeveynlerin çocuklarına yönelik şikayetlerinin bilimsel/ akademik bir üslupla özeti gibi görünmektedir: Çocukluğun uzaması (ya da çocuklaşma olgusu), bireyselleşme, çalışmaktan, zahmet ve sabır isteyen uğraşlardan -bu arada öğrenmekten- kaçınma. Dubiel’in çizdiği psişik tabloda, modern bireyleri bir arada tutan daha iyi bir gelecek umudu ve evrensellik düşüncesi etrafında örgütlenmiş bir akıl birliğinin aşınması, toplumun bencil ve istikrarsız bir psişik yapıya sahip bireylere dönüşümü vardır.

Bauman (2010), bu rasyonaliteden kaçış sürecinin politik sonuçlarına dikkat çekmektedir. Yazar, esnek üretime dayalı yeni kapitalizmde sürekli ve güvenceli çalışma koşullarının ortadan kalktığı, eğitim-iş ilişkisinin istikrarsızlaştığı riskler ve belirsizlikler çağında “tüm kullanımlarıyla birlikte eğitim ve öğrenim sürekli ve gerçekten yaşam boyu olmalıdır” diye yazmaktadır. Ancak ona göre yaşam boyu eğitim, yalnızca işe yönelik olmamalıdır. Bauman, özellikle güncel siyasal sorunlar hakkında Amerikan kamuoyu araştırmalarına göndermeler yaparak, apolitik eğilimlerin ve cehaletin arttığı, yurttaşların edilgin olduğu bir toplumu tehlikeli olarak görmektedir. Ona göre,

“Tüketici, yurttaşın düşmanıdır [...] Demokratik siyaset yurttaşların siyasi cehaleti ve farksızlığının yol açtığı edilginlik ortamında uzun süre hayatta kalamaz. Yurttaş özgürlükleri bir kerede ve tamamen kazanılan mülkiyetler değildir; böylesi mülkiyetler kişisel koruma altına hapsedildiğinde [karizmatik liderlere teslim edildiğinde, y.1] güvende değildir. Bunlar sosyo-politik toprakta yeşerir ve köklenir. Bu süreç beslenmeyi, günlük olarak sulanmayı gerektirir” (Bauman 2010, s.162).

Sonuçta demokratik siyasetin sürmesi, yurttaşlık bilincinin ayakta kalabilmesi için de sürekli eğitim gerekmektedir. Ancak yukarıdaki gözlem ve yorumlara bakarak, bu sürekli eğitimin ebeveynlere bırakılamayacağını, dolayısıyla felsefe ve siyaset başta olmak üzere şu anda geçerli (ve krizde!) olan bütün bir paradigmayı değiştirmek, ekonomiyi, kâr amacını ve tüketimi hayatın merkezine koymaktan vazgeçmek gerekecektir. Ya da, kısaca Aydınlanma'nın "ergin bireyler" idealine ve Modernitenin yarım kaldığı noktaya yeniden dönmek.

III. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Küresel kültürel değişimin farklı kültürel coğrafyalar arasındaki ayrımları aşan veya önemsizleştiren etkisinden hareketle, ele aldığı nesneye bu homojen kültürün bir parçası olarak bakan bir perspektiften yürütülen bu alan araştırmasının, alanı nasıl okuyacağı, alandaki ilişkilere hangi kavramsal araçlarla yaklaşacağı bir sorun olarak görülebilir. Küreselleşmenin genel bir homojenleştirme eğilimi içermesine rağmen yerel düzeyde (kültürel, sınıfsal, cinsel) ayrımlar daha da belirginleşebilmektedir. Bu noktada kavramsal zenginliği, modern toplumun karmaşık ilişkilerinde bütün ayrımları kapsama çabası ve entelektüel bakışın pratikteki ilişkileri çarpıtma olasılığına olan duyarlılığı (ve başka birçok nedenle) Bourdieu'nün kuram ve kavramlarından yararlanılabilir. Bu bölümde Bourdieu'nün bu araştırmanın temel öncülleri ve yaklaşımı için önem arz eden bazı kritik kavramları ve fikirlerine yer verilecektir.

III. 1. BOURDEU'NÜN TEMEL KAVRAMLARI

Bilindiği gibi, Bourdieu'nün kuramının başlıca özelliği, sosyal kuramın tartışa geldiği dikotomileri (zıt ikilikleri) aşma iddiasıdır: birey-toplum, özne-nesne, sınıf (altyapı)-kültür (üst yapı) vb. Bununla birlikte, Bourdieu'nün çalışmalarının önemli bir kısmını eğitim üzerine yaptığı araştırmalar oluşturmaktadır. Eğitimin sınıfsal ayrımları ve iktidarı yeniden üreten karakterine değinirken Marksizm'e, bu alandaki ilişkilerin ve aktörlerin ekonomik alt yapıdan görece özerkliği temelinde geliştirdiği düşüncelerle Weber'e yaklaşmaktadır.

Okulu toplumsal eşitsizlikleri, yani ekonomik ve kültürel sermayenin eşitsiz dağılımını yeniden üreten bir kurum olarak değerlendiren Bourdieu'ya göre, bireyler habituslarına göre eğitim yoluyla kültürel sermayelerini arttırmaya çalışırlar. "Ailelerin kültürel sermayesi ne kadar önemliyse, kültürel sermayelerinin hacmi, ekonomik sermayelerinkine oranla ne kadar büyükse, okul eğitimine o kadar çok yatırım yaparlar" (Bourdieu 2006, s.35). Bu noktada Bourdieu'nün kavramlaştırdığı sermaye türlerinin tanımlanmasında yarar görülmektedir. Bourdieu (2003), bireylerin yalnızca sahip oldukları ekonomik sermayeye göre bir sınıfa dâhil edilemeyeceği ile dört sermaye türü önermektedir:

“Ekonomik sermaye, bireylerin sahip oldukları para veya diğer maddi değerlerdir. Kültürel sermaye ise toplumda yüksek olduğu düşünülen değerler hakkında bilgi sahibi olmaya yöneliktir [...] Sosyal sermaye de bireyin toplum içerisinde tanıdığı ve zamanı geldiğinde desteklerini alabileceği güvendiği fertler ağına işaret eder [...] Sembolik sermaye ise bizzat bireyin kendisiyle alakalı olan görünüş, şeref, prestij, duruş, davranış biçimleri ve konuşma alışkanlıkları gibi özellikleridir” (Akt.: Yel, 2007, s.570).

Dolayısıyla, bireylerin (okul türü, simgesel sermaye yatırımının miktarı gibi) tercihlerini belirleyen *habitus* yoluyla bağlandıkları şey, toplumsal kökenleridir. Fransa’da farklı sınıftan çocukların *habitus*larının teorik bilgilerin kullanımıyla ilişkili okullar veya kas gücü kullanımını gerektirecek mesleklere hazırlayan teknik okulları seçmelerinde belirleyici olacağını öne süren Bourdieu’ye göre örneğin, üst gelir grubuna ait ailelerin çocukları teknik eğitimi tercih etmeyecektir. Bourdieu’ya göre bu model, gelişmiş ülkelerde en üst düzey toplumsal konumlara gelmeyi sağlayan kurumların giderek neredeyse tümüyle ayrıcalıklı kategorilerin çocukları tarafından tekelleştirilmelerinin anlaşılmasına olanak vermektedir. Her ne kadar başarılı ile başarısız ayıran sınav, diploma gibi mekanizmalar işlese de kültürel miras ile okul başarısı arasındaki gizli ilişki sayesinde, eski soyluluk unvanlarına benzer şekilde diplomayla kazanılan unvanlar da giderek kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Böylece, onun deyişi ile *okula bağlı kalıtsal bir aristokrasi* ortaya çıkmaktadır. Bourdieu, devletle çıkar ilişkileri olan bu üst düzey diploma sahiplerine *devlet aristokrasisi* (Noblesse d’Etat) adını vermektedir (Bourdieu 2006, s.38).

Teknolojik gelişmelerin okulun konumunu tartışmalı hale getirdiği, iletişim teknolojilerinin bilgiye ulaşımı herkes için kolaylaştırarak bilişimde demokratikleşmeyi ve hatta eğitimde fırsat eşitliğini sağlayabileceği iddialarının gündemde olduğu (bkz: Karaçay 2012) günümüzde Bourdieu’nün bu savları geçerliliğini yine de korumaktadır. Teknolojiye sahip olma konusundaki fırsat eşitsizliği bir yana bırakılacak olsa bile sahip olunan aracın hangi amaçlarla ve nasıl kullanılacağı bireylerin *habitus*larına bağlı olarak değişebilmektedir.

Toplumsal ayrımları yalnızca üretim faaliyetlerine değil bireylerin tüketim alışkanlıkları, “tavır alışları”, zevkleri hatta bedensel duruşları gibi simgelere bakarak değerlendiren Bourdieu’ye göre bu konular, bireylerin yatkınlıklarını, tercihlerini belirlemektedir.

“Habitus, bir konumun içkin ve bağıntısal özelliklerini bütünleşik bir hayat tarzında, yani insanlar, mekânlar ve pratiklerle ilgili bütünleşik bir tercih dizisini dile getiren can verici ve birleştirici kökendir”, ona göre (Bourdieu 2006, s.16-19). Marksist literatürdeki sınıf ve sınıf bilincini, Durkheim’daki birey ve toplumu, özne ve nesneyi, yapı ve tarihi bir araya getirme girişiminin ürünü olan *habitus*, toplumsal yapının, tarihin ve toplumsal ilişkilerin öznel olarak deneyimlenmesi ve bireyler tarafından içselleştirilmesiyle oluşmaktadır. Bir başka deyişle *habitus*, pratikler ve algılamalar üreten yatkınlıklar bütünüdür.

Bourdieu’nün kuramında *habitusu* oluşturan süreğen eğilimler, çocuk belli bir çevrede büyürken yavaş yavaş edinilir. *Habitus* tarafından yaratılan yatkınlıklar ve eğilimler, eyleyicinin yaşamı boyunca devam eder. *Habitusun* eğilim ve yatkınlıkları, belli durumlarda pratikler üretebilme yeteneğiyle *yapılaştırıcı yapılar*dır. Böylece habitusların tarihin etkilerine açık bir dinamizme sahip olduğunu öne sürülebilir. Bu bağlamda Bourdieu’nün kuramı bireyleri tümüyle habituslara mahkûm etmemekte, onlara belli ölçüde özerklik tanımaktadır, denebilir.

Habitus kavramını kullanarak *toplumsal yapı* ile *özerk bireyin* eylemi arasında dengeli bir ilişki öngören Bourdieu’nun *strateji* kavramı, bireylerin habituslarına rağmen seçme özgürlükleri olduğu yanılısamasını yaratmaktadır. Bu kavram, onun teori-pratik karşıtlığını yeniden sorunsallaştırma, kendi deyimiyle “skolastik bakış”tan kaçınıp pratiğin mantığını kuramlaştırma çabasında önemli bir destek sağlamaktadır. Bourdieu (2006), Kabil (Cezayir) ve kendi kenti Bearn’de (Fransa) yaptığı alan araştırmalarında evlilik-akrabalık kurallarına görünürde uyulmasına karşın, gerçekte bireylerin kendi çıkarlarına uygun evlilikler yaptığını saptamış, Cezayir’de resmi bir evlilik normu olan *kuzen evliliği kuralına* pratikte çok az uyulduğunu gözlemlemiştir. Bu örnek çalışmalarda pratiği nasıl kuramlaştırdığını ise şu sözlerle açıklamaktadır:

Kurallardan değil de stratejilerden söz etmek, nesnemi başka türlü oluşturmak, dolayısıyla bilgi verenleri başka türlü sorgulamak ve pratiklerini başka türlü çözümlenmek demektir. Örneğin, soykütük aracılığıyla, yalnızca karı-kocalar arasındaki akrabalık ilişkisiyle belirlenen evlilikleri kayda geçmektense, her bir evlilik için eyleyicilerin, stratejileri dâhilinde, bilinçli olarak ya da bilinçdışı dikkate aldıkları- eşler arasındaki yaş farkı, iki aile arasındaki maddi ya da

simgesel “varlık” farkı, vb.- tüm bilgileri –ve bunlar pek çoktur- toplamam gerekiyordu” (Bourdieu 2006, s.207-8).

Ama buradaki *strateji* kavramı, bireylerin öznesi olduğu bilinçli, niyetli ve planlı eylemlere göndermede bulunmamaktadır. Bourdieu’nün *strateji* ve buna bağlı olarak ürettiği çıkar ve *illusio* kavramları, yapılara uymayan failleri, eylemlerinin anlamlarını ve konumlarını bulanıklaştırmaktadır. *Cogitoyu* baştan reddeden Bourdieu, *çıkarı* da Batı rasyonalist düşünce geleneğinde ele alındığı gibi ele almamaktadır; ona göre, “daima kendi maddi çıkarlarını gözeten rasyonel bireyler” ekonomik alandaki mantığın diğer alanlar için de geçerli olduğunu sanmaktan kaynaklanan bir hata, bir indirgemedir (Bourdieu 2006, s.146). Bu hatadan kurtulmak için toplumsal uzamda yapılaşmış faaliyetleri, ilişkileri oyunlar olarak, failleri de bu oyunlara katılanlar olarak ele alan Bourdieu, “oyuna yoğunlaşmak, oyun tarafından ele geçirilmek, oyunun çabalamaya değdiğini sanmak, ya da daha basit söylemek gerekirse, oyun oynamaya değdiğini düşünmek” (Bourdieu 2006, s.139) olarak tanımladığı *illusio* kavramını ortaya atmaktadır. Burada özne-nesne ayrımı ortadan kalkmaktadır: *illusio*, “toplumsal oyunların kendilerini oyun olarak unutturan” oyunlar olduğu, bireylerin de yapılanmış zihniyetlerinden ötürü oyuna katılmaya değip değmediğini sorgulamadığı, zihinsel yapılarla toplumsal uzamın nesnel yapıları arasında kurulan büyümlü bir ilişkidir (Bourdieu 2006, s. 138-139). Bütün bunları alanların farklılaşmış mantığı ve bu mantığı içselleştirmiş bireylerin farklı çıkar anlayışları ile güdülenmelerinde somut olarak gösteren Bourdieu’ya göre, örneğin, sanat alanında her zaman maddi çıkar izlenmez veya bir matematikçinin amacı para değil çözülemeyen bir problemi çözmek olabilir; akademik alanın kurallarını içselleştirmiş failler buradaki oyuna katılarak başka alanlar ve başka ilişkiler içinde daha farklı olacak psikolojik süreçleri içselleştirmiş olurlar. Bireyleri çıkarlarını izlemeye iten şey, bu örneklerde, bizzat oyuna katılmış olmaktır. Bourdieu (2006, s.140), bu durumu alanın mantığıyla ilişkilendirmektedir: “İster bilimsel alan ister sanatsal alan, bürokratik ya da siyasal alan olsun, her toplumsal alan, içine girenlerin o alanla, benim *illusio* olarak adlandırdığım türden ilişkileri olmasını sağlamaya çalışır.” Ona göre aktörler içine girdikleri alanın kurallarını değiştirmek, o alanda devrim yapmak isteseler bile, bu, oyunu ve kurallarını ciddiye aldıkları, oyuna kayıtsız kalamadıklarının göstergesidir.

Çıkar kavramı sanat ve akademik alanda olduğu kadar eğitim, din ve özellikle aile ilişkilerini anlamada önem arz etmektedir. Anne, baba ve çocuk ilişkilerinin görünürdeki çıkarırsızlığı, Bourdieu'nun kavramı genişleten müdahalesiyle ortadan kalkmaktadır. Ebeveynliğe adım atılmasıyla oyuna dâhil olunur. Oyunun –yazılı olmayan- kuralları toplum ve devlet tarafından sıkı bir biçimde kontrol altında tutulur. Ancak en önemlisi oyundaki gönüllülük, ebeveyn ve çocukların duygusal doyumu oyunun sürdürülmesini sağlayan ortak çıkarlardır. Öte yandan ebeveynlerin çocuklarla ilişkisini nitelik ve biçimini etkileyecek dış müdahaleler (medya aracılığıyla gerçekleşen müdahaleler) hem *habitusun* ima ettiği sürekliliği hem de bireylerin özerkliğini etkileyecektir. Ancak bu müdahalenin etkisi, derinliği ve ebeveynlerin bunlara gösterecekleri reaksiyonlar yine bireylerin *toplumsal uzamda* işgal ettikleri konumlara ve *habituslarına* göre değişiklik gösterecektir.

Habitus, doksa, illusio gibi kavramları her zaman bilinçdışının toplumsal yapı ve koşullar içinde inşasına göndermeler yapan Bourdieu'nun *strateji* kavramı da saf bilinçlilik, niyetlilik, saf rasyonelliği dışlamaktadır. Ona göre, pratik ilişkileri entelektüel bir mantıkla/bilinçle kavramaya çalışmak pratikteki ilişkileri çarpıtmaya yol açan bir dayatmadır. Failerin 'stratejiler'inin kökeni nadiren gerçek bir stratejik niyettir ve pratiğin mantığı saf bilinçlilik, mantıksal akıl yürütme şeklinde anlaşılabilir, "mantığın mantığından" farklıdır.

Kısaca, bireylerin akıl yürütme, kendi çıkarlarını izleme ve strateji oluşturma süreçleri de habitusları, alanları, kültürel bagajlarından yani bireylerin içinde bulunduğu "bağlamdan" ayrı değildir. Bu noktada günümüz bireyinin içinde hareket ettiği kültürel bağlamın küreselleşme, postmodern kültür, tüketim kültürü, risk toplumu kuramlarının ışığında yeniden tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Bourdieu'nun kuramında merkezi bir yeri olan kültür-iktidar ilişkisi eksenini, özellikle 1980'li yıllardan sonra değişmiştir: Örneğin ulus-devlet iktidarı yerine piyasa ve medya, üretim yerine tüketim, Avrupa burjuva değerleri yerine Amerikan popüler kültürüne ait değerler güç kazanmıştır. Bu yerel eyleyenlerin zevklerini, yatkınlıklarını veya yinelenen alışkanlıklarını değiştirmiştir. Literatürde kabul görmüş olan *melezleşme (Hall)* ve *kü-yerelleşme (Robertson-glocalization karşılığı-)* gibi kavramlar da yerel (farklı) ve küresel (homojen) kültürlerin kaynaşmasına işaret etmektedir. Öte yandan Bourdieu'nun önemle üstünde durduğu *ayrılımlar* da yeni bağlamda ele alınmalıdır. Zira dikey kültürel ayrımlarda (zevkler, beğeniler, tüketilen

ürünler vs) da bir benzeşme/ homojenleşme veya alt-üst oluş söz konusudur. Homojenleşmenin gerçekliği ve gücü karşısında bir tepki olarak yüzeysel-simgesel ayrımlar yoluyla farklılığı, yaşam tarzını, ait olunan alt-kimlikleri, grupları belirtme arzusu öne çıkmıştır. Bu noktalar dikkate alınarak Bourdieu'nun perspektifi genişletilip kullanılacak, alanda bireylerin habituslarında küresel değişimin izleri okunmaya çalışılacaktır.

IV. YÖNTEM ve TEKNİKLER

IV. 1. AMAÇ

Araştırma, çağımızda küresel ölçekli politik kararların, teknik yeniliklerin, buluşların, risklerin vs yankısının sıradan yaşamlara ulaşmasının fazla zaman almadığı gerçeğinden hareketle, büyük ölçekli değişim süreçleriyle yerel eylemlerin, ilişkilerin, sorunların vs bağını yerinde gözleyip çocuk eğitiminin de anne-baba olmak, çocuk olmak, öğretmen olmak gibi her türlü *oluşun* etkilendiği kültürle birlikte değiştiğini, hiçbir sorunun bütünden ayrıl(a)madığını göstermeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, küreselleşme koşullarında sürmekte olan genel kültürel değişimin, Ankara Kamil Ocak Mahallesi örneğinde, ebeveyn-çocuk ilişkilerini, ebeveyn rollerinin değişimini ne yönde etkilediğini ebeveynleri doğrudan gözlemleyerek ve görüşlerini alarak ortaya çıkarmaktır.

IV.2. SORUN

Bu araştırmanın problemi, Ankara'nın Kamil Ocak Mahallesi'nde ebeveynlik rolleri, pratikleri ve anlayışlarının küresel kültürel değişim sürecinde, nasıl (hangi yönde, hangi biçimlerde) bir değişim geçirdiğidir. Böylelikle araştırma şu alt sorulara da cevap arayacaktır:

1. Ebeveynlerin çocuk eğitimi ve bakımı konusundaki fikirleri nelerdir ve bu fikirler önceki kuşaklara göre değişiklik arz etmekte midir?
2. Ebeveyn-çocuk ilişkisini etkileyen çağdaş sorunlar ve ebeveynlerin çözümleri nelerdir?
3. Ebeveynlik pratik ve anlayışlarında sınıfsal, kültürel ve toplumsal cinsiyet temelli farklılıklar küresel kültürel değişimden nasıl etkilenmektedir?

IV. 3. ARAŞTIRMANIN ÖNCÜLLERİ ve VARSAYIMLAR

1. Bu tezde, küresel düzeyde bireyleri harekete geçiren baskın/hakim ortak kodlar veya anlam oluşturma potansiyeli olan simgelerin, yani küresel bir kültürün varlığı ve bunun özellikle tüketim kültürü kavramıyla en iyi şekilde ifade edilebileceği varsayılmıştır.

2. Tezde, Bourdieu'nun *strateji* kavramı, onun kullandığı anlamda bireylerin ve *alanların çıkarları* doğrultusunda değişken hedeflerine ulaşmak için kendi ekonomik, kültürel sermayelerinin çizdiği sınırlar içinde hareket yollarını, yöntemlerini ve planlarını

ifade etmek için kullanılacaktır. Dolayısıyla bilinçli direnişlerden değil, yeni ekonomik-sosyal-kültürel değişime uyum sağlama, değişimin yarattığı yeni sorunlara başa çıkma yollarının söz konusu olacağı varsayılmıştır.

IV. 4. HİPOTEZ

Merkezinde çocuk olan bütün bilgi ve faaliyetler nedeniyle daha çok kişi tarafından benimsenen, giderek daha az sorgulanan annelik ideolojisi,¹⁴ anneleri görünmez kılan/hiçleştiren ev kadınlığından farklı olarak, yeni pedagojik rolleri sayesinde onlara bir statü vaat etmektedir. Bu vaat, resmi ve özel kanallardan annelere yönelik eğitim seminerleri, internet veya basılı yayın organlarında annelerin annelikle ilgili görüşlerine yer verilmesi, annelere verilen sertifikalar vb yoluyla daha da ciddiyet kazanmaktadır. Böylece anneliğin henüz bir meslek olarak tanımlanmasa bile, diploma veya benzeri belgelerle kazanıldığı ispatlanabilecek bir statü olma yolunda olduğu söylenebilir. Ev kadınlarının üretken olma isteği fakat aynı zamanda vasıfsız oluşları, onları çocuklarla daha fazla ilgilenme, çocuklar ve ev işlerinde daha fazla sorumluluk alma konusunda ikna eden, ‘rıızalarının üretimini’¹⁵ sağlayan ve anneliği statü olarak sunan annelik ideolojisiyle dengelenmektedir. Bu süreçte babalar giderek daha az görünmekte, adeta görünmez kılınmakta, rolleri haneye güvenlik ve gelir sağlamak ve çocuğun disiplini için otorite figürü olmakla sınırlandırılmaktadır. Son olarak resmi eğitim kurumları, hem annelik faaliyetlerini okula taşıyarak, okul işlerinde ve özellikle okullara gelir yaratılmasında annelerin emeğinden yararlandığı için bu değişimi (annelere yönelik ödüller, ebeveyn katılımı adı altında düzenlenen etkinlikler, okul aile birliği faaliyetleri vb) teşvik etmektedir. Böylece her türlü değişime rağmen, geleneksel cinsiyetçi işbölümünün (bakım ve evle ilgili işler kadının, ev dışındaki işler erkeğin) yeniden düzenlenerek, muhafazakar aile yapısının sürdüğü ileri sürülebilir.

¹⁴ Silier (2011, s130-132), annelik deneyimlerinden ayırdığı annelik ideolojisini, TV’de, özellikle Hollywood filmlerinde sıkça karşılaşılan, biri kız biri erkek iki çocuğuna tam gün annelik yapan, onlara mutlu bir yuva sunan, orta sınıf beyaz anne şablonunun dayatılması, böylece bambaşka annelik deneyimlerinin unutturularak anneliğin standartlaştırılması olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma, annelik ideolojisinin “aygıtlarının” giderek karmaşıklaşma ve yoğunlaşma eğiliminde olduğunu eklemek yerinde olur. Hemen her gazetede yer alan aile sayfaları ve anne-yazarlar, annelikle ilişkin internet sayfaları, anneleri bir araya getiren dernek ve vakıflar ve okullarda ana sınıfları annelik deneyimlerinin paylaşıldığı ve bu ideolojinin yeniden üretilerek sindirildiği yerlerdir.

¹⁵ Kavram, Chomsky (2006)’dan ödünç alınmıştır.

IV. 5. KATILIMCI GÖZLEM

20 Eylül 2010'da başlayan ve 15 Eylül 2012'de son bulan alan araştırmasında, antropolojinin temel araştırma tekniği olan katılımcı gözlem tekniği uygulanmıştır. Katılımcı gözlem, alanda yakın ilişkiler kurmayı ve olabildiğince çok veri toplamak için günün büyük bölümünün alanda geçirilmesini gerektirmektedir. Bu gereklilikleri, alandaki okulda beş yıldır görevli bir öğretmen oluşum ve alana yakın bir yerde ikâmet edişim sayesinde büyük oranda yerine getirdiğimi söyleyebilirim.

Bu tekniğe içkin olan geçerli bilgiye ulaşmayı kolaylaştıracak, anlaşılmayan noktalar konusunda yardım sağlayacak kaynak kişilere de değinmek isterim: Mahallede yirmi, hatta bazıları otuz yıldır ikâmet eden öğretmenler ve öğrenci velilerinin verdiği bilgilerden, görüşlerinden ve yönlendirmelerinden çok yararlandım. Eksik ve yanlış bilgilerimi farklı kişilerle görüşerek düzelttim. Habercilerin bazılarının öğretmen (mahalleye daha mesafeli veya eleştirel yaklaşanlar) bazılarının da mahallede yıllardır ikamet eden kişiler (daha içeriden ve daha az eleştirel yaklaşanlar) olması, araştırma sorununa farklı açılardan bakmak açısından yararlı oldu.

IV. 5. 1. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı, araştırma süresince hem mahallenin bir parçası olan okulda bir öğretmen hem de mahalleyi gözlemleyen ve verilerin kayıt ve analizlerini yapan kişidir. Araştırmacı kendisinin de bir parçası olduğu ilişkiler ağını tümüyle gözlem-yorum etkinliğine dahil etmiştir. Dolayısıyla araştırmanın salt nesnellik iddiasından uzak olduğunu hatırlatmak gerekmektedir.

Alanda (ülkenin politik atmosferinin de etkisiyle) çok keskinleştiği görülen dindar/muhafazakarlar-laik/modern/ulusalcılar biçimindeki ayrışmalar katılımcıların sözlerine, açıklamalarına ve fikirlerine de yansımış ve bu zıtlıklardan olabildiğince - mahalleyi anlamak adına- beslenmeye çalışılmıştır. Ancak, araştırmacının bu karşıt görüşlerden kişilerle yaptığı görüşmelerde zaman zaman tartışmalara girişmek durumunda kalmakla birlikte sahip olduğu formasyon ve akademik çalışmalarının etkisiyle keskin bir tavır içine girmediği belirtilmelidir. Evrenselci bir aydınlanma ve bu temel idealler etrafında toplumsal faydalar ve özgürlükler arasındaki denge gözetilerek sürdürülebilecek bir modernliğin (tamamlanmamış ama tamamlanması için çalışılması gereken bir modernliğin) olabilirliğine inanan araştırmacı, görüştüğü ve iletişime geçtiği her katılımcıyı anlama çabasını, bu perspektiften sürdürmüştür.

IV. 6. GÖRÜŞMELER

Görüşme yapılacak kişiler seçilirken öncelikle 1980 sonrası doğanlar tercih edilmiştir (ancak karşılaştırma yapmanın yararlı etkileri düşünülerek daha yaşlı ebeveynlerle de görüşülmüştür). Bir diğer ölçüt, evde TV, uydu alıcısı, bilgisayar ve internet gibi araçların bulunması olmuştur. Bunun dışında anne ve babalar arasında sayı dengesi olmasına, farklı gelir gruplarından ve eğitim düzeylerinden kişilerin olmasına dikkat edilmiştir.

Örnekleme, kartopu tekniği kullanılarak çoğaltılmıştır. Bu araştırmada otuz altı kişiyle (on beş anne, sekiz baba ve yaşları dokuz-on dört arasında değişen on üç çocukla) derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşmeler evlerde, okulda, esnafın işyerlerinde ve birkaç kişiyle de parkta yapılmıştır.

Görüşmelerde bazı engel ve sorunlarla karşılaşmıştır: Öncelikle anne ve babanın aynı ortamda olduğu görüşmelerde, annenin konuşmayı genellikle görüşme yapılan yerden uzaklaştığı ve ev işleriyle uğraştığı veya geleneksel değerlerin yol açtığı terbiye ve alışkanlıkla, soruları cevaplamayı kocasına bıraktığı gözlemlenmiştir. Bunun yanında evde görüşme yapılmasının genellikle istenmediği görülmüştür. Bütün bu nedenler görüşme yapılan ebeveynlerin çoğunun evli olmayan, farklı ailelere mensup kadın ve erkeklerden oluşmasına yol açmıştır.

Görüşmeler sırasında babaların daha kısa ve genel cevaplar verdiği ve ketum davrandığı ancak başkalarını ve yeni nesli daha çok eleştirdiği gözlenmiştir. Annelerin ise söz konusu olan çocuk ve çocuk yetiştirme olduğunda uzun konuşmuş oldukları ve bu konulardan konuşmaktan haz aldıkları görülmüştür. Annelerle yapılan görüşmeler genellikle 2,5-3 saat sürerken, bu zaman babalarla yapılan görüşmelerde 1,5-2 saate inmekteydi.

Meslek	Eğitim düzeyi	Yaş	Aylık gelir(TL)	Yaşam Tarzı
Esnaf	Lise	57	2500'den çok	gelenekçi
İşçi	Ortaokul	58	2000 'den az.	dindar-muhafazakar
Esnaf	Lise	53	2500'den çok	Dindar-muhafazakar
Memur	Lise	39	2500	Muhafazakar
İşçi	Lise	35	2500	Dindar
İşçi	Lise	36	2000 den az	Dindar-muhafazakar
Memur	Lise	35	2000 den az	Milliyetçi-muhf
Esnaf	Lise	33	2500'den çok	dindar

Tablo 2: Görüşme yapılan babaların profili

Meslek	Eğitim düzeyi	Yaş	Hanenin geliri TL	Yaşam tarzı
Ev kadını	lise	30	2.500'den çok	dindar
Ev kadını	lise	28	2. 500	dindar
Ev kadını	lise	29	2.500 'den çok	dindar
Ev kadını	lise	30	2000 'den az	gelenekçi
Ev kadını	lise	32	2000 'den az	seküler
Ev kadını	Orta okul(8yıl)	36	2000 'den az	dindar
Ev kadını	Orta okul	45	2.500 'den çok	dindar
Ev kadını	İlk okul	42	2000 'den az	gelenekçi
Ev kadını	İlk okul	44	2.500'den çok	dindar
Ev kadını	İlk okul	42	2000 'den az	dindar
Ev kadını	Orta okul	40	2000 'den az	dindar
Ev kadını	İlk okul	45	2000 'den az	dindar
Ev kadını	İlk okul	44	2000 'den az	dindar
Ev kadını	Orta okul	43	2000 'den az	dindar
Ev kadını	Orta okul	45	2000 'den az	dindar

Tablo 3: Görüşme yapılan annelerin profili.

Görüşme yapılan kadınlardan 28-45 yaş aralığında olan annelerin tamamı ev kadınıdır; 5 tanesi liseyi bitirmiş, geriye kalanlar ilkokul/ortaokul mezunudur. Biri hariç, hepsi türban takmaktadırlar (yaşam tarzlarının din/Sünni İslâm merkezli olduğunu ifade etmekte). Eşlerinin gelirleri sorulduğunda biri bin lira ve altında, 5 tanesi iki bin beş yüz lira ve üstünde, geriye kalanlar bin-iki bin beş yüz lira arasında aylık gelirleri olduğunu söylemişlerdir (genel olarak ailenin ekonomik durumunu “orta halli” olarak tanımlamaktadırlar). Babaların tamamı çalışmaktadır. Biri hariç (ortaokul mezunu) hepsi lise bitirmiştir. Üç tanesi esnaf (nalbur, tesisatçı ve mobilyacı), biri kendi hesabına çalışan (boyacı), ikisi işçi (matbaa işçisi, güvenlik görevlisi) ve ikisi de devlet memurudur. Üç baba aylık gelirlerinin iki bin liranın altında, diğerleri iki bin beş yüz TL ve üzerinde olduğunu belirtmişlerdir. Çocuklarla yapılan görüşmelerde ise başka türlü zorluklarla karşılaşmıştır. Öncelikle çocukların okuldan bir öğretmenle konuştukları için rahat olmadıkları ve cevapları verirken samimi olmadıkları gözlenmiştir. Alınan cevapların büyük bir kısmı anne ve babadan, fazla ders ve ödevlerden yakınma biçimindedir. Ancak soruları isimsiz kağıtlar üzerinde yazılı olarak

cevaplamaları istendiğinde durum değişmektedir. Özellikle ergenlik dönemine henüz girmiş olanların, bu grup içinde de kız öğrencilerin uzun yazdıkları ve çevreleri (mahalle) ile ilgili gözlemlerini daha rahat aktardıkları görülmüştür.

Ebeveynlerle yapılan görüşmelerde kayıt cihazı ve not defteri kullanılmış, hiçbir katılımcı kayıt cihazına itiraz etmemiştir. Çocuklarla yapılan görüşmelerde ise kayıt cihazının psikolojik engeller çıkardığı ve görüşmecilerin oto-sansür uyguladığı, dolayısıyla muhtemel cevapları değiştirme eğilimi gösterdikleri anlaşılmış ve ilk iki-üç görüşmeden sonra bu türden teknik malzemeler kullanılmamıştır.

Alanda sürekli görüşme yapma imkânı bulunan anahtar katılımcıların görüş, uyarı ve düzeltmelerinden sık sık faydalanılmıştır (bunlar diğerlerinden daha tecrübeli, on yıllardır bu mahallede oturan ve daha eğitilmiş ebeveynlerdir). Kendi çıkarımlarım, yorumlarım veya duyumlara dayalı bilgilerimi bu katılımcılarla paylaşarak yanlışlarımı düzeltme imkanı buldum. Dolayısıyla bu araştırmada biri erkek, ikisi kadın olmak üzere üç anahtar katılımcının (kaynak kişinin) önemli katkıları olmuştur.

IV.7. ALAN

Araştırma alanı, aşağıda daha ayrıntılı olarak anlatılacak olan Ankara'nın Keçiören ilçesi sınırları içindeki Kamil Ocak Mahallesi'dir. Öğretmenlik görevimi yaptığım okul, Kamil Ocak İlköğretim Okulu da bu mahallenin merkezinde yer almaktadır. Alan seçiminde mahallenin uygun olduğunu düşünmemen neden olan özellikleri şunlardır: (i) Mahallenin muhafazakar yapısı, dolayısıyla küreselleşmeyle gelen kültürel değişimi böyle bir kültürel zeminde daha net olarak izleyebileceğimi düşünmem; (ii) işyeri ve evimin alana yakınlığı nedeniyle alan araştırmasını kolayca yürütebilecek olmam; (iv) alan araştırmasına başlamadan önce alanda bilgi alabileceğim, görüşmeciler için aracılık yapabilecek ve bana yol gösterebilecek geniş bir sosyal ilişkiler ağı kurmuş olmamdır.

V. KAMİL OCAK MAHALLESİ

V.1. KONUM

Kamil Ocak Mahallesi, Ankara'nın Keçiören ilçesine bağlı bir mahalledir. Doğusunda Ankara'nın ana arterlerinden biri olan ve kenti havaalanı, Çubuk ilçesi ve Çankırı iline bağlayan İrfan Baştuğ Caddesi ve Çubuk Çayı vardır. Batısında ise Keçiören'in merkezine yakın hareketli bir cadde olan Kızılarpınarı Caddesi bulunmaktadır. Mahalle, Bağlarbaşı, Çaldıran, Yeşiltepe, Şefkat ve Mecidiye mahalleleri ile çevrilmiştir.

V. 2. NÜFUS

Kamil Ocak Mahallesi'nin nüfusu Keçiören Belediyesi ve mahalle muhtarlığından aldığım bilgilere göre otuz bin civarındadır. Ancak mahallenin şehir dışından sürekli göç alması ve şehir içinde de başka semtlere göç vermesi nüfusun günlük olarak değişmesine neden olmaktadır. Göç alınan yerler Çankırı, Kırşehir, Yozgat gibi yakın iller olabildiği gibi Şanlıurfa, Diyarbakır gibi uzak iller de olabilmektedir. Mahallede yıllarca oturmuş olan, özellikle memur ve esnaf aileler Batıkent, Eryaman, Ümitköy veya Subayevleri gibi orta sınıfın yoğun olduğu semtlere taşınmaktadır.

İki ve üç çocuklu ebeveynler, doğurganlık konusunda genel eğilimi temsil etmektedirler. Tek çocuklu ailelerin sayısı ise, gelenekçi bir hayat tarzı sürdürmeye çalışan mahalle için hiç az değildir; izlenimlerime ve mahallede uzun süredir ikamet edenlerden aldığım bilgilere dayanarak, özellikle yeni evli çiftler arasında tek çocukluluğun arttığını söyleyebilirim. Dört ve daha fazla çocuklu aileler ise marjinal kabul edilmektedir. Bu bilgiler mahallenin nüfusu ile ilgili kesinlik iddiasında değildir; tek somut kanıt olarak okul kayıtları ve muhtarlıktan alınan sözlü bilgileri verebilirim. Ancak resmi kurumların verdiği bilgilere göre, mahalledeki eğilimle Türkiye genelinde ailelerin çocuk sahibi olma eğilimlerinin örtüştüğünü söyleyebiliriz: TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) 2010 yılında yayınladığı rapora göre "Türkiye'de 'toplam doğurganlık hızı'¹⁶, 2008 yılında 2,14 çocuk iken 2009 yılında 2,06 çocuktur. Yani, bir

¹⁶ Burada "toplam doğurganlık hızı, bir kadının doğurgan olduğu dönem (15-49 yaş grubu) boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir" denilmektedir.

kadının doğurgan olduğu dönem boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısı 2'dir” (www.tuik.gov.tr, 2010).

Türkiye’de özellikle muhafazakar siyasetçi, yönetici, yazar gibi kanaat önderlerinin dinamik bir nüfusa sahip olmak, ekonomik büyüme hedefleri vb nedenlerle nüfus artışını teşvik ettiği ve aile planlamasını eleştirdiği bilinmektedir (Başbakan Erdoğan’ın sürekli tekrarladığı “en az üç çocuk yapın” telkinleri bunun bir örneğidir). Ancak mahallenin genel siyasi yapısı dindar/muhafazakar olduğu halde özellikle eğitim düzeyi lise düzeyinde olan kadınların bir-iki çocuktan yana görüş bildirdiklerini gördüm. Bunun en önemli sebebinin ekonomik koşullar olduğunu söyleyebiliriz. Ancak çocuk büyütmenin günümüzde çok zahmetli oluşunun ebeveynlerin tüketim kültürünün dışında kalmama arzularıyla çelişmesi de az çocuk yapma tercihinde önemli bir etkidir. Anne ve babalar bu durumu “hayatını yaşayamıyorsun, dışarı çıkamıyorsun, gezemiyorsun, hiçbir şeyden tat alamıyorsun” biçiminde ifade etmişlerdir. Bu ikinci faktör düşük ücretli ve geçim darlığı çeken ailelerden ziyade ev sahibi, arabası ve yazlığı olan genellikle de kendi işinde çalışan kişilerce dile getirilmektedir. Bu son kategoriye giren ebeveynlerin öncelikle her çocuğun gelecekteki refahını garantiye alacak yatırımlar yapıp sonra çocuk yapmak gibi, aslında muhafazakâr değerlerle tezat teşkil eden modern bireyci/hesapçı bir tavır ve riskleri kontrol etme çabası içinde oldukları görülmektedir. Oysa görüşmeler sırasında, daha alt gelir grubuna giren ebeveynlere “çocukların geleceği ile ilgili planlarınız, tasarılarınız var mı, nelerdir?” gibi sorulara “gelecek bilinemez/ gelecek Allah’ın takdirindedir, bu yüzden bir planımız yok” cevapları alınmıştır.

Kamil Ocak Mahallesi, merkeze daha yakın olan Mecidiye ve daha eski bir mahalle olan Bağlarbaşı gibi mahallelere göre daha istikrarsız, daha problemlili, dolayısıyla da daha güvensiz bir mahalle olarak tanımlanabilir. Bu görüşe mahallede oturan öğretmenler ve ebeveynlerin bir kısmı katılırken, diğerleri bu görüşe kısmen katıldıklarını ima ederek “hepsi değil, bazı sokaklar daha oturmuştur. Otuz yıldır burada oturanlar var, iyi komşuluk ilişkileri var” cümleleriyle itiraz etmişlerdir. Mahallenin güvenlik ve huzur gibi nitelikleri, gözlemlerime göre şu ölçütlere dayandırılmaktadır: İkamet edenlerin eskiden beri burada oturuyor olması, tanınıyor olması; ekonomik durumunun istikrarlı olması (“işinin gücünün” olması). Son yıllarda, mahallenin “oturmuş, eski” sakinlerini huzursuz eden önemli bir faktör, Pursaklar, Hasköy ve

Çaldıran Mahallesi'ndeki (Esenboğa Havaalanı yolu üstündeki mahalleler) gecekonduların kentsel dönüşüm projeleri kapsamında yıkılmasıyla, bu semtlerde oturan birçok gecekondulu sakininin Kamil Ocak ve çevredeki mahallelere yerleşmeleri oldu. Ankara'da süren diğer kentsel dönüşüm projeleri nedeniyle göçler sürmektedir. Ebeveynler bu durumun güvenlik sorunu yarattığını ifade etmişlerdir.

Çocukların anlatımlarından, ebeveynlerle ve öğretmenlerle yaptığım görüşmelerden mahallenin istikrarlı olmayan/ hareketli nüfusunun, mahalleyi oluşturan çoğunluğun kültürel bagajının hâlâ köylülükten farklılaşmamış olmasının ve eğitim seviyesinin düşüklüğünün komşular arasında sık sık kavgalara varan tartışma ve problemlerin temel nedenleri olduğu sonucuna vardım. Mahalleye geldiğim ilk günlerde okula yakın bir ev tutmayı düşündüm. Mahallenin nasıl bir yer olduğunu sorduğum kişiler kısaca, “Kızılarpınarı Caddesi'nden bu tarafa geçme, pişman olursun!” diyerek beni uyardılar. İlginç olan şu ki, bu mahallede yıllardır oturan ebeveynler, çocuklarını başka bir eve/komşuya ödev yapmaya veya oynamaya göndermekten korktuklarını, kimseye güvenmediklerini, çocuklarının çok az arkadaşları olduğunu söyleyerek, hatta bu tavırları nedeniyle zaman zaman benimle de (öğretmenlik rolüm nedeniyle) çatışarak yukarıdaki görüşleri doğrulamış oldular. Bazı ebeveynler mahallenin eskiden böyle olmadığını, eski apartmanlarda komşuluk ilişkilerinin daha iyi olduğunu söylediler. Bu doğru olabilir; kuşak farklılığı ve mahallenin demografik yapısının hareketli/ değişken oluşu, bu arada bireyselleşme ve diğer sosyo-kültürel unsurlar, aileler-arası güven ilişkilerini erozyona uğratmış görünüyor. Bu durumdan çocuklar da oldukça etkilenmekte ve yakınmaktadırlar.

V. 3. TARİH

Kamil Ocak İlköğretim Okulu'nun öğretime başladığı 1983 yılında, mahalle henüz gecekondulu mahallesiydi. Başka bir deyişle alt yapı hizmetlerinden yoksun bir kenar mahallesiydi. Okulda yirmi yıla yakın bir süredir çalışmakta olan yaşlı öğretmenler, o yıllarda öğrencilerin tehlikeli olduklarını, kendilerini korumak için bıçak taşıdıklarını, okul çevresinde de sık sık güvenlik sorunu yaratan olaylar olduğunu aktarmaktadırlar. 1990'ların başına kadar mahalle, bir gecekondulu mahallesi olarak kaldı. Keçiören Belediyesi'nin o tarihlerde başlayan alt yapı yatırımlarıyla mahalle yenilendi, büyüdü ve kentle bütünleşti.

Mahalleyi oluşturan önemli gruplardan biri de, arazileri ve köyleri 1983 yılında Arpaçay Barajı'nın sularının altında kalan Kars Aküzüm Köyü'nden topluca buraya göç etmiş olanlardır. Şii/Caferi mezhebine mensup sakinlerin yaptırdığı Allahüekber Camii Felek Caddesi üzerindedir. Bu cami, yalnızca mahallenin ve Keçiören'in değil bütün Ankara'daki Şiiilerin önemli merkezlerinden biridir. Caminin bu kadar önemli oluşu, Şii cemaatin ibadet ve inanç farklılıkları nedeniyledir. Cemaatin ayrı bir camiye ihtiyaç duyması, din hizmetlerinin de Diyanet'e bağlı olarak değil de cemaatin bağışlarıyla karşılanması ve imamların İran'daki din eğitimi kurumlarından eğitim alarak yetişmesi hem imamı hem de camiyi özel hale getirmektedir. Mahallede bu sakinler arasındaki kültürel-sosyal bağlar ve caminin burada bulunuyor oluşu yaklaşık yüz elli civarında hane olan bu grubun başka semtlere taşınmamasında etkilidir.

V. 4. GEÇİM-EKONOMİ

Kamil Ocak Mahallesi sakinlerinin büyük bir kısmı aylık ücretiyle geçinen işçi ve küçük memurlardır (öğretmen, hemşire, polis, astsubay, gardiyan vb). Bunun dışında küçük-orta büyüklükte işletme sahipleri, müteahhitler, kendi hesabına çalışan zanaatkârlar (boyacı, tesisatçı, karo-fayans döşeyenler vs) ve az sayıda imalathane sahibi mahallenin sınıfsal profilini oluşturmaktadır. Tahmin edileceği gibi bu işlerin çoğu erkekler tarafından yapılmaktadır; kadın işletmeci sayısı az olduğu gibi kadın işçi, memur sayısı da (erkeklere göre) hayli azdır.

Mahallenin Siteler adıyla bilinen Mobilyacılar Sitesi'ne yakınlığı nedeniyle işletme sahiplerinin ve çalışanlarının önemli bir kısmı marangoz, mobilya üreticisi veya satıcılarından oluşmaktadır. Babaların bazıları gençler arasındaki işsizliğin önemli bir nedeni olarak eğitim süresinin uzaması, dolayısıyla çıraklık sisteminin ortadan kalkmasını öne sürmektedirler. Çocukken çalışmaya başlamayan kişilerin gençken çıraklık yapamayacaklarını, dolayısıyla bugünkü gençlerin üretmeden birer tüketici olarak yetiştiklerini iddia etmektedirler.

Mahalle sakinlerinin büyük çoğunluğunun köyleriyle halihazırda süren ilişkileri vardır. Tatillerini köylerde geçirenler çoğunluktadır. Köyde gelir getirecek bir mülke sahip olanlar da vardır: Meyve ağaçları, kiraya verilen/ ortak işletilen tarlalar veya evler. Mahallede oldukça fazla köy derneği de faaliyet göstermekte ve bu da köylerle kültürel-ekonomik bağın sürmesine katkıda bulunmaktadır.

Büyük çoğunluğu işçi, memur veya serbest çalışanlardan oluşsa da mahallede özellikle 1980'lerden beri ikamet edenlerin önemli bir kısmı oturdukları evlerin sahibidir. Bu durumun en önemli sebebi mahallenin daha önce bir gecekondu bölgesi oluşu ve imar affıyla gecekondu sahiplerinin ev sahibi olabilmesidir. Öte yandan, köyden kente göç sürecinde akrabalık ilişkileriyle sağlanan dayanışma yoluyla aynı mahalleden ev alma stratejisi ve köydeki mülklerden bir kısmının satılarak kentte satın alınacak bir eve yatırım yapılması da Kamil Ocak Mahallesi'nin bu yönüne etki etmiş olabilir.

Mahallenin ekonomik görünümünde, bana göre en önemli sorun gençler ve kadınlar arasındaki işsizliğin yüksek oluşudur. Ebeveynler iş bulmanın, hele hele sigortalı, kadrolu ve devlet işi bulmanın eski dönemlere göre çok çok zor olduğunu anlatmaktadırlar. Kendisi de bir memur olan ve oğlu fen bilgisi öğretmeni olarak özel okullarda çalışan bir ebeveyn, oğlunun gelir sorunu olmadığını ama devlet memuru olması için teşvik ettiğini, onun sınavlara hazırlandığını belirttikten sonra “ne kadar iyi iş olursa olsun devlet gibisi yok, önce sırtını bir devlete dayayacaksın” sözleriyle, yine başka bir ebeveyn de oğlunu memur yapmak için çok uğraştığını, ama “birçok torpilin işe yaramadığını” söyleyerek değişen koşulları ve işsizliğin artışı dile getirmişlerdir.

Araştırmada daha çok ebeveynler ve çocuklara odaklanıldığı için gençlerin işsizlik sorununun boyutları ve bunun psikolojik sonuçları, ancak ebeveyn anlatımlarına dayanılarak yorumlanabilir. Buna karşılık, kadının ev içi emeğinde yaşanan değişim ve kadın istihdamı ilişkisi daha ayrıntılı olarak aşağıdaki bölümlerde tartışılacaktır.

Mahallede başlıca alışveriş yerleri, büyük market zincirlerinin orta boy şubeleridir (özellikle, medyada yer aldığı biçimiyle Anadolu sermayesi veya muhafazakar sermaye/İslamcı sermaye olarak adlandırılan gruplara ait BİM, Başgimpa, A101 vb). Mahalledeki birkaç kırtasiye de ebeveyn ve çocukların uğrak yerleridir. Hem ebeveynlerin hem de çocukların gıda tüketirken doğallığını, sağlıklı (katkılı, genleriyle oynanmış vs) oluşunu, hormonlu olup olmadığını çok fazla sorgulamadığını ancak belli markaları, Yahudi markaları oldukları gerekçesiyle almama konusunda genel bir tavır olduğuna tanıklık edilmiştir. Öğrenciler kırtasiyelerden kitap ve kırtasiye malzemelerinin dışında, internetten elde edilebilecek türden yazılı ve görsel malzemeleri, ödev ve projeleri de satın almaktadırlar.

V. 5. DİN

Kamil Ocak Mahallesi'nde yaşayan insanların büyük çoğunluğunun dini Sünni İslâm olmakla birlikte yukarıda da değinildiği gibi hatırı sayılır bir Şii nüfus da bulunmaktadır. Mahalle sınırları içinde Sünni Müslümanların devam ettiği iki cami ve Şiilerin gittiği bir cami bulunmaktadır. Camiye genellikle yaşlı erkekler devam etmekle birlikte cuma namazlarına gençler ve Ramazan ayında, teravih namazlarına kadın ve küçük çocuklar da gitmektedir.

Farklı mezheplere, farklı dinlere karşı bakışın hâlâ kuşkucu ve temkinli olduğunu söyleyebiliriz. Görüşülen bütün ebeveynler farklı inanç ve etnik kökenlere hoşgörü ve saygıyla yaklaştığını ifade etse de kendi çocuğunun başka bir dinden ve milliyetten kişilerle evliliğini arzu etmeyeceğini ifade etmiştir. Bazıları da böyle bir evliliğe karşı çıkacağını açıkça belirtmiştir. Bu kişiler arasında dindar olmayan ancak Sünni-Müslüman olduğunu ifade edenler de, seküler milliyetçi olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır. Sonuç olarak farklı eğitim düzeylerinden, siyasi görüşlerden kişiler inanç konusunda benzer bir tavır göstermişlerdir.

7-13 yaş aralığındaki çocukların çoğu yazın mahalledeki camilerde Kur'an kursuna devam etmektedir. Aslında ebeveynler, her yaz çocukların boş zamanlarını değerlendirmek için çeşitli kamplar ve kurslara kayıt yaptırmaktadırlar. Kur'an kursu da hem bir zaman değerlendirme hem de kültürel yapının bir gereğidir. Çocuklarla görüşmelerimde birçoğunun bir ay gibi bir süreyle kurslara devam ettiği, bazılarının da başladıktan sonra devam etmediğini öğrendim. Bu kurslarda "namaz sureleri ve duaları" ve bazı temel İslâmi bilgiler öğretilmektedir.

Ancak din eğitimi yalnızca camilerle sınırlı değildir. Yakın tanıklıklarım ve bilgi aldığım kişilerin aktardıklarına bakarak din eğitiminin mahallede sayısı artmakta olan okul öncesi eğitim kurumlarında da (kreş-anaokulu, anasınıfı) verildiğini söyleyebilirim. Genellikle özel işletmeler olan bu tür kurumların ücretleri de caziptir. Mahallede gördüğüm kişilerden bazıları bunların *Cemaat*'in¹⁷ eğitim ağının bir parçası olduğunu ima ettiler. Ancak bu konuda ayrıntılı bir soruşturma yapmadım.

Cemaat sözcüğü ile birlikte dile getirilen bir başka konu da dini cemaatlerle ilişkisi olan üniversite öğrencilerinin kaldıkları öğrenci evleridir. Ev kadınlarının düzenlediği

¹⁷ Bu sözle Türkiye'de özellikle eğitim alanında (yurtlar, okullar, dershaneler, yayınlar vs) örgütlenmiş olan İslâmcı cemaatlerin en güçlüsü ve en popüler olanı Nur Cemaati kastedilmektedir.

toplantı, gün ve dini faaliyetlerin bir kısmı, çeşitli örgütlü kampanyalara bağış toplamayı da kapsamaktadır. Bu bağışların önemli bir kısmı, dini cemaatlerin desteğiyle eğitim alan yoksul ve dindar üniversite öğrencileri için toplanmaktadır. Ramazan ayı, Kurban Bayramı gibi Müslümanlar için özel sayılan günlerde bağış kampanyaları artmaktadır.

Buraya kadar aktarılan gözlemlerden de anlaşılabilceği gibi K. Ocak Mahallesi'nin kültürel dokusu büyük oranda göç ve köylülük tarafından belirlenmektedir. Bu temel unsur, özellikle kadınların erkekler karşısındaki düşük sosyo-ekonomik statülerinde çok belirgin olarak görülmektedir. Din bu noktada farklı "habituslar", örneğin köylüler, kentliler, ücretliler ve tacirler gibi farklı sosyal katmanlar ve bu arada erkekler ve kadınlar açısından farklı işlevler görür. Dinin günümüz dünyasındaki kimlik sağlama işlevi, kadınlar açısından (kadın kimliği ile var olmanın, kendisini bu biçimde ortaya koymanın engellendiği bir ortamda) sosyal ilişkiler kurmasına, ev dışındaki bir dünyada kendilerini gerçekleştirme duygusunun tatminine imkan yaratmaktadır. Çoğu zaman eğlence, sohbet veya dedikodunun dini güdülerle yapılan bu toplantılarla aynı zaman ve yerde olduğunu burada belirtmeliyim. Görüşme yaptığım kadınlardan biri bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Yarım saat, bilemedin bir saat Kur'an vs olur. Ondan sonra, dedikodu... Genelde çocuklar konuşulur; çocuk en önemli konudur. Sonra, ya bir elbise görmüştür bir yerde, onu anlatır. Tabi, yemek tarifleri, diziler falan..."(Zübeyde K., 42). Kendisinin tüm zamanını çocuklarına ayırmasıyla övünen üç çocuk sahibi başka bir anne, tanıdığı başka bir kadını "her gün bu tür toplantılara giderek çocuğunu evde yalnız bıraktığı, çocuğunu ders çalıştırmaya fırsat bulamadığı ve onu ihmal ettiği" için ayıplamıştır.

Türkiye'nin ana siyasal akımlarından biri olan İslâmcı hareketin toplumsal değişimde oynadığı rol, köyden kente göç olgusuyla yakından ilişkilidir. Bu ilişkiye dikkat çekenlerden Türk-İslâm tarihçisi Ocak (2009, s.135), 1950'li yıllarda başlayan köyden kente göç dalgasının İslâm'ı şehre taşıdığını, ancak beraberinde getirdiği köylü Müslümanlığının şehirleşemediğini, 1960'lardan sonra Türkiye Müslümanlığı'nın şehirlileşme yerine, adeta bir "arabeskleşme" (vurgu yazara ait) sürecine girdiğini yazmaktadır. Büyük kente göç sonucu ortaya çıkan kültür, entelektüel bakış açısından, gerçekten de arabesk (ne şehirli ne de köylü/ derme çatma, acil ihtiyaçların baskısıyla şekillenmiş) bir kültür olabilir. Ama bu noktada Bourdieu'nun entelektüel mantığının

karşısına yerleştirdiği “pratiğin mantığı”nı hatırlamakta yarar vardır. Alandaki pratiğin işleyişi şu şekildedir: Köyden kente göçün tampon bölgelerinden biri olan Kamil Ocak Mahallesi, köylülükten kentliliğe geçişte İslâmi cemaatlerin hevesli eğitimcilerinden yararlanır; özellikle eğitimsiz ev kadınları -büyük şehirde yaşıyor olmanın bir zorunluluğu olarak- yeni bir kimlik inşa etme sürecinde siyasal İslâm’ın sunduğu olanakları değerlendirirler¹⁸. Buna karşılık tüm alanlarda (ekonomik, kültürel, siyasal vs) örgütlü cemaatler de örgütlerini –insan gücü ve ekonomik güç anlamında- ayakta tutabilmek için bu verimli kaynağa (köylülük) ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden bu tür mahalleleri başıboş bırakmaz, ihmal etmezler.

V. 6. DERNEKLER

Mahallede çok sayıda hemşehri derneği bulunmaktadır. Bunlardan biri 1970’lerden itibaren mahalleye gelmiş olanların kurduğu Akyaka-Arpaçay (Kars’ın ilçeleri) ve köylüleri derneğidir. Dernek, özellikle düğün, cenaze gibi toplumsal dayanışmaya en çok ihtiyaç duyulan dönemlerde faaldir. Daha önce belirtildiği gibi bu topluluk, mahalle içinde ayrı bir alt kültür olarak tanımlanmalarını gerektirecek denli önemli bir kimlik farklılığına sahiptir: Heterodoks bir mezhebe mensupturlar. Dolayısıyla bu kesimi bir araya getiren en önemli faaliyetler din eksenslidir. Örneğin Şii ve Alevi kimliğinde merkezi bir yer tutan, İslâm tarihinde Kerbela olayı olarak bilinen vakanın her yıl Muharrem ayında yapılan anma törenleri gibi¹⁹. Elbette bu durum, mahalle için olduğu kadar Ankara için de önemli bir Şii mekanı sayılan Allahuekber Camisi’ni (ve aslında imamını) dernekten daha faal, işlevsel ve önemli kılmaktadır.

Diğer hemşehri derneklerinin çoğu mahallede en büyük göçmen grubunu oluşturan Çankırılılara aittir. Bu derneklerle ilişkileri olanlar da derneğin daha çok cenaze, düğün, sünnet vb gibi etkinliklerde çok kolaylıklar sağladığını belirtmişlerdir. Bunun dışında köylerle ilişkileri canlı tutmak, hemşerileri olan yoksul öğrencilere burs sağlamak ve Ankara’da bulunan siyaset-bürokrasi çevreleriyle ilişkileri hemşerilerinin çıkarına

¹⁸ Bu konu büyük ölçüde Göle (2011) tarafından ele alınmıştır. Daha yakın zamanlarda ise Altan (2010), günümüzde İslâm dünyası içinde ortaya çıkan bazı derin ayrımları, kent dindarlığı-kırsal alan dindarlığı karşıt kavramlarıyla açıklamayı önermektedir..

¹⁹ Bilindiği gibi halk arasında “aşure günü” olarak da bilinen bu gün Şii/Caferi/Alevi kesimin kimliği için önemli bir öğedir. Mahallede Şiilerin yaklaşık bir hafta boyunca kadınlar ve erkekler halinde her gün camiye gittiğine, kadınların siyahlar giyinerek örtündüğüne, caminin iç kısımlarının dolduğuna ve kadınlı erkekli cemaatin cami bahçesine kadar taşıdığına, kadınların ağladığına tanıklık ettim. Oysa diğerleri için bu gün (Muharrem ayının onuncu günü) yalnızca aşureyle geçiştirilecek sıradan ve hatta neşeli bir gündür.

kullanmak gibi işlevleri de vardır. Soruşturmalarım sonucunda Ankara'daki hemşehri dernekleri arasında üye ve dernek sayısı bakımından en büyük ve en faal hemşehri dernekleri federasyonlarından birinin Çankırı İli Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri Federasyonu olduğunu öğrendim.

V. 7. EĞİTİM ve OKUL

K. Ocak Mahallesi'ndeki ebeveynler arasında erkeklerin ortalama eğitim düzeyi 9-10 yılken bu ortalama kadınlarda/ annelerde 6-7 yıla düşmektedir. Daha yalın bir deyişle kadınların büyük çoğunluğu ilköğretim düzeyindedir (ilköğretimin beş yıl olduğu eski dönemde okula gitmiş olanlar ortaokul bitirdiklerini belirtmektedirler). Her sınıf ve şubenin öğretmenlerinden (öğretmenlerin tuttuğu veli bilgi formlarından) aldığım bilgilere göre, çocuğu Kamil Ocak İlköğretim Okulu öğrencisi olan annelerden lise bitirenler, azınlıktadır. Üniversiteye kayıt yaptırmış anneler ise yok denecek kadar azdır (olanların önemli kısmı aynı zamanda okulda öğretmen olan kişilerdir. Yüksek okul ve Açık Öğretim Fakültesi bitirmiş az sayıda memur anne de vardır)²⁰. Babalar daha fazla eğitim almış olmalarına rağmen çocukların okul ve eğitimlerine yardımcı olma görevi daha çok annelere bırakılmıştır. Her sınıfın (ortalama sınıf mevcudu otuz kişidir) veli toplantılarına ancak üç-dört baba katılmaktadır.

Çocukların başarı sorununu annelerin daha fazla dert edindiği söylenebilir. Bazı anneler, başarı takıntısını düpedüz çocuklar üzerinde büyük bir baskıya dönüştürmüş durumdadır: Çocuklarını sürekli sınavlara (dershanelerin, dergilerin ve özel okulların hazırladıkları ve katılım ücreti alınan sınavlar) sokmaktan evde sürekli ders çalıştırmaya kadar çocuklarının bütün "akademik kariyerlerini" planlayıp takip etmektedirler. Bu tür anneler çocuklarının yüz üzerinden doksan beş almalarını dert edinip öğretmenle özel görüşmeler yapmaya vardırırmaktadırlar işi. Bu durum bütün anneler için geçerli değildir. Babaların ise bu konuda daha serinkanlı davrandıkları veya en azından arka planda kalıp yalnızca başarı için gerekli materyal, ödül ve teşvikleri veren bir tür yardımcı rolü üstlendikleri görülmektedir. Gerekçe hemen hemen bütün aileler için aynıdır: "Çok meşgulüm" Annelerin neredeyse hepsinin ev kadını olduğu düşünülürse bu gerekçenin

²⁰ Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün (2010), 2008'de yaptığı Türkiye'de Ergen Profili araştırmasında eğitim konusunda kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlik açık bir şekilde görülmektedir. Araştırmaya göre lise ve üniversite bitirmiş annelerin yüzdesi %14'ken bu oran babaların eğitim durumu söz konusu olduğunda %28'e çıkmaktadır; yine aynı yerde kadınlar arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı %14,8'ken, bu oran erkeklerde %3,8'dir (s.65-66).

kabul görmüş olduğu söylenebilir. Bunun ötesinde ev kadını olan annelerin de çocuklarının eğitiminde söz sahibi olmaktan hoşnut oldukları söylenebilir.

Çocukların okul eğitimi, büyük oranda yüksek not almak ve sınavlara hazırlanmak gibi amaçlar etrafında yürütülen çabaları kapsamaktadır. Dördüncü ve beşinci sınıfta hem aileler hem de çocuklar için daha da önemli hale gelen yüksek not (geçer not değil!) ve sınav kaygıları, sekizinci sınıfta dersanelerin de devreye girdiği, ebeveynlerle çatışma ve gerilimlerin arttığı bir dönemde zirveye çıkmaktadır. Elbette bu durum, sınavı kazanmak-iyi bir liseye girmek-iyi bir üniversitede iyi bir bölüm okumak ve iyi bir iş bulmak mantık silsilesinin bir sonucudur. Büyük bölümü orta-alt orta sınıfa mensup aileler bu şekilde kendi “tutunma, ayakta kalma” sınavlarını vermektedirler. Öte yandan iyi anne baba olmak, çocuğa karşı görevlerini yerine getirmiş olmak, ekonomik imkânların ekonomik sermaye de getireceği varsayılan kültürel sermayeye yatırılması stratejisi gibi birçok sebep bu süreci etkilemektedir. Sonuçta ne devlet, ne okul ne de aile çocuğun okula başladığı ilk yıllardan itibaren anlamadığı bir yarışın içinde (bana göre) ihmal edilmesinin önüne geçememektedir.²¹

Milli Eğitim Bakanlığı'nın yeni müfredatını uygulama yönündeki çabalarına rağmen -ki bu çabalar öğrencilerin bilgilerini, yürütecekleri küçük araştırma projeleri ve diğer ödevlerle hayatlarında uygulayarak ve yaratıcılıklarını kullanarak özümsemelerini, bu arada da birey olma süreçlerine katkı yapmayı amaçlamaktadır- Kemal İnal (2008)'in deyişiyle “sınav ideolojisi”nin etkisi ilkökul birinci sınıftaki veli ve öğrencilerde bile hissedilmektedir. Örneğin birinci sınıfta çocukları ücretli kurslara (İngilizce, matematik vs) gönderen veliler bulunmaktadır. Öte yandan, öğrencilerin bir kısmı proje ve ödevlerini para karşılığı kırtasiyeciden almakta (!) geriye kalanların çoğunluğu ödev ve projelerini bir aile büyüğüne/tanıdığına yaptırmaktadır. Çünkü not/not ortalaması/sınav puanı vs o kadar önemlidir ki, projeye amaçlanan davranışların kazanılmasının önüne geçmektedir.

Burada işaret edilen sorunların on dokuzuncu yüzyılda şekillendirilen modern eğitim sisteminin günümüzdeki küresel krizin yansımaları olduğu belirtilmelidir. Burada krizi, kabaca, eğitimin ve eğitimcilerin ulus-devlet ideolojisinin bütünleyici unsurları ve taşıyıcıları olma misyonunun küresel piyasa koşulları ve medya gibi etkenler sonucu erozyona uğraması/ işlevsizleşmesi, eğitilmiş işsizlerin artışı sonucu eğitime olan

²¹ Bu konunun eleştirel bir değerlendirmesi için bkz: İnal (2008, s. 297).

güvenin sarsılması ve daha temel olarak modern eğitim sisteminin bilgi-iktidar denklemindeki yerinin tartışmalı hale gelişi olarak tanımlayabiliriz.²² Günümüzde öğretmenlerden ve okuldan (devlet okulundan) beklentilerle öğretmenlerin halihazırdaki durum, koşul ve bu koşulları doğru algılama düzeyleri arasındaki mesafe her geçen gün daha da açılmaktadır: Örneğin günlük sıradan vakalar haline gelen aile içi taciz, çocuklara yönelik şiddet, kullanım yaşı giderek düşen uyuşturuculara bağımlılık, ebeveyn-çocuk ilişkilerinde yaşanan gerilimler, cep telefonu ya da internet yoluyla bir suç şebekesinin kurbanı olma vb gibi görece yeni sorunlar karşısında (birkaç saatlik seminerler biçiminde eğitim verilse bile) öğretmenlerin yetersiz kaldıkları söylenebilir.²³ Bunun yanı sıra, öğretmenler, özellikle de eski kuşak öğretmenler “cumhuriyet öğretmeni, vatan ve millet sevgisini aşılacak, çocukları ve gençleri aydınlatacak aydınlanma meşalelerinin taşıyıcıları” misyonlarının unutulmasına öfke duymakta, piyasa koşullarının öğretmenleri –de- daha az gelire karşın daha çok çalışmaya zorladığı, öğretmenlerin işçilerden statü olarak çok farklı olmadığı gerçeğini kabullenememektedirler. Bu çelişki, örneğin, ilköğretim okullarında her eğitim gününe başlarken topluca okunan ant içme törenlerine (aslında onların bireyci yetişme süreçleriyle zıtlık içerdiği için, bütün ulusal bayram törenlerine) katılmakta hayli isteksiz çocuklara tehdit ve zorlamayla her gün bu metni okutturmaktan, (Milli Eğitim Bakanlığı’nın aksi yönde davranılmasını buyuran genelgelerine rağmen) öğrencilerin kılık ve kıyafetlerinin denetimine abartılı tepkiler vermeye ve hatta karşı cinsten öğrencilerin internet üzerinden bile olsa görüşmelerini yasaklamaya kadar varan baskıcı davranışlara yol açmaktadır.²⁴

²² Bauman (2005, s.160-161)’e göre “krize neden olan toplumsal/kültürel/siyasal dönüşümler listesi uzundur. Ama bunların en belirleyici olanı, üniversitelerin otoritesinin ortodoks kurumsal temellerinin, güvencelerinin hızla zayıflamasıyla yakından ilişkilidir.” Ona göre bir zamanlar üniversitelere bırakılmış olan bilginin ürettiği otoriteyi dağıtma ve bölüştürme ayrıcalığına meydan okunmakta, “itibar genellikle üniversite duvarlarının dışında kazanılmakta ya da kaybedilmektedir.”

²³ Deneyimli bir öğretmen olarak, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık eğitimi ile çocuk, ebeveyn ve velilere psikolojik destek vermek üzere okullarda görevlendirilmiş kişilerin bu türden sorunları çözümlene yönünde ne donanımlarının ne de yetkilerinin yeterli olmadığını belirtmeliyim. Birçok rehberlik görevlisinin çok ciddi sorunlar karşısında aile, devlet ve bazı durumlarda okul yönetimine karşı güçlü bir pozisyonları/yetkileri ve ciddi bir birikimleri yoktur.

²⁴ Okul disiplin kurulunda görevli olmam nedeniyle, ayrıntılarıyla bilmek zorunda kaldığım bir vakayı, şaşırtan bir alan deneyimi olduğu için burada aktarmak istiyorum: 6., 7. ve 8. sınıftan kızlı erkekli bir grup öğrencinin okul içinde ve fakat pek göze çarpmayan bir bölümünde buluştukları ve hatta öpüştükleri nöbetçi öğretmene şikayet edilmiş, o da bir tutanakla durumu yöneticilere, rehberlik servisine ve okul disiplin kurulu öğretmenlerine bildirmişti. Derhal veliler çağırılmış, veliler arasında da kavga yaşanmıştı. Ancak beni öncelikle şaşırtan, okuldaki en büyük tepkiyi gösterenlerin daha çok kadın olması ve bu kadınların modern olduğunu her fırsatta vurgulayan, öyle olduklarını giyimleri, sözleri ve siyasi

V. 8. AİLE

Kamil Ocak Mahallesi'nin büyük çoğunluğu çekirdek ailelerden oluşmaktadır. Yaşlı anne ve babalarla (dede ve büyük anneler) birlikte oturan aileler de vardır. Evli kardeşlerin anne ve babalarıyla bir arada oturduğu daha büyük haneler de vardır; ancak bunlar görece az sayıdadır. Geniş aile sayısının az olmasının bir nedeni yaşlıların birçoğunun köydeki evlerinde kalmayı tercih etmiş olmasıdır (köylerinde yalnız veya çocuklardan biriyle aynı hanede oturmaktadırlar). Diğer bir orta yollu çözüm de yaşlı bireylerin çocuklarının evlerine yakın başka bir evde (aynı apartman, aynı sokak veya aynı mahalle) oturmalarıdır. Ancak hasta ve/veya bakıma muhtaç yaşlılar yalnız bırakılmamakta; kardeşler onlara nöbetleşe bakmaktadırlar.

Köyle ilişkileri (hem fiziki hem simgesel anlamda) hâlâ canlı olan, kısacası hâlâ köylü olarak tanımlayabileceğimiz ailelerde erkeğin anne ve babasıyla bir arada aynı evde ikamet etmesi yaygın bir durumdur ki, bu kadınların başlıca yakınma konusudur. Dindar bile olsalar daha kentli kadınlar “dinimizde de böyle bir şey yok” diyerek bu durumun kabul edilemez olduğunu belirtmektedirler. Öte yandan, büyük şehir koşullarında çoğu düşük gelirlerle yaşayan genç ebeveynlerin anne ve babalarının desteğine ihtiyacı vardır: Emegini satarak geçinen ve gelirleri aylık bin lira civarında olan birçok ebeveyn, anne/babasının evinde oturmakta, onun toprak gelirlerinden veya emekli maaşından istifade etmektedir. Yaşlıların bir diğer önemli desteği de çocuk bakımındır.

Ne var ki, bu tezde ayrıntılı olarak tartışacağımız gibi, çocuk eğitiminde iyi anne-baba olma koşullarının değişmiş olması nedeniyle “yeni” ebeveynler yaşlıların çocuk eğitimi konusunda yetersiz oldukları konusunda hemfikirler. Bütün görüşmelerde kendi

söylemleriyle göstermeleri idi. Bu kadınlar herkesten daha çok ve daha yüksek sesle “okul fuhuş yuvasına döndü, şu halimize bakın!” çığlıkları atılab. Uzun süre bu skandal(!) tartışıldıktan sonra öğrencilerin ifadeleri alındı (öğretmenlerin “o çocuğu öptün mü? Neden öptün?” gibi sorularına öğrencilerin gayet doğallıkla verdikleri “çünkü onu seviyorum” yanıtlarına çeşitli tehdit, korkutma ve ayıplama ile karşılık verildi). Sonuçta öğrencilerin birbirlerini öpmelerinin dışında bir suçları olmadıkları anlaşıldı. Öğretmenlere yönelik eleştirel ve bilgilendirici (çocukların biyolojik gelişimlerinin önceki yıllara göre değiştiği, cinsellik yaşının düştüğü, Türkiye’de öğrencilere yönelik hiçbir cinsel eğitim faaliyetinin olmadığı vs) tutumum –bir iki öğretmen dışında- gereksiz muhalefet olarak görüldü; yalnızca cinsel eğitim verilmesi fikrine katılım oldu ve bundan da Din Kültürü dersi öğretmenleri sorumlu tutuldu! Olayın öğretmenleri en çok öfkelendiren kısmı, ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin bu flört ilişkilerine tanıklık etmiş olmasıydı. Oysa öğrencilerin dördüncü ve beşinci sınıflarda bile bu tür girişimleri olmaktadır (kendisine çıkma teklif eden bir öğrenciyle yakındaki parkta buluşup oturmak vs). Sonuç olarak bu vakadan ve gösterilen tepkilerden muhafazakârlığın yalnızca din ve geleneksel değerler ekseninde oluşmayabileceğini, abartılı bir biçimde benimsenmiş olan öğretmen rollerinin ve disiplin anlayışının öğretmenleri çağın gerçeklerini anlamaktan uzaklaştırdığını, bu durumun öğrencilerin öğretmenlere ve okula karşı güvensizlik duymalarında, okula karşı soğumalarında ve öğretmenlerin saygınlığının azalmasında etkili olduğunu tecrübe etmiş oldum.

dönemlerini geçmişteki ebeveynlerle karşılaştırmaları istendiğinde, ebeveynlerin hepsi, şimdiki anne-babalığın daha zor olduğunu ancak kendi anne/babalarından daha iyi ebeveynlik yaptıklarını ve onlardan daha çok şey bildiklerini belirtmişlerdir.

Annelerin büyük çoğunluğunun ev kadını olarak çalıştığı ve eğitim düzeyinin düşük olduğu K. Ocak Mahallesi'nde ebeveyn-çocuk ilişkilerinin toplumda genel kabul gören orta sınıf ebeveynlik anlayışına uymadığını söyleyebilirim. Öte yandan, özellikle TV sayesinde hakim ebeveynlik anlayışı ve anneliğe ilişkin söylemin mahalledeki anneler üstünde de etkili olduğu görülmekte, böylece pratik gerçekle ideal orta sınıf annelik ideolojisi çelişmektedir. Bu bağlamda ebeveynlere kendilerini değil de başkalarını değerlendirmeleri istendiğinde, sorunun muhatabı kendisini ideal ebeveyn söyleminin çizdiği portreye yerleştirirken, “öteki” anne-babaları eleştirmektedir. Örneğin, bir anne, mahalledeki ebeveynlerin okul, medyadaki uzmanlar, yayınlar vs tarafından anlatılan bilinçli, çocuğuyla iyi ilişkiler kuran, onun ihtiyaçlarını anlayan ve yerine getiren vb anne-baba modelini ancak “taklit edebildiğini” belirtmiştir. Almanya’da iki yıl kaldığını söyleyen yaşlı bir erkek görüşmeci iki ülkedeki anneleri karşılaştırırken çocukla ilgilenmek ve çocukla zaman geçirmek arasındaki farka şu sözlerle işaret etmiştir:

“Almanya’da anne çocuğuyla parka gider. Çocuk bir soru sorduğunda, o an ne yapıyorsa işini bırakır, hemen onunla konuşur. Anlatır. Eğitim verir. Buradaki annelere bakıyorum; çocuk bir oyuncakta oynuyor, o da oturup etrafa bakıyor. Sonra çocuk sıkılıp başka bir oyuncağa geçer o da anca onun tepesinde dikilir. Zaman doldurur yani. Annelik çocuğu oyalamak değil ki!” (Ahmet K., 60).

Genç annelerdeki eğitim/kültür eksikliğine karşın çocuk bakımı gibi önemli bir sorumluluk almış olmaları onları büyük kentin güçlükleri ve tehlikeleri karşısında daha fazla dikkatli olmaya zorlamaktadır. Görüşülen genç annelerin büyük çoğunluğu, gerekçeler farklı olsa da, çocuğunun dışarıda yeterince zaman geçirmediğini belirtmiştir: Terbiyesi bozulmasın diye, komşulara güvenmediği için, dışarısının tehlikeli olduğu düşünüldüğünden (sürekli yanında bulunma ve göz kulak olma zorunluluğu gerektirdiği için). Bazı görüşmelerde anneler daha çok “benim çocuğum pek dışarıda oynamaz” gibi ifadelerle bu durumu, sanki çocuğun bir tercihiymiş gibi gösterse de sorunun günümüz ebeveynlerine ait genel bir tavır olduğunu rahatça söyleyebilirim. Elbette yukarıdaki gerekçeler ekonomik seviye ve ebeveynlerin sahip

olduğu *kültürel bagaja* göre değişmektedir: Öğretmen, hemşire vs olanlar çocuklarının mahallede “bozulduklarını” belirtmekte ve çocuklarını izole bir kültür ortamında (kendi aile, akraba, arkadaş çevresi) yetiştirmektedirler. Bu tür ebeveynler mahallede kalıcı değildir; ekonomik durumları el verince Aydınlıkevler, Ümitköy, Bahçelievler, Batıkent ve Eryaman gibi daha çok orta sınıf-memur-bürokratların ikamet ettiği semtlere taşınmaktadırlar (Alanda kaldığım dört yıl boyunca daha sonra bu semtlere taşınan onlarca kişi tanıdım. Bunların gerekçeleri tümüyle aynıydı: Bu mahallede eğitim seviyesi düşük, komşular çok kaba, çocukların geleceğini düşünüyorum vs).

Çocukların dışarıda gerektiğinden daha az zaman geçirmesi, çoğu evde bulunan televizyon ve bilgisayar gibi araçlar ve elbette çocuğun hiçbir arkadaşına gereksinim duymadan oynayabileceği oyuncaklar sayesinde artık “normal” olarak kabul edilmektedir²⁵. Bu durum öylesine bir kültür haline gelmiştir ki, günümüz çocuklarıyla grup çalışması, takım oyunları veya folklor ekibi gibi senkronize çalışmayı, ortak sorumlulukları gerektiren çalışmalar yapmak çok zordur.

Zorlukların bir kısmı rekabete ve yarışmaya çocuklardan daha hevesli olan ebeveynlerin tavırlarından kaynaklanmaktadır. Ebeveynlerin önemli bir kısmı, özellikle de anneler için çocukların rol aldıkları okul etkinlikleri (akademik, sanatsal veya sportif etkinlikler) onların bir şeyler öğrenebilecekleri, kendilerini sınavacakları ve sonuçta da kendine güven duygularını pekiştirebilecekleri süreçler olarak değil, kendilerinin ve çocuklarının öne çıkabilecekleri, görünebilecekleri, gösteri yapabilecekleri, alkış toplayabilecekleri fırsatlar olarak görmektedir. Diğer zorluklardan bazıları çağdaş çocuk oyunlarının ve aslında oyun kültürünün giderek bireyselleşmesinden ve insansızlaşmasından kaynaklanmaktadır. Gerek takım halinde oynanan (futbol dışındaki) spor oyunlarında, gerek halk oyunları tarzındaki senkronize olmayı gerektiren dans etkinliklerinde çocukların kendilerinden başkasını izlemekte, gruba uyum sağlamakta, işbirliği yapmakta ve ekip başarısını/başarısızlığını üstlenmekte isteksiz ve yetersiz olduklarını gözlemledim. Her birey başkalarıyla bir arada bulunmaktan duyduğu isteksizliği ve memnuniyetsizliği sürekli belli etmekte, ebeveynler her fırsatta grup ödevleri

²⁵ Bu durum gelişmiş ülkelerin özellikle büyük kentlerinde çocuk sağlığı açısından tehlike arz etmekte ve hükümetler yasalar ve teşviklerle çocukların dışarıda oyun oynamalarını sağlamaya çalışmaktadırlar (bkz: Palmer, Sue 2010; Louv 2010). Milli Eğitim Bakanlığı da okullarda hareket gerektiren oyunları müsabakalar düzenleyerek teşvik etmektedir. Ancak, bu önlemlerin süreklilik arz edip edemeyeceği kuşkuludur; daha temel olarak büyük şehirlerdeki okulların spor/oyun alanlarına daha çok yer verilmesi, bedensel aktiviteler gerektiren ders ve programları arttırması, kent planlamasında spor alanlarına özel önem verilmesi ve yetişkinlerin spor yapmasını teşvik edici politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

istemediklerini dile getirmekte, öğrenciler grup arkadaşlarının yeterince çalışmadıklarından ve bütün işi kendilerinin yaptıklarından şikayetçi olmaktadır. Bu gözlemlerin yalnızca bana ait olmadığını, okuldaki hemen hemen bütün öğretmenler tarafından doğrulandığını da (bunlar genellikle velilerle çatışmamak için müfredatta önemli bir yeri olan grup çalışmaları yerine tümüyle bireysel ödevler vermekteler) eklemeliyim.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı törenleri yeni anne-babaları tanımak için iyi bir fırsattır. Bu törenlerde çocuklar şiir okuma, şarkı söyleme, dans, sportif gösteriler vb gibi çeşitli gösteriler yapmaktadırlar. Ancak çocuklar için önemli olan bu gün, çocuklardan daha heyecanlı ebeveynlerle okul öğretmenleri arasında çatışmaya neden olmaktadır. Bütün etkinliklerde etkinliği yapan öğrenci grubunun çevresi derhal anne ve babalar tarafından çevrilmekte, fotoğraf makinelerinin flaşları patlamakta ve onlarca kamera kayıt yapmaktadır. Bu durum o kadar ileri götürülür ki, kutlama programı sık sık aksar. Görüntüleyenlerin gösteriyi yapanlardan daha kalabalık ve daha dikkat çekici olduğu bayram yerinde, ebeveynlerin (anne, baba çocuklar ve bazen büyük anne/babalar) kendilerine dönük bir halde ve başkalarına sırt çevirerek kapalı halkalar oluşturup (çocuğun şahsında) kendisini izlemekten ve kendi başarısını dışa vurmaktan büyük zevk alan birer haz adacığı izlenimi uyandırdığını söyleyebiliriz. Fotoğraflar ve videolar hemen o gün, değilse ertesi günlerde *Facebook* gibi internet sitelerinde paylaşım açılmaktadır. Ancak okulda bulunduğum yıllar içinde gerçek bir yetenek gösterisine nadiren tanık oldum; ne çocuk korusu ne de halk dansları ekipleri yetenekli öğrencilerden oluşmaktadır. Bu tür etkinlikler, yalnızca masrafları göze alan bir grup öğrencinin imajların önemli olduğu bir çağda, hatıra üretme ve kaydetme operasyonlarıdır. Bayramlarda yapılan gösterilerin, (Cumhuriyetin kurucu ideolojisinin niyet ve tahminlerinin çok ötesinde!) günün tüketim kültürü-bireyselleşme süreçleri tarafından emildiğini söyleyebilirim.

Çocukların yerli yersiz takdir edilmeleri, alkışlanmaları özgüven yarışında geride kalmamaları için verilen hediyeler, teşvikler çağın çocuk merkezli anlayışına uyum göstergeleridir. Ancak bu durum okul eğitimini engelleyen bir süreçtir: Ödevler anneler tarafından yapılmakta, en küçük başarı karşılığında babalar çocuğu ödüllendirmektedirler. Sonuçta tembellik, sürekli bir şeylere sahip olma isteğı ve elbette, satın alınan şeylerden çabucak sıkılma yaygın çocuk davranışları haline

gelmiştir. Çocuklarla yaptığım görüşmelerde bu durumu tekrar tekrar teşhis etmek durumunda kaldım. Çocukların anne babalarından en önemli şikayetleri ise şunlardır: “Sürekli olarak ‘çalış, test çöz’ diyorlar. Başka bir şey konuştukları yok...cep telefonuma çok karışıyorlar... İnternette çok kaldığım için sürekli azarlanıyorum... Arkadaşlarıma çok karışıyorlar”²⁶

Anne ve babalığı zorlaştıran en önemli sorunlardan biri, çocuklarına model olma özelliklerini giderek yitiriyor oluşlarıdır. Bu durum hem görüşülen anne ve babalar tarafından dile getirilmiş hem de doğrudan gözlemlenmiştir. Görüşmelerde çocukların günümüzde model aldıkları kişilerin TV ve internette görüp tanıdıkları şarkıcılar, sinema-dizi oyuncularını ve futbolcular olduğu belirtilmiştir.²⁷ Bu durum çok ironiktir; çünkü okulda spor ve sanat etkinliği adına hemen hiçbir faaliyet ve başarı yoktur! Bütün Türkiye’de olduğu gibi okul koridorlarını süsleyen Cengiz Han, Attila, Fatih Sultan Mehmet vd tarihi kahramanlarla çocukların idollerini arasında büyük bir tezat vardır; açıkçası okul kültürü (eğer böyle bir şey varsa) arkaik imgelerden, derme çatma söylem, tören ve kahramanlardan oluşturulmakta ve bunlar çocuklara tutarlı bir yol gösterici (rehber) olamamaktadır. O halde sorunların başlıca kaynağının çağın baskın kültürü olduğu düşünülse de ailelerin, toplumsal çevrenin ve okul kurumunun günün gereklerini kavrayıp yerine getirmekte yetersiz kalması, çocuklara model üretebilecek veya model olabilecek niteliklerini kaybetmiş olmasıdır, denebilir. Son olarak TV ve diğer araçlar yoluyla yayılan tüketim kültürü kahramanlarının ebeveynler ve öğretmenleri de etkisi altına aldığı, bu kişilerin de birer tüketici olarak çocuklardan çok da geri kalmadıklarını eklemeliyim.

Ebeveynlerin çoğu orta sınıf imkanlarına sahip olmamakla birlikte, çocuk sayısının az oluşunun da etkisiyle, söz konusu olan çocukları olduğunda tüketim kültürünün getirdiği alışkanlık ve hazlardan kaçınmamakta, çocukların her türlü tüketim talebi karşılanmaya çalışılmaktadır. Ancak çağın sorunlarının farkında olan daha bilinçli (ideoloji sahibi) ebeveynler de vardır. “İslâm’ın emrettiği gibi yaşamaya” çaba gösteren

²⁶ Aile Araştırmaları Genel Müdürlüğü’nün 2008’de yaptığı ergen profili araştırmasına göre ergenlerin ebeveynlerle başlıca çatışma nedenleri şöyle bulunmuştur: TV izleme %16,5, ders çalışma %13,5, bilgisayarda vakit geçirme %11,9, dışarı çıkma %9,5, ev işlerine yardım etme %9, 3, giyim kuşam %7,9, eve geç gelme %7,9, arkadaş seçimi %7,4, parasal konular %5,7 ve telefonla konuşma %3, 6 (Anonim 2010, s.92).

²⁷ Bir önceki dipnotta belirtilen araştırmanın başka bir bulgusu da benim bu çalışmada aldığım cevaplarla aynıdır. Araştırmada ergenlerin “idol olarak gördüğü kişinin mesleği” sorusuna verilen cevaplar şöyledir: %65,7 sanatçı, %19,7 sporcu, %4,7 politikacı, %3, 0 yazar %1,0 bilim adamı, % 0,9 asker ve %5, 0 diğer (Anonim 2010, s.125).

bir anne, ilköğretim üçüncü sınıfta eğitim gören çocuğunu tüketim kültürünün etkilerinden korumak için marjinal sayılabilecek önlemler aldığını ifade etmiştir: Dışarıda asla yemek yenilmez, hazır gıdalar satın alınmaz, tüm yiyecekler ev yapımıdır. Televizyonu da yasaklamaktadır. Sözü edilen çocuğun öğretmeni ise “Sibel Hanım çocuğunu başka türlü yetiştirmek istiyor. Evde televizyon bile yokmuş. Ama çocuğun aklı hep cicili bicili şeylerde. Bu tür şeyleri arkadaşlarında görüp istiyor. Başka çocuklara karşı çok fazla özentisi var” şeklinde görüş bildirmiştir. Bu noktada sözü edilen anneye yapılan görüşmede eşinin bir kamu kurumunda garson olarak çalıştığı, aylık gelirin sekiz yüz lira civarında olduğunu söylediğini belirtmeliyim. Dolayısıyla tüketim kültürüne karşı tavır alma yalnızca kültürel ve özgürce yapılan bir tercih değil, kültürel-ideolojik bir tepkidir de.

V. 9. ZAMAN ve MEKANLA İLİŞKİLER

Mahallede ilköğretim okulu, sağlık ocağı, muhtarlık binası ve kadın, çocuk ve yaşlıların daha sık kullandığı Emir Timur parkı yan yana bulunmaktadır. Günün her saatinde çocuklarını gözetlemek durumunda olan ev kadını anneler, kimi zaman içecek ve yiyeceklerini de alarak parklarda buluşmakta, çocukların eğlendiği zamanı kadınlar da sohbet ederek değerlendirmektedirler. Kadınların ev dışında en sık bulunduğu mekanlar park ve okuldur²⁸. Bir başka deyişle mahallede kadınlar ve çocuklar günün büyük bölümünde aynı mekanları paylaşmaktadırlar.

Erkeklerin boş zaman faaliyetleri çeşitlilik göstermektedir. Mahallenin Kars kökenli sakinlerinin sürekli devam ettiği, oyun oynamak dışında diğer hemşerilerle iletişimin sürdürülmesi işlevini de yerine getiren bir kahvehane bulunmaktadır. Mahallede en büyük göçmen grubu olan Çankırılılar ise daha çok derneklere gidip gelmektedirler. Muhafazakar/ dindar erkekler kahvehaneye gitmemektedirler. Aslında bu kesimden, özellikle az-çok eğitilmiş erkeklerin sosyal hayatı daha örgütlüdür: paneller, sohbetler, toplu geziler, yardım kampanyaları, özel (genellikle İslâm dini ile ilişkili olan) anmakutlama programları vs. Mahalle ve civarında oturan özellikle yaşlı öğretmenlerin yıllardır devam ettikleri bir lokal vardır. Akriba, komşu ve arkadaş ziyaretleri de başlıca boş zaman faaliyetlerindedir.

²⁸ Çocukların okula getirme ve okuldan alma işinin çoğunlukla anneler tarafından yapılıyor oluşu, çocukların paydos/okulun çıkış saatine “anne saati” adını vermelerine neden olmuştur.

Aile üyelerinin birlikte gerçekleştirdiği en önemli boş zaman faaliyetleri televizyon izlemek, alışveriş merkezini gezmek ve –mevsim koşulları uygun olduğunda- genellikle hafta sonları yapılan pikniktir. Çocuklar, anneler ve babaların televizyon izleme süresine ilişkin sorulara verdikleri cevaplar birbirine yakındır. Buna göre TV'nin hanelerde ortalama altı-yedi saat açık kaldığını söyleyebiliriz. Tahmin edilebileceği gibi ev dışında çalışmayan kadınlar ve çocuklar televizyonu en çok izleyen kesimdir. Kadınlar yerli dizileri, kadın programlarını (sabahları yayınlanan, genellikle sağlık alanında bir uzmanın ve ünlü bir müzisyenin konuk olduğu sohbet içerikli programlar) izlerken, erkekler futbol maçları ve haber programlarını izlemektedirler. Çocuklar ise en çok yerli dizileri ve çizgi filmleri izlemekte, yarışma programları da ilgilerini çekmektedir. Bazı anneler, ara sıra da olsa bebeklerine (Baby TV gibi) küçük çocuklara yönelik yayın yapan TV kanallarını izlettiklerini, zararlı olabileceğini kabul ettiklerini ancak evde iş yapabilmek için buna razı olduklarını belirtmişlerdir. İnternette izlenen çizgi filmlere, bilgisayarda oyun oynanmasına izin verilmesi de benzer gerekçelerle, yani ebeveynlerin kendilerine ve ev işlerine zaman ayırabilmeleri gerekmesiyle, kullanılabilir. Ancak daha genel olarak çocukların ısrarlı isteklerine, bu çocuklar henüz çok küçük olsa bile, boyun eğme söz konusudur. Mahalle ortalamasının üstünde sosyo ekonomik seviyede olan ebeveynler bile televizyon, bilgisayar ya da abur cubur yasağı konusunda “bazen çocukla çatışmayı göze alamadıklarını, çocuğun ağlaması ve öfkelenmesi karşısında teslim olduklarını” söylemişlerdir. Bu durum özellikle ev dışına çıkıldığında daha yaygındır.

İnternet ve bilgisayar ise daha çok çocuklara bırakılmış gibi görünmektedir. Annelerin interneti sık kullandığı söylenemez. Kullananlar da interneti daha çok uzaktaki yakınları, arkadaşları vs ile iletişim işlevi nedeniyle kullanmaktadır. Babalar ise gazete okumak ve oyun oynamak gibi işlevleri nedeniyle interneti kullanmaktadır. Çocuklar ödev araştırmak, oyun oynamak ve iletişim kurmak için bilgisayar ve interneti kullanmaktadırlar. Kadınların en çok zaman harcadıkları diğer bir faaliyet de cep telefonu ile konuşmaktır. Bu durumdan en çok şikayetçi olanlar çocuklardır. Anne ve babalar çocukların bilgisayar başından kalkmamalarının onların sağlığı ve eğitimlerine zarar vereceğini düşünerek tepki gösterirken, çocuklar “annem saatlerce telefonla konuşuyor” ya da “babam eve gelir gelmez elinden cep telefonunu bırakmıyor, sürekli

telefonla oynuyor” sitemleriyle ebeveynlerin kendilerine zaman ayırmamasına isyan etmektedirler.

Bu noktada küçük ama önemli bir ayrıntıya dikkat edilmelidir: Düzenli gazete giren, kitap okunan hanelerde (ki bunların sayısı oldukça azdır; orta öğretim ve lisans düzeyinde eğitilmiş olan ebeveynlerle diğerleri arasında oldukça açık bir fark bulunmaktadır) internetin daha verimli ve kontrollü kullanıldığı görülmüştür. Başka bir deyişle, eğitimden beklenen araştırmacı, eleştirel düşünme, soru sorma, öğrenme ve öğrendiklerini kullanarak hatalarını düzeltme gibi davranışların ortaya çıkması için bir biçimde yazılı kültürle bağın sürmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Aktif okuyazar olanlar interneti de bu amaçlarla kullanmakta, aksi halde internet video-fotoğraf paylaşımı ve oyun oynamak gibi eğlenceli işlevleriyle sınırlı kalmaktadır.

Öte yandan öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak için gerekli ve önemli olan, özenle hazırlanmış çocuk kitaplarına ulaşmak o kadar kolay değildir. Mahallede okulun karşısındaki kırtasiye –ki çocukların ve öğretmenlerin çok sık uğradığı bir mekandır- en çok kârı elde edebilmek için, klasik çocuk kitaplarının hayli eksiltilmiş ve özensiz hazırlanmış (öyle ki bazılarında yazar adlarının yazılmasına bile gerek duyulmamıştır), iki-üç liralık olanlarını satmaktadır. Çocuklara gerçek bir okuma zevki kazandırmayan tam tersine “okul şarkıları”nın, “okul şiirlerinin” yaptığı gibi, çocuğun beğenisini ve estetik zevkini önemsemeyen, sonuçta çocuğu okumaktan soğutabilecek bir yığın özelliğe sahip bu “okul kitapları”, sayfa düzeni, yazısı, didaktik içeriği ve özensizliğiyle dikkat çekmektedir²⁹. Okuma zevki kazandırmak gibi bir amaçtan uzak hazırlanmış bir diğer ucuz “piyasa kitabı” türü de büyük alışveriş merkezlerinde bulunan kitaplardır. Velilerin çocuk kitabı söz konusu olduğunda en ucuzunu seçme eğilimleri, böylece, okuma alışkanlığının bir türlü istenilen seviyeye gelmemesinde, kitabın TV ve internetle rekabet edememesinde önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır.³⁰

²⁹ Kırtasiye sahibine neden tanınmış yayınevlerinin kaliteli çocuk kitaplarını getirip satmadığını sorduğumda “onları da satıyorum, ama özel okullara, kolejlere falan. Buradaki veliler onlardan anlamazlar, kimse o kadar pahalı kitabı almaz” cevabını vermiştir. Okuma alışkanlığı kazandırma çabası içinde olan öğretmenlerin kaliteli ve çocukların zevkle okuyacakları kitapları, kendilerinin araştırıp, bazen kitapçılarıyla bazen de doğrudan yayınevleriyle bağlantı kurarak sınıf kitaplıkları oluşturmaları gerekmektedir.

³⁰ Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen) 2010 yılında Okuma Kültürü başlığı altında uluslararası katılımlı bir sempozyum düzenlemiştir. Sempozyumda sunulan metinlerin bir arada basıldığı yayında yer alan araştırmasında Bulut (2011, s.70-72), öğretmen ve öğrencilerin okuma alışkanlıkları üzerine şu verileri sunmaktadır: Evinde 200’den fazla kitap bulunan velilerin yüzdesi, uluslararası ortalama %20’ye yakın Türkiye’de bu ortalama %5’tir. Hiç kitap okumayanların oranının da yaş ilerledikçe oldukça yüksek oranlara çıktığı (sözü edilen araştırmada, 2006’da yapılmış bir başka araştırmanın

Esnaflar ve memur olanlar, kısmen de serbest çalışanlar yaz tatili için deniz kıyısında bir pansiyon veya otele gitmektedirler. Yaz tatili için diğerk bir alternatif, özellikle daha yoksul kesim için köye (ebeveynlerin doğdukları yere) gitmektir. Köye gitmek daha çok bayram tatilleri gibi anlamlı dönemlerde tercih edilmektedir.

verilerine dayanılarak, gençlerin %70'nin hiç kitap okumadığı sonucu aktarılmaktadır) görülmektedir. Öte yandan öğretmenlerin yarısı kısmen kitap okuduklarını (yılıda-4-12 kitap) düşünmektedirler. Bununla birlikte, öğretmenler kitap ve dergiden çok gazete okumaktadırlar. Veli, öğrenci ve öğretmenlerin okuma alışkanlığı geliştirmemesinde görsel medyanın büyük etkisi olduğu söylenebilir.

VI. DEĞİŞİM, GÜNCEL SORUNLAR ve EBEVEYNLİK

VI. 1. AYRIMLAR

Ebeveynlik kavramı tek başına kullanıldığında muğlak bir kavram olduğu gibi cinsiyet, yaş, sınıf gibi önemli ayrımları örtmesi nedeniyle de bir araştırmacı için işlevsizdir. Doğrusu, özellikle annelik ve babalık pratikleri arasındaki belirgin farklılaşmanın, devlet, medya ve piyasanın başlıca oyuncularını olduğu küresel tüketim kültüründe (de) sürekli altı çizilmekte ve önemini korumaktadır. Araştırma sırasında bunların dışında kuşak, ekonomik ve kültürel sermaye gibi ayrımların da ebeveynlik ve çocukluğa yaklaşımda önemli farklılıklar yarattığı görülmüştür. Dolayısıyla ebeveynliği ele alırken, alandan topladığım verileri, cinsiyet, yaş, kuşak, ekonomik ve kültürel sermaye ayrımlarıyla (ya da kısaca ebeveynlerin *habitus*'larıyla) ilişkiye geçirmek durumundayım.

Alanda olgu ve fikirleri sınıflandırmaya yardımcı olacak ayrımları birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar kuşak, cinsiyet ve kültürel sermayedir (eğitim ve köylülük-kentlilik ayrımı).

VI.1. 1. Kuşak

Bu alan araştırması sırasında görülmüştür ki, ebeveynlerin doğum tarihleri, yani hangi kuşaktan oldukları sorularına verilen cevaplar ve tavırlar arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin, önceki kuşak ebeveynler, komşularıyla iyi geçindiklerini, birbirlerine evlerinin anahtarlarını bıraktıklarını, çocuklarının birlikte oynadıklarını söylemişlerdir. Yeni kuşak ebeveynlerin ise komşuluk ilişkilerini daha temkinli yürüttükleri, komşulardan çok, çocuklarının okulu dolayısıyla tanımış oldukları arkadaşlarla görüştükleri, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerini kurarken daha seçici davrandıkları gözlenmiştir. Bunun gibi birçok kuşak temelli kültürel farklılığın göç, 1980 sonrası değişen ekonomik-siyasi politikalar, kentleşme, medya ve iletişimde meydana gelen gelişmeler ve eğitimin artışı gibi birçok nedeni vardır. Bu bölümde, alandaki veriler ile Türkiye'nin değişim sürecindeki konumu ilişkilendirilerek ebeveynliğin değişimine dair görüşler daha somut hale getirilmeye çalışılacaktır.

1980 askeri darbesinden sonra Türkiye'nin uluslar arası piyasayla bütünleşme çabaları, neoliberal politikaların ve serbest piyasa kurallarının yerleştirilmesi sonucunda Türkiye toplumu kültürel olarak da "dışa açıldı." Özal dönemi politikalarının bir parçası olarak

elektrik ve yol ağıları ülke çapında köylere kadar yayıldı; dolayısıyla iç pazar genişledi. İthal ikameci model olarak bilinen Özal dönemi kalkınma programları sayesinde ülkeyi dış dünyayla, küresel kültürle daha sıkı bir şekilde bağlayacak teknoloji tüketimi de arttı. 1991’den sonra özel televizyon ve sonra özel radyolar yayına başladı; TV-radyo yayıncılığında devlet tekeli kalkmış oldu (Keyden 2000; Boratav 2004; Lüküslü 2009). Bu arada, 1950’li yıllarda başlamış olan büyük kentlere göç, 1980 sonrasında da artarak devam etti. Göç eden köylülerin çocukları ile kendileri arasındaki kültür farklılıkları Türk sinemasının başlıca konuları arasındaydı. 80’lerin sonunda ve 90’lı yıllarda Türkiye’nin entelektüel gündeminin önemli bir kısmı da “kültürel değişime” odaklanmıştı. Sonraki yıllarda da süren bu tartışmaların başlıca yakınma konusu “80 sonrası” kuşağıydı. Çünkü askeri darbe sonrası, özellikle sol hareketlerin neredeyse tümüyle silindiği, ancak daha önemlisi siyasetin asker ve milletvekilleri dışında kalanlar için neredeyse bir tabu haline getirildiği apolitik bir ortamda büyümüş olan bu kuşak, tüketimin patladığı, paranın önceki kuşağa göre daha önemli bir hedef haline geldiği, hızlı zenginleşme fırsatlarının, borsanın, Amerikanlaşmanın vs etkili olduğu bir dönemde büyümüşlerdi.

Apolitiklik, bencillik ve harislik gibi olumsuz yaftalarla anılan bu kuşak hakkında araştırma yapan Lüküslü (2009), o dönemde gençlik üzerine yapılan bir araştırmaya ilişkin değerlendirmeleri aktarmaktadır.³¹ Lüküslü, 1980 sonrası kuşağın önce “yuppie gençliği”, 1990’larda ise “tiki” (yazara göre Rotring’in pahalı *Tikky* markasına atfen) olarak adlandırıldığını, daha sonra bu sıfatlara “metroseksüel”in eklendiğini belirtmektedir. Lüküslü (2009, s.125)’ye göre “ tüm bu kelimeler bir şekilde neoliberalizme ve tüketim toplumuna gönderme yapan bir özellik taşıyorlar ve paranın toplumda kazandığı öneme işaret ediyorlar.”

Kuşak araştırmasını alan araştırmasıyla da desteklemiş ve çeşitli sosyo-ekonomik düzeylerden gençlerle görüşmüş olan Lüküslü, görüşme yaptığı farklı ekonomik ve

³¹ *Hürriyet Gazetesi*’nin 30 Eylül 1987 tarihli baskısında bir köşe yazarı, 80 sonrası gençliğin özelliklerini ANAP’ın gençler üzerine yaptığı bir araştırmadan yola çıkarak şöyle sıralamaktadır: “Türk gençliği şu sırada en çok borsayla ve döviz fiyatları ile ilgileniyor. Hisse senetleri kaçta alınıyor, kaçta satılıyor, borsadan nasıl para kazanılıyor... Bunları merak ediyor. [...] Ortak özellikler ise şunlar: İşadamı düşünceli, teknokrat yapılı, rekabetçi ve muhafazakâr. Bir fikir ya da inanç uğruna kendini feda etmeyi asla düşünmüyor. Bilgisayarlarla ilgileniyor, dil öğrenmek istiyor. Dünyaya açık. Trene binip Avrupa’yı dolaşıyor. İyi bir eşle evlenip, iyi bir evde oturup, iyi bir arabaya binmek istiyor (Akt: Lüküslü 2009, s.123-124).

sosyal düzeylerden gençlerin hayallerinin, tükettikleri veya tüketmeyi tasarladıkları şeylerin benzerliğine dikkat çekmekte ve şu sonuca varmaktadır: “Her ne kadar farklı kategorilere göre alım gücü farklı olsa da en azından istek bazında genel bir tüketim düşkünlüğünü gençlerin geniş kesiminde, en ilginç de her farklı toplumsal sınıfta görmek mümkündür” (Lüküslü 2009, s.128).

Öte yandan Lüküslü (2009, s.180) kendi araştırması ve 1998’de yapılan bir gençlik araştırmasını karşılaştırarak İstanbul’da farklı sosyo ekonomik kesimlerden gençler arasında ailenin hâlâ önemli bir yeri olduğu tespitini yapmaktadır. Bu araştırmalarda, gençlerin gözünde ailenin ciddi sorunların çözüme kavuştuğu, çocuklar kaç yaşında olursa olsun onlara kucak açan bir kurum olduğu ortaya çıkmaktadır. O halde bir yandan küresel kapitalizmle entegrasyonun -veya bir görüşe göre Anglo-Sakson kültürünün yayılmacılığının (Kuzeyleşme’nin)- bir sonucu olarak bireyselleşme, piyasa değerlerini benimseme, tüketim kültürüne göre davranma gözlemlenirken öte yandan geleneksel değerlerin, örneğin Türkiye’ye özgü aile değer ve ilişkilerinin sürüp gittiğini mi düşünmeliyiz? Bu noktada yukarıda özetlenen, yine küresel kapitalizmle ilişkilendirilmiş olan *yeni ataerki*, *yeni muhafazakarlık* ve *natural maternalizm kavramlarını* hatırlatmak yerinde olacaktır. Geleneğin sürüp gittiği düşüncesinden küreselleşmenin, “*Ve toplumunun*” bir özelliği olarak bireyselleşme ve muhafazakarlaşmanın, gelenek ve yeninin bir arada “geldiğini” ileri sürmek daha gerçekçi bir yorum olacaktır. Ola ki, devletin “babalık” rolünü terk edip, yurttaşlarını piyasanın insafına bıraktığı, geleneksel dayanışma ağlarından –en azından büyük şehirlerde- yoksun kalınan, alabildiğine apolitik ve örgütsüz bir çağda aile, son sığınak olarak daha da önem kazandı. Bireyselleştirici süreçlerle kimlik talepleri etrafında gelişen siyasal hareketlerin öne çıkması gibi paradoksal bir durumu Bauman (2005,s.187) şöyle formüle etmiştir: “Kimlik, toplulukların mezarlığında filizlenir, ama ölüyü diriltme vaadi sayesinde gelişip büyür.” Türkiye’de her geçen yıl artan boşanma oranları³² gündemden hiç düşmeyen kadın cinayetlerine bakarak belki aynı şeyi aile kurumu için de söyleyebiliriz: “ölüyü diriltme vaadi” aileyi de ayakta tutan, popüler

³² TÜİK’in (Türkiye İstatistik Kurumu) 2011 yılında yayınladığı rapora (Haber Bülteni, sayı 67) göre “2009 yılının IV. Döneminde (Ekim-Kasım-Aralık) 27 670 çift boşanırken, 2010 yılının IV. Döneminde 29 326 çift boşanmıştır. Geçen yılın aynı dönemine göre boşanma sayısı % 6 artmıştır. Boşanma sayısında en fazla artış % 17 ile Orta Anadolu Bölgesi’nde gözlenmiştir. Bu dönemde boşananların sayısında sadece Doğu Karadeniz Bölgesi’nde bir düşüş (% 2,6) olmuştur” (www.tuik.gov.tr, erişim: 22/07/2011)

yapan veya geliştiren şey olabilir. Bu diyalektik, risk/korku kültürüyle aile değerlerinin ve yapmacık muhafazakarlaşmanın bir arada oluşunu açıklayabilir: Kullan at/hız/tüketim toplumuna bakarak şöyle de diyebiliriz:

“Gelip geçicilik ne kadar fazlaysa, bu gelip geçiciliğin içinde yatan bir tür ezeli ve ebedi hakikat keşfetme ya da imal etme ihtiyacı da o kadar büyük olur. Dinin 60’lı yılların sonundan itibaren çok daha güçlü hale gelen canlanması, politikada ise her türünden otantiklik ve otorite arayışı [...] bunun örnekleridir. Aile ya da cemaatler gibi temel kurumlara ilginin artması ya da tarihsel köklerin araştırılması gibi eğilimler hep değişen bir dünyada daha güvenli limanlar ve daha uzun ömürlü değerler arayışının işaretleridir” (Harvey 2006, s.326).

Sonuç olarak 1980 sonrası Türkiye toplumunun tüketim kapitalizmi, Thatcher-Reagan ikilisinin uygulamaya koyduğu neoliberal ekonomi-politik ve bu politikaların bir ayağı olan muhafazakar sosyal politikaların etkisi altında değiştiğini söyleyebiliriz. Bugün aile sorunlarından artan kanser vakalarına, kadın cinayetlerinden üniversite diplomalı işsizler ordusuna kadar yerel gündemimizi işgal eden birçok sorunun kökleri bu küresel piyasalarla, başka bir deyişle tüketim kültürüyle bütünleşme döneminde bulunabilir. Dahası, 1980 öncesi ve sonrasında doğmuş olanlar, dinamikleri tümüyle farklı iki kültür içinde³³ yetişmişlerdir.

Bu araştırmaya konu olan mahallede günümüzün genç ebeveynlerini önceki kuşaklardan ayıran ve ilk bakışta göze çarpan bazı nitelikleri arasında şunlar olabilir: Bireysellik, rekabetçi anlayış, iletişimde ve ilişkilerde “ben” odaklılık (kendini tanımlama, tanıtma, lanse etme çabaları), farklı kimlik, ideoloji ve görüşler arasında rahatça geçiş yapabilmeleri veya kendilerini ifade edebilmek için farklı ve çelişik görüşlerin hepsine başvurabilmeleri, işlevsel ve stratejik düşünme/eyleme tarzları. Sözgelimi 1960’lı yıllarda doğmuş bir ebeveyn konuşurken hâlâ gelenek, görenek, örf ve folklorik unsurlardan beslenerek ve önceki kuşakların anlayışlarına olan bağlılıklarını ifade ederek seçer sözcüklerini. Genellikle “biz” öznesini kullanır ve kendisinin farklılığına, farklı bir “tarz” oluşturduğuna dair ima ve iddialara başvurmaz:

³³ Bu noktada Batılı/Batı kültürü gibi kavramların günümüzde kafa karışıklığına yol açabildiği görülmektedir. Küresel tüketim kültürü, daha çok Anglo-Sakson kültürü olarak adlandırabileceğimiz Kuzey Amerika menşelidir. Öte yandan evrensellik nasıl ki Avrupa’nın yükselen kentli orta sınıfının değerlerine gönderme yapıyor idiyse, küresel kültür de Amerikan tarzı yaşamı ifade etmektedir.

Bizim mahalle, bizim ailemiz, bize göre... Burada özne zaten kendisinden önce kurulmuş olan değerlere göre davranarak kendisini sürekli yeniden kurmak gibi enerji gerektiren bir çabadan kurtulmuştur. Buna karşılık genç ebeveynler, internetteki sanal profilleriyle veya doğrudan ilişkiler sonucu elde ettikleri küçük çaplı “ünle” var olmaya çabalamaktadırlar. Bu özellikle orta sınıfa ve orta sınıf değerlerine daha yakın bireylerde görülmektedir. Bu noktada önceki kuşakların (belki de aksini beceremeyecekleri için) vazgeçemeyecekleri sahicilik tutumunun yerini duruma ve amaca göre sürekli yeniden belirlenen roller/oyunlar almaktadır. Dahası bu durum doğal ve gerekli olarak görülebilmektedir.

1970’li yılların sonu ve 1980’li yıllarda doğan ve bugün ebeveyn olan kentli kuşağı anlamak için uygun kavramlardan birini Andrew Wernick (1996, s.290-292) sağlamaktadır: Promosyon kültürü. Wernick tüketim kültürünü derin bir eleştirel bakışla ele alarak siyasetten ticarete, iletişimden günlük bireysel pratiklere kadar sızmış olan, her şeyin başka bir nesnenin promosyonu olduğu, bireylerin bundan kaçmak istediklerinde dahi kendilerinin promosyonunun yapıyor olma riskiyle karşı karşıya kaldıkları bir tablo çizmektedir. Böylece tüketim kültürü yerine promosyon kültürü kavramını önermektedir. Yazarın kitabı 1994’te yayınlandığında henüz bireylerin kendi promosyonlarını, *aboneliklerini*, popülerliklerini ve hatta ünlerini kendi medya araçlarında yapabilecekleri sosyal medya yoktu. Bugün sosyal medya aracılığıyla kendi promosyonunu yapmak sıradan ve alışıldık bir fenomen haline gelmiştir. Wernick (1996, s.291), 1950’li yıllarda Goffman gibi sosyal fenomenologların ele aldığı sahicilik, yabancılaşma sorunlarını ve “günlük yaşamda benliğin sunumunun” oyuncunun sahne performansı gibi ele alındığı çalışmalarını hatırlatarak “çağdaş özne, kendimizi sunmamızın bireyler arası mübadele oranlarını doğrudan etkileyen ve rekabet dolayımından geçen çalışma ve oyun alanlarından başka hiçbir yerde, derin bir sahicilik problemiyle karşı karşıya kalmamıştır” diye yazmaktadır.

Çağımıza özgü sahicilik problemiyle her yerde -bu arada araştırmanın yürütüldüğü mahallede de- karşılaşmak mümkündür. Artık, Goffman’ın (2009) döneminde, yapılan işe ve toplumsal statülere sıkıca bağlı olan toplumsal rollerden çok herhangi bir işle bağlantılandırılmak zorunda olmayan değişken, esnek ve sürekli yenilenmesi gereken, sürekli bakım isteyen imajlara dikkat çekilmelidir: Annelik, öğrencilik, öğretmenlik, çocukluk, arkadaşlık, sevgililik vs birer imajdır artık. Goffman’ın ele aldığı sabit

sahneler (restoran, resepsiyon, iş yeri, sınıf) ise her yerdedir; özellikle de bilgisayar ekranları sahnenin yerini almıştır. Bu gözlemlere kaynaklık eden verilere, yeni kuşak ebeveynlere birkaç örnek vermek gerekirse: “İyi öğretmen olarak tanınmak”, yani ün yapmak için sürekli sosyal etkinlik organize ettiğini, projeler içinde yer aldığını veya kurslar/özel dersler verdiğini söyleyen bir öğretmen; çocuğunu okulda daha iyi izleyebilmek için inanmadığı bir işe, okul aile birliği yönetimine giren bir anne, internette sosyal medya sitelerinde sürekli kendi fotoğraf, yazı, video vs ile oluşturduğu sanal kimlikle kendi ününü sürdürmeye çalışan anne veya babalar. Bu ebeveynler eylemlerinin doğruluk ve meşruluğunu kendi bireysel fikirlerinden (din veya gelenekten beslenseler dahi) almakta, gerektiğinde değişmekte ve yakın çevrelerindeki kişilerle *bireysel tarzları* uğruna çatışmaktan çekinmemektedirler (Bu tür bir anne, bir başka “kapalı” anne tarafından, “bu ne biçim bir kadın, kapalı mı, açık mı belli değil!” sözleriyle kınanmıştır. Bu kuşaklar arasındaki veya –yaşları genç olsa da- farklı kuşaklara ait anlayışlar arasındaki farklardan kaynaklanan bir çatışma örneğidir). Son olarak çağımızda benlik tasarımında yaşanan değişimle ilişkilendirilebilecek başka bir örnek şu olabilir: Görüşmelerin başında milliyetçi, sosyal demokrat, dindar/muhafazakar, liberal gibi seçenekleri sunup “kendinizi bunlardan hangisiyle tanımlarsınız?” sorusu sorulduğunda genellikle “bu sorularla neyi amaçlıyorsunuz?”, “bunların modası geçti artık”, “hepsi veya hiçbiri diyebilir miyiz?”, “aslında sosyal demokratım ama ahlaki konularda da muhafazakarım” vb cevaplarla karşılaşmıştır. İlk başlarda bu yanıtların politik içerikli bir araştırmaya dahil olma korkusu ya da çekingenliğinden kaynaklandığı düşünülmüştür. Ancak tepkilerin neredeyse standart hale gelişi ve araştırma sürecinde elde edilen diğer veriler dikkate alındığında bu cevapların, postmodern bireysellik/benlik kavramıyla ilişkili olduğu kanaatine varılmıştır.

“Ekonomik ve toplumsal yapıda ortaya çıkan her köklü değişim kişilik değişimine de yol açar” varsayımı temelinde ve Erich Fromm’un düşüncelerini günümüze uyarlayarak bir postmodern kişilik kuramı geliştirmeye çalışan Funk (2007, s.11-12) ise bu yeni kişilik tipini “postmodern ben odaklılık” olarak adlandırmaktadır. “Yeni bir hayat tarzı” olduğunu söylediği ben odaklılığı yazar önsözünde şöyle tarif etmektedir:

“Postmodern ben odaklılığı ele alan kişi, geleneksel düşünce ve ölçütlere göre çelişkili davranış özellikleriyle karşılaşacaktır, oysa postmodern karakter bu durumu bir çelişki olarak yaşamamaktadır [...] Kimliği dağılmadan bir tür yamalı bohça kimliğinde yaşamaktadır o, öyle ki artık “ kendine özgülük” diye bir şey yoktur, ama öte yandan postmodern karakter için kendisinin ya da bir başkasının ne kadar sahici (otantik) olduğu da son derece önemlidir. Çoğu postmodern insan için, bir yandan bütünüyle özerk yaşamak, öte yandan da güçlü bir bağlanma ihtiyacı duymak ve bu ihtiyacı gerçekleştirmek çelişki değildir. Ben-odaklılık ve biz duygusu birbirlerini dışlamamaktadır. Ben-odaklılık ve bağlılık birbirlerini dışlar gibi görünse de, ben-odaklı karakter için bağlanmışlık yaşantısı son derece önemli ve merkezidir (Funk 2007, s.12).

Funk (2007, s.20), bireylerin pratik deneyimlerini “yapma beceri” (“araçsal beceri”) ve “insani beceri” (“insanın varoluşunu kendi güçleri temelinde yaşantılaması”) kavramlarıyla birbirinden ayırmaktadır. Yazara göre postmodern ben-odaklılık daha çok araçsal becerilere sahipken insani becerilerden yoksundur.

Köylülüğün henüz tümüyle kaybolmadığı Kamil Ocak Mahallesi’nde yeni kuşak anne-babalar arasında bile “ben odaklı” kişilikler, sürekli *ben* dilini kullanan yetişkinler azınlıktadır. Eski kuşaktan çok az ebeveyn birey olmanın vurgulandığı bir eğitim sürecinden geçmiştir; kendi anlayışını, farklılığını ve görüşlerini önemseyen anne-babalar da genellikle genç ebeveynlerdir. Bu kuşağın geleneksel değerlerle ilişkileri sürdüğü için Funk’un Batılı bireyde olduğunu öne sürdüğü nitelikleri taşıyan bireylerin marjinal ebeveynler olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan, bugün kentte doğup büyümüş olan, tek başlarına eğlenen, oynayan, her şeyden özellikle sabır ve uzun süreli dikkat gerektiren (kitap okumak vb) işlerden çabuk sıkılan, apolitik, uzun süreli ilişkilerin, sadakat gibi değerlerin yerini giderek esnek, değişken, gündelik imajın değerli olduğu bir kültüre bıraktığı atmosfer içinde büyüyen çocukların, yani *C kuşağına*³⁴ mensup bireylerin “postmodern ben odaklılık” olgusundan kaçınmaları pek olanaklı görünmemektedir. Kamil Ocak Mahallesi’nde ebeveynlerin günümüzde çocuk

³⁴ *C generation* (si kuşağı: computurized, clicking, consumer/-bilgisayarlı, tıklayıcı, tüketici-sözcüklerinin ilk harfine atfen) olarak adlandırılan ve 1990’lı yılların sonu ile 2000’li yıllarda çocuk veya genç olanların dahil olduğu bu kuşaktan Türkçe literatürde *internet kuşağı* (Tezcan 2011) olarak söz edilmektedir.

büyütmenin daha zor olduğu düşünceleri, C kuşağının yetiştiği kültürün önemli psikolojik sorunlar üretme potansiyeli dikkate alınmadan anlaşılabilir.

VI.1.2. Anneler ve Babalar

Tekrar Bauman'ı (yukarıda s.38) anacak olursak evet, yaşam boyu eğitim, gerçekten de tehlikeler ve belirsizliklerle dolu akıl dışı bir tüketim kapitalizminde elzemdir. Ancak bu noktada bir soru önemini korumaktadır: Çocuğa verilecek bu fazladan emek ve zamanı kim karşılayacak? Toplumun ihtiyaç duyduğu yurttaş-bireyi kim yetiştirecek? Açıktır ki sorunun yanıtı sosyal devlet/refah devleti ile küresel kapitalizm arasındaki çelişkilerle yakından ilişkilidir. Ancak en azından ilk elden edinilen izlenim, kadınlara biçilen yeni rolün bir çözüm olarak çoktan uygulanmaya başlandığı yönündedir.

Öte yandan üretim ve yayılım hızı katlanarak artan enformasyonun kuşaklar arasındaki bilişsel farkı açması, serbest piyasa koşulları ve bireyselci rekabete dayanan bir kültürün yerleşmesi olgusuyla birleşince doğru ve yeterli bilgiye erişmek, çocuklarının gelecekleri için kaygılanan ebeveynler için daha da önem kazandı. 1990'lardan itibaren giderek artan sayıda "kişisel gelişim kitabı", anne-çocuk dergileri, çocuk yetiştirmeye yönelik pratik bilgilerin, sorunları çözmeye yönelik reçetelerin yer aldığı ebeveyn kitapları³⁵, "NLP seminerleri ve yayınları", "yaşam koçu", "öğrenci koçu" (sınavlara hazırlayan ve günün her saati öğrenciyle birlikte olan ücretli kişiler) gibi uzmanlar, artan bilginin yarattığı farkı kapatma çabasının yoğunlaştığının kanıtlarıdır. Eğitim hizmetlerinin bir sosyal hak olmaktan çıkarılıp bireysel gereksinmeye dönüştürülmesi (Ercan 1998) ile piyasanın ihtiyaçlarına cevap verecek ve piyasa değerleriyle bütünleşecek insanların yetiştirilmesini öne alan bir eğitim politikasının benimsendiği bu süreçte, toplumsal statü ve prestijin temelini entelektüel zenginliklerden, sanatsal ilgilerden ve mesleki bilgiden giderek yüksek gelir getiren işlere ve tüketim süreçlerine kaydığını görmekteyiz. Bu yönelim bilgi çağından söz edildiği bir dönemde, kazanç getirmeyen entelektüel ilgilerin itibar kaybı ile birlikte "eğitimin sırf öğrenme, zihinsel zenginleşme" çabası olmasını değersizleştirmeye başlamıştır (Mutlu, 1998: 19). Başka bir deyişle yine bir "Ve çağı" fenomeni olarak bilgi çağında bilginlerin gözden düşüşü söz konusudur.

³⁵ Doğumdan ilkökul çağına kadar ya da farklı dönemlere (örneğin, 3-7 yaş) odaklanan bu tür kitaplardan alandaki birkaç ebeveynde görülmüştür. Görüşülen bazı ebeveynlerin de bu tür yayınlardan haberdar oldukları ancak internet ve televizyonu veya arkadaşlardan bilgi almayı tercih ettikleri bilgisi edinilmiştir.

Çocukluk da işte bu süreçte yeniden şekillendi; sosyal alanda daha merkezi bir yer edindi. Tüketimi körükleyen piyasanın baskısı, artan bilgi ve eğitim ihtiyacı ve medyanın da katkısıyla oluşturulan riskli ve tehlikelerle dolu bir dünyada yaşadığımız bilinci, son olarak büyük kentlerde yığılan nüfus ve ağırlaşan hayat koşullarının yarattığı suç patlaması gibi olgular çocuklarla daha fazla ilgilenmek ihtiyacını doğurdu. Sayılan bu koşullar aynı zamanda muhafazakarlığı da beslemekteydi. Badinter (2011, s.111), son yıllarda anneliğe öncelik veren ideolojinin bir parçası olarak çocuğu olan kadınların iş yaşamından çekildiğini, düşük ücretlere razı olduğunu, özgürlük taleplerini dile getirmediğini, istatistiksel verilere dayanarak öne sürmektedir. Badinter'e göre;

“Kadınların aynı anda hem iyi bir anne olmayı hem de iyi bir kariyer yapmayı başarabilmeleri düşüncesi topa tutuluyor. Bugün kadınların çocuklarına ve annelik zamanının uzamasına öncelik verdiğini söylemek yerinde olur. Sonuç şudur: Yarı zamanlı kadın emeği artıyor. İşverenlerinin baskısıyla buna maruz kalanların yanı sıra giderek daha fazla sayıda anne, iyi anne kriterlerine uymak için, daha kabul edilebilir buldukları yarı zamanlı çalışmayı seçiyor. Bu durum erkek ve kadın ücretleri arasındaki farkta bir durgunluk, hatta hafif bir artışla sonuçlanmıştır” (Badinter 2011, s.113).

Yazarın iyi anne-kadın istihdamı arasındaki kurduğu ilişkiyi Türkiye için değerlendirdiğimizde durumun biraz daha kadınların aleyhine olduğunu söyleyebiliriz. Geldiğimiz noktada muhafazakâr yaklaşımın aileye mesajı şudur: “Kadın eve dönsün, çocuğa baksın.”

Artan muhafazakarlık ve kadın istihdamı arasındaki çift yönlü ilişki, TÜBİTAK tarafından 2010 Eylül ayında tanınmış ekonomist Ayşe Buğra'ya yaptırılan *Toplumsal Cinsiyet, İşgücü Piyasaları ve Refah Rejimleri: Türkiye’de Kadın İstihdamı* adlı araştırmada da ele alınmıştır. Bu araştırmaya göre 1970-2008 yılları arasında iş gücüne katılım oranları, incelenen Portekiz, Yunanistan, İspanya ve İtalya gibi ülkelerin tümünde artış göstermekteyken bu oranlar Türkiye’de hem erkekler hem de kadınlarda düşmüştür (erkeklerde çalışma yaşındaki nüfusa oranla 1970’de %84,7 olan işgücüne katılım oranı 2008’de %70,1’e düşerken, kadınlarda 1970’de %50,9 olan oran, 2008’de %24,5’e gerilemiştir). Araştırmanın sonuç bölümünde muhafazakarlık-kadın istihdamındaki

düşüklük-sosyal politikalar döngüsünün birbirini besleyerek nasıl işlediğine de değinilmektedir (Buğra 2010, s.29). Yazarın da sonuç bölümünde değindiği gibi bu durum “emeğin kadınsılaştığı” tezi hakkında şüphe uyandırmaktadır.

Ancak istihdam ve çalışma koşullarının erkeklerin, dolayısıyla babaların kendine güvenlerini arttırdığı söylenemez. Babalığı Almanya örneğinde inceleyen, eserinde Avrupa’nın birçok yerinde erkeklerin baba olmaktan kaçındığına dair veriler aktaran Thomä (2011, s.259)’ya göre de “babaların güvensizlikleri her yerde dal budak sarmıştır [...] Daha ziyade modern çağda baba olmanın zorlukları söz konusudur.” Yazar, özellikle Avrupa ve Amerika’da 1950’li yıllardan sonra başlamak üzere babalığın güç kaybetmesini, yazarın da eleştirel yaklaştığı “Batıda aile çözülüyor/ patriarkın sonu/babasız toplum” iddialarını şöyle yorumlamaktadır:

Eğer babaların duruşu sakatsa, şu nedenledir: Omurgaları zayıf düşmüştür; zira yüzyıllar boyunca *sırtlarını yaslayarak yaşamaya*, daha yüksek bir otoriteye dayanmaya alışmışlardır. Eskiden babalar çocuklarına örnek kişiler olabilirlerdi, çünkü onlar daha büyük bir örnek kişinin, bir sonraki babanın kopyasıydılar, ama şimdi babalar sırtlarını yaslamak istediklerinde boşluğa düşerler, artık oradaki dayanağın yerinde yeller estiğini, kendi dişleri tırnaklarıyla örnek kişi olmak zorunda kaldıklarını fark ederler (Thomä, 2011, s.259).

Çabuklu (2007, s.106-107) ’ya göre ise “babalık bir kurguydu ve modern dönemde devlet tarafından kurgulanan babalık postmodern dönemde medya tarafından kurgulanmaktaydı.” Çabuklu babalığın farklı dönem ve koşullarda nasıl kurgulandığını tahlil ettiği makalesinde 1970’li yıllardan sonra Batı’da babalığa ilişkin yeni bir söylem kurulmaya başladığını, bu söylemin kadınların iş hayatında giderek daha fazla yer almasına paralel olarak ev işi ve çocuk bakım işlerinde iş birliği yapan baba modelini desteklediğini, böylece “Viktoryen modernliğin sert baba imajının postmodern ‘duygu toplumunda’ yerini yumuşak, duygusal, ‘kadınsı özellikler taşımaya başlayan’ bir baba kimliğine bırakıyor” gibi görüldüğünü yazmaktadır (Çabuklu 2007, s.106-107). Ancak yazarın da daha sonra eklediği gibi (Amerikan toplumunda), medyadaki ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenen baba bir mitti, gerçekte bu işler çoğunlukla anneler tarafından yapılmaktaydı. “Yeni baba ideali üst ve orta sınıfa aitti” (Çabuklu 2007, s.108).

Gerçekten de Batı'daki gelişmeler tek yönlü ve istikrarlı olmak yerine ülkelere göre çeşitlilik ve tezatlık arz etmektedir. Tahmin edilebileceği gibi İskandinav ülkeleri kadınların statüsü, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, ev içi işlerde demokratik tutumlar ve çocuk eğitimi ve bakım hizmetleri gibi alanlarda en başarılı durumda olan ülkelerdir. Oysa Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi ülkelerde kadınların birçok sorununun çözülemediğini gösteren veriler göze çarpmaktadır.³⁶

Araştırma yapılan K. Ocak Mahallesi'nde ise anneler, özellikle “ataerkil değerler” kavramını kullanarak evdeki bakım hizmetlerinden, kayınvalideyle birlikte oturmaktan, belediyenin/ devletin ev kadınlarına yönelik hiçbir sosyal-kültürel politikasının ve uygulamasının olmadığından yakınmışlardır. Eve kapanıp kalmaktan yakınanların çoğu, eğitim seviyesi düşük kadınlardır. Bunun yanında eğitilmiş ve muhafazakar olup bu tür şikayetleri olmayan, eğitilmiş ve dindar olup kendi isteği ve dinine uygun olduğu için çalışmamayı, “kanaatkar” bir yaşamı tercih edenler de vardır. Ancak K. Ocak Mahallesi'nde yaşayan annelerin genel profilini oluşturan nitelikler şöyledir: Ev kadınlığı dışında bir işte çalışmıyor olmak, çocuğun eğitim ve diğer bakım işlerini neredeyse tüm gün yürütmek, okul işlerini (okul eşyalarının temizlik, bakım ve hatta – bir sınıfta eğitim için gerekli araç ve gereçler artık o sınıftaki öğrencilerin paralarıyla alındığından, yani bir bakıma sınıfların özelleşmesi nedeniyle- dönem sonlarında sınıf eşyalarının bir salondan veya bir binadan diğerine taşınma işi) üstlenmek ve kimi organizasyonlarda (kermes düzenleme, piknik veya herhangi bir okul gezisi) sıklıkla görev almak.

Bütün bunlara ek olarak alandaki muhafazakarlığın ve ataerkilliğin çok da “yeni” olmadığına dair başka kanıtlar da olduğu söylenebilir. Örneğin kadınların kamusal alanları erkekleri olmadan çok sınırlı kullanabilmeleri ve hatta eşlerinden izin almadan çok uzağa gidememeleri gibi. Okul ve okulun hemen yanı başındaki park hem kadınların/annelerin hem de çocukların en çok kullandığı kamusal mekandır. Bunun dışında annelerin birçoğu ev toplantılarına (gün benzeri) katılmaktadır. Görüşmelerden ve gözlemlerden yola çıkarak annelerin ancak küçük bir kesiminin tek başına alışveriş veya başka amaçlarla mahalleden uzaklaştığını, kent merkezlerine gittiği söylenebilir. Bu tür bir bireysel tavır evde kimlerin yaşadığına, çocukların küçük olup olmamasına, eğitime, özellikle de gelir durumuna göre değişmektedir. Kadınların bir diğer

³⁶ (bkz:Esping-Andersen 2009).

sosyalleşme faaliyeti de kısaca “Kur’an” dedikleri gün benzeri ev toplantıları veya doğrudan *gün* toplantılarıdır. Adından da anlaşılacağı gibi Kuran toplantıları dinsel bir faaliyet amacıyla düzenlenmekte, Kur’an okumayı bilen (genellikle genç yaştaki) kadınlar tarafından Kur’an ayetleri ve dualar vs okunmaktadır. Daha sonra tanışma, görüşme, sohbet, dedikodu, türlü paylaşımlardan vs oluşan sıradan etkinliklerle toplantı sürmektedir.

Çocuklarla ilişkiler açısından, alanda genel olarak iki tür anneden söz edilebilir. Birinci tür anneler için çocuk bakım işleri, diğer işler gibidir. Zordur ve çok yakınılır. Bu tür anneler sadece yapmaları gerekeni yapar, öğretmen yönergelerini olduğu gibi uygulamaya çalışır ve bazen evdeki tek otorite olmadıklarından veya başka nedenlerden çocuk üzerinde etkili olamadıkları için bu konuda başarılı olamazlar. Bu tür annelerin eğitim seviyeleri ortaokul (6-7 yıl) seviyesindedir. İkinci tür annelerse çocuk eğitimi ile ilgili eğitimlere, seminerlere, internet sayfalarına ve diğer yayınlara başvurur. Kendisini yeterli görmez. Klasik annelerden, eski kuşak annelerden farklarını türlü biçimlerde (konuşma, giyim tarzı, yaşanan sorunlara bakış açıları vs) ve her fırsatta göstermeye çabalar. Bu tür annelerin gelir ve eğitim seviyeleri görece daha yüksektir (lise bitirmişlerdir); daha çok kültürel sermayeye yatırım yapma eğilimindedirler. Ayrıca diploma, onlara otomatik olarak bir statü sağlamadığı için eğitimlerini, farklılıklarını görünür/fark edilir kılabacak bir alan, bir pratik içinde (okul yararına kermes düzenlemek, yoksul öğrenciler için bağış toplamak, kan bağışı kampanyalarında gönüllü görev almak vs) olmak isterler.

Çok yoksul olmayan, erkeğin gelirinin yeterli görüldüğü ailelerde kadının çalışma ihtimali daha da düşmektedir. Kadının eğitimi lise ve hatta üniversite olsa dahi erkeğin gelirinin yüksekliği ve muhafazakar/dindar değerler kadının ev dışında çalışması yerine “evde çocuğa/çocuklara” bakmakla yetinmesini haklı gösterebilmektedir. Nitekim bu tür erkeklerin genelde lise bitirmiş, -mahalle ortalamasına göre- eğitilmiş kadınlarla evlenmelerine rağmen bu kadınların hemen hepsinin çalışmayıp ev kadınlığını tercih ettikleri görülmüştür. Bunun en önemli sebebi, kadınların çalışabileceği işlerin düşük ücretli ve saygınlığı az olan işler (tezgahtarlık, temizlik işçiliği, sekreterlik vs) olmasıdır. Oysa daha az eğitilmiş ve/veya daha yoksul kadınların temizlik işçiliği ve yukarıda anılan işlerde çalıştığı görülmüştür. Ancak bu işler genellikle kısa ömürlü işlerdir. Sonuç olarak paraya ihtiyacı olmamak, niteliksiz olmak veya geleneksel

ataerkil değerlerin baskısıyla yaşamak aynı soruna, ev kadınlarının boş zamanı sorununa yol açmaktadır. Üstelik her geçen gün ucuzlayan ve çeşitlenen, işlevleri de artan ev aletlerinin de bu sorunu, ev kadınlarının üretkenliği sorununu daha da belirginleştirdiği söylenebilir.

‘Sanayi sonrası toplumları’ kavramı etrafında geliştirilen tezlerin bir parçası olarak günümüzdeki “çalışma” kavramına yöneltilen eleştirilere ve gelecekteki ideal toplumsal düzeninde çalışmanın yerinin ne olması gerektiği tartışmalarına cevap verdiği eserinde Sayers (2009), çalışmanın insan doğasının bir parçası olduğu, insan doğasının ise tarihsel bir inşa sürecinde şekillendiği temel tezlerini işlemektedir. Sayers (2009, s.68) bu savlarını çalışma yaşamı üzerine yapılmış birçok araştırmadan elde edilen verilerle desteklemektedir. Bu araştırmalardan biri de işsizler üzerinde yapılmıştır. Yazarın aktardığına göre uzun süren işsizlik sonucunda kişilerin zaman algısı değişmekte, aile ilişkileri ve düzeni bozulmakta, kişinin kendisine saygısı azalmakta ve psikolojisi bozulmaktadır. Kısacası araştırma, kişilerin “özsaygısının, kimliğin ve düzen duygusunun oluşumunda çalışmanın son derecede önemli ve belki benzersiz bir rol oynadığını” (Work in America 1973, Jahoda 1982, Hayes ve Nutman 1981. Akt: Sayers 2009, s.68) göstermektedir.

Öte yandan yazar, Marksist yabancılaşma kavramı çerçevesinde bugünkü çalışma düzenine, emeğin yabancılaşmasına, çalışanların “bir makinenin eklentisi düzeyine” indirgenmesine yönelik eleştirileri hatırlatarak, çalışmanın (birey ve tür olarak) insan gelişiminde oynadığı olumlu rollerine yapılan vurgunun günümüzde insanı kendisine yabancılaştıran, kişiliksizleştiren zoraki emeği onaylamak anlamına gelmediğini belirtmektedir (Sayers 2009, s.71).

Böylece günümüzde insanlar, özellikle eşlerinin gelirlerinin geçim ihtiyaçlarını fazlasıyla karşıladığı alt-orta sınıf ev kadınları için şöyle bir ikilemin sürekli tecrübe edildiğine kuşku yoktur³⁷: Çalışma ihtiyacı ile çalışma koşullarından kaçınma. Ev

³⁷ Ayata (2003, s. 46-47)’nın, küreselleşmenin sonucunda giderek büyüdüğünü iddia ettiği kentli yeni orta sınıfa ilişkin, Ankara’nın kent merkezinden uzakta kurulmuş olan Kuru Sitesi’nde yaptığı bir araştırma, Kamil Ocak Mahallesi’nde alt sınıf (ücretli veya düzensiz gelirliler/ kendi hesabına çalışanlar) ve alt-orta sınıflarda (küçük esnaf, düşük dereceli memurlar vb) gözlemlendiğini belirttiğimiz bazı olguların, örneğin kadınların çoğunun ev kadını olması, evdeki işlerin de cinsiyet rollerine göre dağılması (erkekler tamirat işleri ve dışarıyla ilgili işleri, kadınlar alışveriş, mutfak ve dekorasyon işleriyle ilgilenir, ev eşyalarının seçimi vb işleri yaparlar) her iki toplumsal katmanda da benzer olduğunu göstermektedir. Ayata (2002, s.46), kendilerini kentli kalabalıkların karşıtı olarak, modern ve seküler olarak tanımlayan site sakinlerinin görüşmelerde cinsiyetler arası eşitsizliği savunan geleneksel ve İslâmcı yaklaşımları reddetmelerine rağmen “ [bu sitede de] cinsiyet rolleri simetrik olmaktan çok uzaktır; bu roller, daha ince ve örtülü

kadınlarının ev içi emeğine yönelik tartışmalara burada girilmeyecektir. Ancak şu belirtilmeli ki ev içinde ne kadar çalışılırsa çalışılsın, kadınların büyük çoğunluğu³⁸ ev dışında (da) çalışmayı tercih etmektedirler. “Ev kadınları sadece ev içi rolün kendilerini kısıtladığını, yeteneklerini ve kapasitelerini tam olarak kullanamadıklarını gitgide daha çok hissederler. Yapılan ampirik incelemeler, depresyonun ve psikiyatrik semptomların sıklığının bir işi olan kadınlara oranla ev kadınlarında daha yüksek olduğunu göstermektedir” (Sayers 2009, s.74).

Alan araştırması sürecinde görüşülen babaların büyük çoğunluğu, hafta içi işten eve geldikten sonra televizyon izlemek, akraba ziyareti veya dinlenmek dışında bir faaliyete katılmadığını belirtmiştir. Hafta içi ev dışına pek çıkılmamakta, hafta sonları piknik, akraba ziyareti, kahvehane, dernek veya çarşıya gidilmektedir. Çocukların eğitimleri ve ev işlerinin çokluğundan yakınan birçok anneye “çocukların bütün işleriyle neden siz ilgileniyorsunuz?” sorusunu sorduğumda aldığım cevaplar hemen hemen aynıydı: “babası ilgilenemez, çok çalışıyor”; “onun çok işi var”; “babası yurt dışında/şehir dışında.”

Sonuç olarak zorunluluk ve gönüllülüğün, tarafların çıkarının çakıştığı bir döneme özgü “annelik ideolojisinden” söz edebiliriz: Bir tarafta sorun olarak duran istihdam edilemeyen kadınlar, sosyal devletin gereği olarak ve/fakat ihmal edilen, devletten beklenen ama yetersiz aileye destek politikaları, öte yandan doğal anneliğin çocuğu yetiştirmek için yeterli olmadığı fikrinin giderek yaygın bir kabul haline gelmesinin eğitimsiz anneler üzerinde kurduğu baskı. Elbette bu ideolojinin bu kadar kolay benimsenmesi ve güçlü olmasında, yukarıda değinilen genel muhafazakarlaşma eğilimi ve modern kurumların (en başta da devletin) yaşadığı meşruiyet krizlerini dinlere başvurarak, dinlerden destek alarak çözüme çabalarının etkili olduğunu, bu faktörlerin küresel kültürel arka plan olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

Bundan yeni ekonominin çalışanların iş yükünü artırdığı, esnek çalışma sonucunda ailenin istikrarlı ilişkilerinin, süreklilik ve yoğunluk isteyen çocukla ilgilenmenin, ev işlerinin, okul ve diğer kurumlarla ilişkilerin ve hatta komşuluk ilişkilerini sürdürme görevinin ev kadınlarının üstüne kaldığı, bunun da anne ve babaların daha önce var olan

biçimlerde de olsa, kadının ve erkeğin alanları olarak ayrılmaktadır” diye yazmakta, evin kadınların alanı olarak kadınsılaştırıldığından söz etmektedir. Dolayısıyla yazarın da belirttiği gibi yeni orta sınıf mensubu ev kadını anneler, Kamil Ocak Mahallesi’nde olduğu gibi, çocukların okulu, eğitimi ve çocuklarla ilgili işlerin takibinde babalardan daha etkindir.

³⁸ Buradaki “çoğunluk” ifadesi, alanda görüşülen ev kadınları için de geçerlidir.

statüsünde bir değişime yol açmadığı, fakat çocuk sahibi olmak ve anne olmanın yukarıda tartışılan nedenlerle popülerleştiği bir süreçte yeni duruma uyarlandığı veya statülerinin yeniden tanımlanmak zorunda olduğu sonucu çıkarılabilir. Statüyü günümüz karmaşık kapitalist toplumlarını anlamada yeniden işlevsel bir araç haline getirmeye çalışan Turner (2001,s.12-13), kavrama ilişkin tartışmaları özetlerken şöyle yazmaktadır:

Statüye ilişkin literatürde, ayrıca iki önemli ayırım daha vardır. İlk olarak (kişilerin ırk, cinsiyet, ya da yaş gibi üzerinde çok az denetim sahibi oldukları ya da hiç olmadıkları bazı yükümlülüklerle işaret eden) ‘verilmiş statü’ ile (kişinin, örneğin eğitsel yarışmayla elde edebildiği konumunu belirten) ‘kazanılmış statü’ arasında ayırım yapmak yaygındır. Verilmiş statünün çoğu zaman modern öncesi toplumlarda yaygınlığına karşın, kazanılmış statünün bazı değer ve normların eşitliğe, özellikle yurttaşların fırsat eşitliğine bağlı olmasından kaynaklandığı çağdaş endüstriyel toplumlarda, daha büyük bir rol oynadığı öne sürülür.”

Turner (2001, s.13) bazı sosyologların modern toplumun gelişimini, verilmiş statüden kazanılmış statüye (ya da tikelci değerlerden evrensel değerlere) dayalı bir sosyal sisteme geçişe göre değerlendirdiğini, modern toplumların kişisel başarıya önem verdiği için eğitimle kazanılmış başarılarla/ statülere daha çok önem verildiğini hatırlatarak bu yüzden bazı sosyologların günümüz toplumları için ‘diploma toplumu’ tanımını kullandıklarını yazmaktadır. Statünün saygınlık anlamı üzerinde de duran yazar, bu bağlamda saygınlık taleplerinin öteki insanlarca kabul edilmesi gerektiği yönündeki fikirleri aktarmaktadır. Sonuç olarak “statü, çeşitli verilmiş ve kazanılmış ölçütlere göre, bireyin saygınlık ya da onura gönderme yapılarak değerlendirildiği sosyal yapı içindeki bir konumdur (Parsons 1970, akt: Turner, 2001, s.14).

Turner (2001, s.89-91), statünün üç farklı boyutunu tartışmaktadır: Birinci boyut, hukuksal/ politik hakları içermekte ve yurttaşlık kavramı ekseninde tartışılmaktadır; ikinci boyut, Marksist sınıf kavramına gönderme yapılarak tartışılan yurttaşlar arasındaki ekonomik farklılıklara işaret etmekte, son olarak Bourdieu’nun *habitus* kavramıyla örtüşen hayat tarzı olarak statü kavramının kültürel boyutuna gönderme yapmaktadır. Turner’(2001, 100-102), postmodern kültürün veya kitle tüketim kültürünün değişmez statüleri ortadan kaldırdığı yönündeki görüşleri ele aldıktan sonra, statü hiyerarşilerinin hayat tarzları tarafından aşındırılrsa da toplumsal tabakalaşmanın

hiçbir zaman tümüyle ortadan kaldırılamayacağını öne sürmektedir. Dolayısıyla postmodern tüketim kültüründe statünün Bourdieu'nün çözümlerinin de işaret ettiği zevkler, beğeniler, tüketilen nesnelere, eğitim, diploma ve hatta beden yoluyla dışa vurulduğunu söyleyebiliriz (statü belirtisi bireylerin dolaştıkları, ait oldukları, ilişkide oldukları mekanlara bağlı olarak, bir araba veya ev olabileceği gibi diploma veya özel okul da olabilir). Statülerin tanımlanmasında veya neyin statü göstergesi olup olmadığının toplumsal kabul görmesinde devlet kurumları kadar medyanın etkisi de önemlidir.

Bu çalışmada ele alınan küresel tüketim kapitalizmine özgü dinamiklerin aile içindeki statülerin de (annelik, çocukluk, babalık) değişmesine neden olduğunu; bu değişimin mekanlara ve aile geçmişinden miras kalan statülere (Bourdieu'nün kavramıyla ilk habitusa) bağlı olarak farklı düzeylerde tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Böylece hizmet ve bilgi üretimi ağırlıklı üretim tarzı/kitle tüketimi ekseninde kendisini yenileyen çağdaş kapitalizmde, çocuğun ailenin statüsünü yansıtmaya bakımından aileyi temsil gücü kazandığını, babalığın çocuk eğitimindeki rollerinin önemli ölçüde annelere devredildiğini söyleyebiliriz. Çocuk bakımı ve eğitimi alanındaki uzmanların ve bilginin artışı, bu bilgilerin tüketiminin yoğunlaşması sonucu anneler arasında da profesyonel çocuk bakımı ve eğitimi bilgisine sahip olma bakımından ayrımlar oluşmaktadır. Ev kadınlığının aynı mahalledeki eğitim seviyesi, yaşam tarzı ve gelir düzeyi farklılığına rağmen homojenleştirici pratikleri içermesi, anneleri bu ayrımları – diğer bazı göstergelerin yanı sıra- çocuğun eğitimi yoluyla göstermeye, bilinçli/başarılı/yetkin anne olarak diğer ev kadınlarından farklı olduğunu çocuğa verdiği emek yoluyla kanıtlamaya itmektedir. Öte yandan bu, erkeğin statüsüne karşılık bunu dengeleyici bir strateji, bir statü talebidir.

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde daha belirgin olmak üzere, çocuğun statüsü yasalarla, eğitimin uzamasıyla, kültürdeki değişimin getirdiği yeni anlayışın talepleri ve piyasaların baskısıyla ve çağa özgü başka unsurların (riskler, iletişim teknolojileri vs) da katkısıyla değişmiştir. Elbette, öncelikle üst ve orta sınıftan ebeveynler bu çocuk merkezilik anlayışının çağın baskın eğilimi haline gelmesinde etkili olmuşlardır (öte yandan çocuk suiistimalleri, erken yaşta evlilikler, kızların eğitimden yoksun

bırakılması, çocuk işçiliği gibi ağır sorunlar da sürmektedir)³⁹. Ancak genel eğilim anneliğin doğuştan gelen bir statü olmaktan diplomayla/sertifika ile kazanılan bir statüye doğru kayması yönündedir⁴⁰. Tıpkı bilgi sahibi olmanın öğretmen olmak için yeterli olmaması, yani öğretmenlik için başta yöntem bilgisi olmak üzere özel bir formasyon gerekmesinde olduğu gibi, annelik için de artık “çocuk doğurmak anne olmak için yeterli değil, önemli olman yetiştirmek” gibi yargılar geçerli kılınarak, bir annelik formasyonunun gerekliliğine işaret edilmektedir. Eğitim seviyesi düşük, işlevsel okuryazarlıktan uzak annelerin çoğunlukta olduğu bir durumda bu formasyon gereksinimi daha da önemli hale gelmektedir ve devletin ilgili kurumları ya da (AÇEV gibi) bazı özerk kuruluşlar tarafından bu talep karşılanmaya çalışılmaktadır. Ancak, bugünkü koşullarda bu talebin yeterli düzeyde karşılandığını düşündürecek herhangi bir veri yoktur. Sorunun daha samimiyetle ve gerçekçi çözümü için ebeveynlik ve annelik meselesine ilişkin sorunları, Türkiye’nin en önemli birkaç sorunundan biri olan kadın sorununun bir parçası olarak ele almak ilk adım olabilir. Özellikle ev kadınlarını istihdam imkanları düşünülmeli veya başta gelir desteği olmak üzere çeşitli sosyal ekonomik düzenlemelerle annelerin, ailenin diğer fertleri karşısındaki konumu güçlendirilmeli. Eğitimin yalnızca salonlarda ve ders saatlerinde değil, günün her anını dolduran etkileşimlerle gerçekleştiği fikrinden hareketle, kadınlara çalışma, ev işleri ve çocuk bakımı gibi rutinlerin dışına çıkıp sanat, eğlence, spor, okuma vs etkinliklere ulaşma imkanları (yerel yönetimler tarafından) sağlanmalı; bu tür yerler mümkün olduğunca çoğaltılmalı ve yakınlaştırılmalı.

³⁹ Türkiye’de de Batı’daki eğilimin izlendiğinin bir işareti olarak okunabilecek, 1980’li yıllardan sonra başlayan iki önemli gelişme vardır: Anne-çocuk dergilerinin çoğalması ve özellikle ana-akım medyada (internet ve gazetelerde) çocuğunu yazan köşe yazarlarına yer verilmesidir. Bu yazarlardan biri olan Evrim Sümer’le (Radikal Gazetesi köşe yazarı) yapılan kişisel yazışmada, yazar, Türkiye’de yayımlanan en eski ebeveyn dergisinin *Parents* olduğunu, kendi yaptığı için “son zamanlarda çocuk yapma modasının hüküm sürdüğü A ve B sosyo ekonomik seviyeden insanların her türlü bilgi ihtiyaçlarını karşılamak” olduğunu belirtmiş, öte yandan Türkiye’de ailelerin henüz yeterince çocuk merkezli olmadığını düşündüğünü ifade etmiştir.

⁴⁰ Bu araştırma sona erdiğinde henüz hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmadığım, İstanbul’da Esenler Belediyesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi’nin ortak eğitim programı **Anne Üniversitesi**’nin ilk mezunlarının diplomalarını Başbakan Erdoğan’ın elinden aldıklarını medyadan (<http://siyaset.milliyet.com.tr/-anne-universitesi-ilk-mezunlarini%20verdi/siyaset/siyasetdetay/09.12.2012/1639258/default.htm>) öğrendim. Böylece, burada anneliğin yeni statüsüne yönelik yorum olarak yazılan satırlar, bu ve benzeri gelişmelerle de doğrulanmış olmaktadır.

Bu süreçte, babalar çocuğun hayatında hâlâ önemli olmakla birlikte daha çok psikolojik işlevleriyle gündeme gelen fakat çocuk eğitiminin asli unsuru olmaktan çıkarılan kişiler olmaktadır. Babalığın güncel durumunun bir tarafında babalıktan, babalığın getirdiği sorumluluklardan kaçınma varken (Thoma, 2011), diğer tarafında çalışmak, başarılı olmak, artan tüketim taleplerine yetişmek (kısaca tüketim kültürünün *ethosuna* uymak) zorunda kalan babanın evden ve çocuk bakımından uzaklaşması gerçeği bulunmaktadır⁴¹. Bu durum, kadının ev kadını olduğu, evdeki tüm bakım hizmetlerini üstlendiği, anneliğin kadınlık rolünün önünde yer aldığı muhafazakar aile modelini yeniden üretmektedir. Annenin çocuğun hayatında daha uzun süre yer aldığı, çocuğun yetiştirilmesi sürecinde babadan daha baskın olduğu modelin uzun vadeli psikolojik/ gelişimsel sonuçları, ebeveynlikteki değişimin daha net bir fotoğrafını ortaya çıkaracağı için araştırılmaya değerdir.

VI.1. 3. Ekonomik ve Kültürel Sermaye

Pierre Bourdieu'nün kuramında *kültürel sermaye* kavramı, sözel beceri, genel kültürel farkındalık, estetik tercihler, okul sistemi hakkında bilgi, eğitim gibi geniş çeşitlilik gösteren olanakları kapsar. Bourdieu bu kavram aracılığıyla kültür-iktidar arasında var olan bağları açığa çıkarır. Kültür ve ekonomi arasındaki (ya da alt yapı ve üst yapı arasında) hattın kaybolduğu ve tüketim kültüründe kültürün ekonomik alan içine dahil edildiği, dahası geçmişten devralınan kültürel farklılıkların (folklorik öğelerin) ortadan kalktığı ve kültürün endüstrileştiği bir çağda Bourdieu'nün bu çabası kritik önemdedir.

⁴¹ Esping-Andersen (2009, s. 46-50) Almanya'da yapılmış bir araştırmaya dayanarak, gelişmiş ülkelerde kadınların lehine görünen sosyo-ekonomik değişimlere rağmen ev içi işlerde geleneksel cinsiyetçi rollerin dirençli olduğuna işaret etmektedir. Yazar, ayrıca birkaç ülkeden elde edilen verileri karşılaştırarak ev içindeki cinsiyetçi iş bölümünü ve kadınların ev dışında çalışma oranının daha yüksek olduğu İskandinav ülkelerinde bile bu algının devam ettiğini, bu anlamda iyeleşmenin görece olduğuna işaret etmektedir. Buna göre "kadınların ev işine harcadıkları zamanın erkeklerinkine oranı Danimarka'da 1.4, ve ABD'de 2.0 iken İspanya'da 3.1'dir. Bu örüntü ücretli emek alanında da kendini göstermektedir" (Esping-Andersen, 2009, s.62). Yazarın verilere dayanarak ulaştığı bir diğer sonuç da ev içindeki eşitlikçi işbölümünün çiftlerin eğitim düzeylerine paralel olarak arttığı/cinsiyetçi işbölümünün azaldığıdır. Kadınların eğitim düzeyi, ev dışında çalıştıkları işin niteliğini, dolayısıyla gelirin miktarını etkilediğinden bu durum ev içindeki iş bölümünü, bu arada anne ve babanın çocuklara ayırdıkları zaman da eşitliği arttırmaktadır. Sonuç olarak yazar, eğitim düzeyi yüksek ve düşük ebeveynler arasında geleneksel rollere bağlılık açısından bir uçurum olduğunu belirtmektedir (Esping-Andersen 2009, s.66-69).

Bourdieu'ye göre kültürel sermaye birikimi çocukluk yıllarında başlar ve “pedagojik eylemi” gerektirir: Ebeveynler, diğer aile üyeleri ya da para ödenen uzmanlar, çocuğu kültürel ayrımlara karşı duyarlı hale getirmek için zaman yatırımında bulunurlar. Kültürle kazanılmış yatkınlıkların edinilmesi, “ekonomik zorunluluktan uzak olmayı” gerektirir; dolayısıyla kökeninde sınıf temelli olan eşitsizlikleri kültürel farklılıklara dönüştürür (Akt: Swartz 2011, s.112). Bourdieu'ye göre, bir aile için kültürel sermaye ne kadar önemliyse ve kültürel sermayelerinin hacmi ekonomik sermayelerine oranla ne kadar büyükse çocuklarının eğitimine o kadar çok yatırım yapacaklardır. Böylece eğitim sistemi ve okullar hem toplumsal tabakalaşmanın devamına, hem de bu yapıdaki eşitsizliklerin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır. Bu yanıyla okullar, tarafsız değildirler.

Araştırmanın yürütüldüğü K. Ocak Mahallesi, farklı kültürel ve ekonomik sermayelere sahip ebeveynlerin bir arada yaşadığı bir yerdir. Ancak ekonomik ayrımlar, azınlıkta kalan esnaflar ve birkaç iş adamını bir kenara bırakacak olursak, büyük boyutlarda değildir. Tahmin edilebileceği gibi, yıllar içinde sürekli artan bir birikim varsa ve bu durum büyük ekonomik farklılıkların oluşumuna yol açmışsa, bu mekansal ayrışmalara (bazen sokaklar ve mahallenin farklı kesimleri arasında, bazen de semt değişikliği şeklinde) da yol açabilmektedir. Öte yandan kültürel sermaye bakımından çok büyük farklılıklar gözlenebilmektedir. Kültürel birikimin yarattığı farklılığın en önemli nedeni, mahallenin göç almaya devam etmesi dolayısıyla köylülük/ kentlilik ayrımının sürmesidir. Mahallede uzun yıllardan beri oturanlarla daha yakın zamanlarda taşradan göç ederek mahalleye yerleşenler arasında okulla, komşularla, çocuklarla ilişkilerde farklılıklar gözlenmiştir (Bu farklılıkları kentliliği tanımlayan düzen ve özdenetim becerisine karşı köylülüğü tanımlayan duygularıyla hareket etme, kamusal alanda kurallara uymama, iletişimde adabı muaşerete aykırı davranma biçiminde özetleyebiliriz). Öte yandan, mahalleyi “iş yerine yakın olması” nedeniyle veya benzeri işlevsel-geçici nedenlerle tercih eden öğretmen, hemşire, polis, doktor, öğrenciler vb de farklılığın oluşmasında etkilidir.

Kültürel sermaye düzeyi ile ekonomik sermayenin birey ve ailelerde dengesiz olarak (ekonomik refaha rağmen kültürel sermaye bakımından yoksulluk) bulunmasının daha özgül (yerel) bir nedeni, Ankara'nın sürekli ve hızlı büyüyen niteliğiyle ilişkili olarak köyden gelip gecekondü ve arsa sahibi olanların bu mülklerini şehrin büyümesi ve imar-

altyapı hizmetleri imkanına kavuşmasıyla artırarak zenginleşmesi, bu sermaye artışını kültürel sermayeye dönüştürecek yatırımları yapmamış olmalarıyla açıklanabilir. Kültürel sermaye eksikliği ile oluşan bu dengesizlik, sonraki kuşakların eğitimine daha fazla kaynak ayrılarak yapılan kültürel sermaye yatırımlarıyla giderilmeye çalışılır. Bu durum, aynı zamanda kuşaklar arasında (anne baba ve çocuklar) da önemli kültürel farklılıklara neden olmaktadır.

Mahallede sınıfsal ve/veya statüden kaynaklanan farklılıklar, tüketim kültürünün bir sonucu ve göstergesi olarak, sahip olunan eşyalar yoluyla ortaya konulmaktadır. Örneğin, eşyanın (giyim-kuşam) farklılıkları silip herkesi birbirine benzettiği bir ortamda *ayrım*lara vurgu yapma çabalarının yoğunlaştığı gözlenmektedir. Daha köylü, düşük gelir ve düşük eğitim seviyesine sahip kadınlar oldukça iddiasız, yaz kış uzun koyu renk pardösüsü içinde görülürken şehirli, görece zengin, dolayısıyla da “görgülü” kadın şık takım elbisesi ve bunlarla uyumlu çantasıyla birlikte başörtüsünü bağlamakta, genç kuşaktan kadınlar son moda rahat giysileri, kot pantolonları ve yüzlerinde oldukça dikkat çekici bir makyajla birlikte türban takmaktadırlar. Ayrıca türbanı bağlama biçimleri de giysiler kadar farklıdır. Kısaca bu örnekler, simgesel, kültürel ve ekonomik sermaye bakımından daha iyi konumda olanların alt tabakadan kendisini ayırma çabasının küçük çaplı “bedenleşmiş” örnekleridir. Keza, kadın ve erkeklerde konuşma ve nezaket kurallarını rahatça uygulama, çekingen tavırlar veya özgüven, genel görgü ve iletişim ritüellerine hakimiyet vs bakımından ebeveynler ve dolayısıyla çocuklar arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Ebeveynler bu farklılığın farkındadırlar ve okulda kazandırılmayacak fakat çocukların gelecekte başarılı veya başarısız olmalarında etkili olabilecek (iletişim becerileri veya özgüven gibi) nitelikleri de çocuklarına kurslar veya paralı öğretmenler aracılığıyla satın almaya çalışmaktadırlar.

Bourdieu, kültürel sermaye kavramını çözümlerken öncelikle bireyin sosyalleşme yoluyla içselleştirdiği, beğeni ve anlayış örüntülerini oluşturan, kültürle kazanılmış yatkınlıklar toplamına işaret etmektedir. Bourdieu’ye göre kültürel mallar, maddi mallardan farklıdır. Ona göre insanlar kültürel malları yalnızca anlamlarını kavramak suretiyle temellük edebilirler ya da tüketebilirler. Bu müzik, sanat eserleri, bilim formülleri kadar popüler kültür ürünleri için de geçerlidir. Yani kültürel sermaye *somutlaşmış* bir halde var olur (akt:Swartz 2011, s.112). Kamil Ocak Mahallesi’nde örneğin, başka kişiler tarafından eğitim amaçlı olarak kullanılabilir kimi teknik

araçların (televizyon, cep telefonu, internet gibi) daha çok oyun, eğlence ve zaman geçirme işlevlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum çocukların okul başarılarını olumsuz etkilemektedir. Velilerle yapılan görüşmelerde bu çocukların gece geç saatlere kadar televizyon izlediği veya bilgisayar oyunları oynadığına sıkça rastlanmaktadır. Buna izin verilmemesi gerektiği söylendiğinde de genellikle “bizi dinlemiyor” veya “babasından başka kimseden çekinmiyor, ona söylemekten de korkuyoruz” gibi cevaplar alınmıştır. Yaş ilerledikçe ebeveynlere haber vermeden veya onlara yalan söyleyerek internet kafelere devam etmek gibi durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla kültürel birikimleri az olan ebeveynler TV, internet, cep telefonu gibi araçların zararlı yönleriyle daha sık karşılaşacakları için bunların zararlı olduklarına kanaat getirecek ve tümünden yasaklama/ ceza yöntemine başvuracaklardır. Daha eğitimli olan az sayıdaki ebeveynin çocukların TV izleme, bilgisayar kullanımına ilişkin kurallarının olduğu, bunların pek esnetilmediği, bu tür çocukların özgüven ve özdenetime sahip olduğu gözlenmiştir. Kısacası ekonomik sermaye söz konusu olduğunda zenginlerin daha zengin olmasının daha büyük bir olasılık olması gibi kültürel sermayede de daha kültürlü/egitimli olan bireylerin söz konusu teknik araçlardan kültürel sermayelerini arttırmak adına, daha çok yararlanabildiği söylenebilir. Mahallede oturan öğretmen, hemşire gibi görece eğitimli ebeveynlerin hemen hepsi mahallelinin düşük “kültürel sermayesinden” yakınmaktadır. İşyerine yakınlık ve diğer zorunluluklarla yıllardır K. Ocak Mahallesi’nde oturmuş olan bu kişiler, kendileri ve komşuları arasındaki görgü farklılığından sık sık söz etmekte veya göndermede bulunmaktadırlar. Bunların önemli bir kısmı, gelecekte bu mahallede oturmayı düşünmemekte, başka semtlere taşınmak istemektedir.⁴² Gereçeklerden bazıları şu örneklerde bulunabilir:

Bir kadın öğretmen, kızının ergenlik çağına geldiğinde çevreden ve arkadaşlarından etkilenmeye başladığını fark etmiş, komşularının çoğunun türbanlı kadınlardan oluşması nedeniyle kızını istediği gibi yetiştiremeyeceğinden endişelenerek kendisine ait evini kiraya verip Aydınlıkevler’e (orta, orta-üst sınıf semti) taşınmıştır. Batıkent’e taşınmak

⁴² K. Ocak Mahallesi’nde bulunduğum dört yıl içinde bu duruma sıklıkla tanıklık edilmiştir ve bu çeşitli araştırmalarda gündeme gelen günümüz kent toplumlarına özgü, ekonomik-kültürel farklılıkların mekansal ayrılmaya dönüşmesi, türdeş mekanların oluşması olgusuyla uyumaktadır.

üzere olan bir başkası, kızlarını yıllardır –terbiyelerinin bozulmaması için- çevreden yalıtılarak yetiştirdiğini ancak onlar büyüdüğü için daha “düzgün bir çevrenin olduğu” bir yere taşınmak istediğini bildirmiştir. İki kızı olan bir hemşire de benzer gerekçelerle başka bir semte taşınmıştır. Bir diğer öğretmen, Ümitköy’e (orta-üst sınıf bölgesi) taşındıktan sonra yaşadığı şaşkınlığı dramatik bir üslupla şöyle özetlemektedir:

“Yıllardır meğer bizim komşumuz falan yokmuş, biz komşuluk yaşamamışız. Oraya gidince anladım. İnsanlar karşılaştıklarında gülümseyerek “günaydın!” veya “iyi akşamlar” derler... Burada da yıllardır aynı apartmanda oturduğum adam beni görünce (başını eğerek yana çeviriyor y.1) böyle...Niye? Kadınım diye, namahremim...Burada yıllarca balkonda şöyle bir pazar kahvaltısı yapamadık. Ne oluyor diye çıkıp seyredeler, perdenin arkasından, oradan buradan bakarlar. Rahat bırakmazlar. Daha evvelden taşınısaymışım keşke!”

Semt değiştirenlerin genelde çocuklarının eğitimlerini ve geleceğini öncelikli neden olarak açıkça ifade etmiş olmaları özellikle orta sınıf ebeveynlerin stratejisi hakkında fikir vermektedir: Kültürel sermayelerinin niteliğini egemen orta sınıf değerleriyle uyumlu olarak korumak, arttırmak ve çocuklarına aktarmak istemektedirler. Öncü (2010, s.90) tüketim kültürünün küreselleşmesi sürecini “seçkin/avam, görgülü/görgüsüz, orijinal/kopya gibi ayrımların kayganlaştığı, resmi öğretim kurumlarında edinilen becerilerin değer kaybettiği ve giderek farklı toplum katmanları arasında sembolik sermaye dolayısıyla kurulan yerleşik hiyerarşilerin sarsıldığı” bir süreç olarak tanımlamaktadır. Yazar, günümüzde kentlerde yaşanan ayrışmayı da orta sınıfın “iki ayrıştırıcı özelliği- eğitim ve apartman yaşamı”nın küreselleşme sürecinde erozyona uğramasına bağlamaktadır. Ona göre;

“Bir zamanların gecekondulu mahallelerinin apartmanlaşması, renkli fayanslı banyolardan, tül perdeler, tencere ve tabak takımlarına kadar her türlü tüketim malının yaygınlaşması, orta sınıfın ayrıcalıklı konumunu eritti. Televizyon kültürü ise, ‘okumuş’ olmanın verdiği bir dizi ayrıcalığın anlamını yok etti. Günümüz İstanbul’unda, haberleri takip etmek, güncel konuları tartışmak, fikirlerini ifade edebilmek gibi becerilere sahip olmak için, ‘okumuş’ olmak gerekmiyor, televizyon izlemek yeterli. Sonuçta, İstanbul’un dünya piyasalarına açılma sürecinde, orta sınıfların hem ekonomik hem kültürel olarak kendilerini yeniden

üretmeleri çok zorlaştı. Bu nedenle, şehir dışında türdeş blok apartman mahallelerine taşınmak, orta sınıf kimliğini korumanın ve yeniden üretmenin bir yolu oldu” (Öncü 2010, s.103)

Öte yandan kendilerini bu mahalleye ait gören eski sakinler mahalleden memnuniyetlerini ifade etmekte ve burasının “sakin ve huzurlu” olduğunu iddia etmektedirler. Ancak bu eski mahalle sakinlerinin de komşularını farklı ölçütler kullanarak kategorilere ayırdığı gözlenmiştir: “İç Anadolu milleti insanlıktan nasibini almamıştır, ne varsa bizim doğulularda var”, biçiminde ifade edilen bölgesel aidiyet (hemşericilik) temelli ayrımlar; “eski apartmanımızdan taşındık çünkü hep Kürt komşular vardı” gibi ifadelerle dile getirilen etnik ayrımlar; ve hatta kentin belli bir semtine yönelik önyargılara dayalı “bu okula Çinçin Mahallesi’nden geldiğim için ilk zamanlar kimse benimle konuşmadı, herkes benden uzak duruyordu, bu Çinçinli diye” biçiminde ifade edilen ayrımlar vb. Kısacası mesleki statü ve eğitim (diploma) ile belirlenen dikey kültürel sermaye kendisini *adabı muaşeret/görgü* ölçütüne göre *diğerlerinden* ayırırken, kültürel sermayesi düşük kesim arasında doğuştan edinilmiş statülere (etnik kimlik, cinsiyet vb) dayalı ayrımlar söz konusudur. Bu nokta, “küreselleşen dünya/küçülen küresel bir köy haline gelen dünya”nın kayda değer bir paradokstur: Bir yandan uluslararası iletişim ağlarına dahil olan, dünyanın çok uzak köşelerinden insanlarla iletişim kuran bireyler aynı zamanda ayrışarak türdeş mahallelere kapanmakta ve yerele sıkı sıkıya bağlı yaşamaktadır.

Sözde hayat tarzı farklılıklarına, kültürel değerlerin de hiyerarşik olarak dizildiği modern dönemin tersine yatay eksen ve yan yana/birlikte veya bir arada bulunabileceği öne sürülen inançlara saygı ilkesiyle, çoğulculuk/çok kültürlülük anlayışıyla paralel gelişen, postmodern duruma özgü bu mekansal ayrışma eğilimi, kültürel sermayelerin niceliğinden (eğitim yılı vs) çok, niteliksel farklılıkların (örneğin muhafazakarlık-modernlik türünden farklı anlayışlara dayalı içeriğin) ilgi odağı haline gelmesine, tartışılmasına neden olmaktadır. Bireylerin kendilerini özgün olarak ifade ettikleri/ettiklerini sandıkları tüketim biçimleri olarak “hayat tarzlarının” farklılığı, gerçekte farklı çıkar (Bourdieu’nün altını çizdiği maddi olmayan simgesel çıkarlar) ve stratejilerden, hesaplardan, yatırımlardan, beklentilerden (dindar bir çocuk yetiştirmek ya da “helal süt emmiş” bir gelin almak gibi sosyo-ekonomik denge/denklik durumlarının analizinden vs) oluşmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, alan araştırmasının yürütüldüğü

Kamil Ocak Mahallesi gibi köyden kente (kültürel) geçiş evresinde olan bir yerde kalmayı seçenler için muhafazakar yaşam tarzı hem bir zorunluluk hem de ekonomik ve kültürel çıkarların gereği olan stratejik bir seçimdir de. Bu zorunluluk içinde olmayıp da bir biçimde geçici olarak bu mahallede ikamet etmiş olanlar da çıkar ve stratejileri gereği, hayat tarzlarına uygun başka mekanlara taşınmaktadırlar.

Ayşe Saktanber (2010, s. 193-214)'in ⁴³ Şerif Mardin'in tezlerine dayanarak ileri sürdüğü gibi çağdaş İslâm, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında olduğunun aksine belli bir alanla sınırlı kalmaktan, kişilerin özel alanlarıyla sınırlı olmaktan çıkmış, eğitim, sanat, giyim kuşam gibi alanlara da girerek toplumsal yaşamda etkisini göstermeye başlamıştır. Yazar günümüzün bu modern İslâmi anlayışının bir parçası olarak dindar kesimde kadınlara çocukların “gerçek” birer Müslüman olarak yetiştirilmesi görevinin verildiğini, dolayısıyla kadınların “modern İslâmi ideolojinin günlük ifadesi ve yeniden üretilmesinde” kadınların önemli ve merkezi bir konuma sahip olduğunu ileri sürmektedir.

VI. 2. DENETİM VE ÖZERKLİK

Buraya kadar olan kuramsal tartışmalar ve sahadan toplanan verilere bakarak günümüz ebeveynliğini oluşturan niteliklerden en kritik olanının, gündelik işlerden uzun vadeli planlara kadar sürekli bir karar verme-tercih yapma yükü olduğunu söyleyebiliriz: Çocuğu dünyaya getirmekten bir gıda ürünü satın almak gibi basit, günlük bir eyleme varıncaya kadar bireyin attığı her adımı ölçüp tartması yorucu bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu durum aynı zamanda sürekli bir kararsızlık, ikilemde kalma ve emin olamama hali anlamına da gelmektedir. Bireyselleşme, risk bilincinin sürekli canlı tutulması, korku ve endişelerin enformasyon araçlarıyla beslenmesi ve çıkar gruplarının türlü yöntemlerle bireyleri manipüle etmeleri –ve bu manipülasyonlara karşı bireylere güçlü bir koruma sağlayan kurumların olmayışı veya zayıf oluşu- gibi etkenler, “ikilemde kalmayı” çağdaş rasyonalitenin doğal bir parçası haline getirmiştir. Dolayısıyla sürekli bir tavsiye alma, danışma etkinliği günlük iletişimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (mahallede bu özellikle böyledir: dürüst bir oto tamircisi, *gerçekten* organik olan yiyecekler, iyi öğretmenler ve okullar, kanserojen madde

⁴³Saktanber'in Ankara'nın bir semtinde “şuurlu Müslümanların” bir arada yaşaması amacıyla kurulmuş bir sitede yaptığı araştırmanın da gösterdiği gibi, yukarıda söz edilen yaşam tarzı farklılıklarına dayalı mekansal ayrışma olgusu 1960'lara kadar geriye gitmektedir.

içermeyen oyuncak ve kırtasiyeler vb, küçük çaplı araştırma süreçleri sonucunda seçilir). Ne var ki, enformasyon bolluğu ve buna bağlı kafa karışıklığı da karar verme süreçlerini zorlaştırmaktadır.

Bu duruma en çarpıcı örneklerden biri, cep telefonu kullanımının zararlarına dair akademik alandan gelen açıklamalarla “daha çok konuş” telkini etrafında süren GSM operatörleri arasındaki rekabet ve kampanyaların yol açtığı ikilemdir. Sürekli ikilemler ruh haline bir diğer örnek, ebeveynlerin bebeklere yönelik yayın yapan TV kanalları karşısındaki tutumu olabilir. Zararlı olduğu için yabancı ülke TV kanallarını engelleyen muhafazakar ebeveynler bile çocuklar söz konusu olduğunda TV, bilgisayar oyunları, abur cubur yiyecekler, kısacası çocukları cezbeden her türlü tüketim ürünü karşısında doğru bildiğini yapma konusundaki kararlılığını sürdürmemektedir. Çoğunluğa uymayan az sayıda ebeveyne rastlanabilmektedir, ancak genel eğilim, “nasıl olsa büyüyünce, ergenlik öncesi dönemden başlayarak verilecek dini/ideolojik eğitimle istediğim gibi yetiştiririm” şeklinde tercüme edilebilecek rahat, mütevekkil bir tavidir.

Öte yandan araştırma sırasında hem çocuklardan hem de ebeveynlerden edinilen bilgi ve izlenimler sonucu, ev içinde yaşanan ebeveyn-çocuk çatışmasının başlıca nedenleri arasında ders çalışma görevinin/ödevlerin yapılmıyor oluşu, uzun süre TV izleme, interneti kullanma, cep telefonu ile gereğinden çok konuşma ve zamanında yatmamanın ilk sıralarda yer aldığı görülmüştür. Ebeveynler açısından çocukların zamanını boşa harcamaları, okul işlerini ya da diğer sorumluluklarını aksatmaları çatışmaya neden olmaktadır, çocuklar açısından çatışmanın nedenleri ise, bu araçlardan yeterince yararlanamamak veya bunların yasaklanmasının haksızlık olarak düşünülmesidir. Çocuklar bütün gün evde, TV ve bilgisayar başında ya da cep telefonu ile zaman geçirmekle itham edilirken koşulların baskısı ve çocukların çoğunun aslında ev dışında pek alternatiflerinin bulunmayışı göz ardı edilmektedir. Bir yandan da ebeveynler ve çocuklar, akran sohbetleri, paylaşımları ve ilişkilerinin önemli bir unsuru olan internet gibi araçlardan çocuklarının uzak kalması ve sosyal gruplardan dışlanma etkenini göze alamamakta, sonuç olarak aslında genel ve büyük değişime çok da uzak kalınamamaktadır.

Bilindiği gibi Türk eğitim sisteminde hem formal hem de informal eğitim kurumlarında kazandırılan temel değerlerden biri itaattir.⁴⁴ Ancak günümüzdeki sorun itaat odaklı terbiye sonucu oluşan bir edilginlik değil, kendilerini özgür/karar verici öznelere sayan bireylerin yönlendirilmesi, rasyonel olduklarını düşündükleri eylemlerin bütün tablo içinde ele alındığında aslında irrasyoneliteye hizmet ediyor oluşudur. Şöyle ki, en sıradan gündelik tüketim faaliyetleri, TV izlemek, cep telefonu kullanmak, internette faydalanmak, alışveriş yapmak ve hatta yemek yemek birer bağımlılığa dönüşebilmekte, özgür irade ve bilinç devre dışı kalabilmektedir. Bu durum, serbest piyasanın temeli olan rasyonel bireyin kendisinin de tükendiğinin, tüketim kültüründe bireyin, yani tüketicinin piyasa çıkarları doğrultusunda kolayca yönlendirilebilen, irrasyonel bir varlık olmaya doğru gittiğinin işareti olarak herkes için bir tehdit anlamına gelmektedir. Yetişkin bireyler için bile iradeyi denetim altına alma bir sorun haline gelirken, çocukların denetimi sorunu daha da zorlaşmaktadır. “Yeme bağımlılığı”nı ele alan ve konuya ilişkin araştırmaları aktaran Hatun (2012, s.1)’a göre;

son yıllarda bağımlılık yapan ilaçların merkezi sinir sistemindeki etkisi ile bu tür besinlerin ödül olarak algılanması arasında çarpıcı benzerlik olduğu, özellikle nucleus accumbens (NA) üzerinden ortak nörobiyolojik mekanizmaları (dopaminerjik sistem) kullandıkları, bir doz uyuşturucunun etkisi gibi bu tür besinlerin büyük seçim bir porsiyonunun da daha sonra aşırı yeme davranışına yol açtığı vurgulanmaktadır.

Günümüzde birçok araştırmacı, özellikle ABD’de olmak ama bütün ülkelerde de geçerli olmak üzere çocuklardaki şişmanlığın artışında kızarmış patates, kolalı içecekler, dondurma, patlamış mısır, hamburger vs gibi “Junk Food” (abur cubur besin) tüketiminin çocuk menülerini istila etmesinin yattığını kabul etmektedir. Bu bilgiler temelinde obeziteyi ilaç bağımlılığı gibi hoş giden besinlerin aşırı tüketilmesi ile sonuçlanan “kompulsif tüketici davranış”ın bir formu olarak tanımlamak mümkündür ve son yıllarda “besin bağımlılığı” üzerinde duran çok sayıda araştırma yayınlanmaktadır. Başka bir deyişle, besin endüstrisi de tütün endüstrisi gibi stratejilerini bu bilgi üzerine kurmakta ve bağımlılık manipülasyonu için en önemli hedef grup olarak çocukları seçmektedir.

⁴⁴İtaat, ailede büyüklere saygı normları kapsamında, okulda öğretmen ve yöneticilerin sözünü dinleme telkinleriyle kazandırıldıktan sonra, zorunlu askerlik görevi sırasında en olgun halini almaktadır. Türkiye’de modern eğitimin bu açıdan eleştirel bir tarihi için bkz: Gürkan Öztan (2012) *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bu noktada bireylerin güvendikleri, güvenmek zorunda oldukları uzmanlar, siyasetçiler, kanaat önderleri, ikonalar (sanatçı, yazar, aktris vs); moda, reklam piyasası, TV programları vb aracılığıyla beğenilere, zevklere, alışkanlıklara yön veren, küresel piyasa oyuncularıyla yani bağımlılıktan çıkar sağlayan aktörlerle iş birliği yapabilmektedirler. Bireyleri daha evlerinden başlayarak işte, sokakta kısaca her yerde çevreleyen uzmanların (profesyonellerin) bireyler karşısında asimetrik büyük bir güç oluşturduğu tüketim toplumlarında, karar verme süreçlerine de fiziki ve psikolojik uzman müdahalesi söz konusudur. Her ne kadar “tüketicinin bilinçlendirilmesi”, “tüketicinin bilinçli karar vermesi” veya “ailelerin/ebeveynlerin/çocukların bilinçlendirilmesi” yoluyla bu güç karşısında bir denge oluşturulabileceği varsayılsa da, bilince yapılan bu vurgu çıkar gruplarının ve profesyonellerin gücünü hafife aldığı için ciddiyetten uzaktır. Esasen piyasa günümüzde *bilinci* devre dışı bırakacak veya onu zor duruma sokacak, yani karar alma süreçlerini kendi lehine manipüle edecek ayartma süreçlerini, başta insan bedeni olmak üzere çoktan oluşturmuştur.⁴⁵

⁴⁵ Burada gösterilmeye çalışılan ikilemin yalnızca bireysel ve psikolojik bir düzlemde tecrübe edilmediğini, günümüzdeki ekonomi-politik durumun, birbiriyle çelişik ama çatışmadan yan yana duran karşıt değerlere ve yönelimlere yol açtığını göstermek açısından piyasa oyuncularının konuya ilişkin bakışını da yansıtmak gerekmektedir. Bu bağlamda, akademisyenlerin, siyasetçilerin veya ebeveynlerin büyük sorunlar olarak gördüğü, örneğin obezite ve çocuklara yönelik pazarlama faaliyetlerine gerçekte bu sorunların kaynağı olarak görülen büyük şirketlerin nasıl baktığını göstermek açısından birkaç örneğe yer verebiliriz. Birincisi iş dünyasına hitap eden ekonomi gazetesi *Dünya*'da “Obezite ekonomik bir problem haline geldi” başlığıyla verilen köşe yazısıdır. Yazıda Prof. Peter Singer'in yolcuların artan kilolarının 2000 yılından beri hava yolu şirketlerinin yakıt maliyetlerini arttırdığı, verimlilik kaybına yol açtığı; bir Avustralya hava yolu şirketinin başekonomistinin de obezler yüzünden bir şirketin yılda ortalama bir milyon dolarlık fazladan yakıt tükettiği ve sonuç olarak şirket kârının %13 gerilediğine dair sözlerine yer verilmektedir. Sonuçta şirketin başekonomistine göre uçaklar için bagajlarda olduğu gibi insanlar için de standart yolcu ağırlığı belirlenmelidir. “Diyelim ki standart, 75 kilo. Eğer bir yolcu 100 kiloysa, aradaki 25 kiloluk fark için Sidney-Londra uçuşunda fazladan 29 dolar ödeyecek. 50 kilo olan bir yolcuya ise, aynı miktarda indirim yapılacak” (*Dünya*, 15.03.2012, s.9). Bir başka örnekse *Hürriyet Gazetesi*'nde yayınlanan bir piyasa araştırmasının sonuçlarıdır. Gazetenin ekonomi servisinin aktardığına göre çocukların etkilerinin en fazla görüldüğü sektör, şekerlemelerdir. Gıda ve içecek kategorisinde ise çocuklara yönelik ürünlerin satın alınması ve marka kararında, diğer ürünlere göre çocukların yönlendiriciliği daha fazladır. Aynı araştırmaya göre 12-14 yaş arası çocukların yüzde 63.4'ü harçlığını çikolataya harcamaktadır. Çikolatanın ardından yüzde 51.3'le gazlı içecekler, yüzde 50.2'yle bisküvi ve yüzde 49.8'le kırtasiye malzemeleri gelmektedir. Eğitim: 2.5 milyar dolar, sağlık: 1.0 milyar dolar kıyafet:1.5milyar dolar, gıda 1.5, oyuncak 0,2 diğer, 1.3 milyar dolar. Benzer şekilde, *Capital* ve *Para* dergilerinin çocuk tüketiminin oluşturacağı pazar araştırılmasına dair yazılarına değinebiliriz. *Capital* dergisinden Elçin Cirik'in yazısı (<http://www.capital.com.tr/bebekler-cok-hizli-haberler/20616.aspx>) Türkiye'de hızla büyüyen bir bebek-çocuk pazarı olduğunu ve bu durumun uluslararası yatırımcıların iştahını kabarttığını belirtiyor. Ancak günümüzde yapılan tüketim, başka ülkelerle kıyaslandığında henüz yetersiz/potansiyelin çok altında, olarak değerlendiriyor. *Para* dergisinden Faruk Türkoğlu ise gelecekte nüfusun azalma eğilimi tahminlerini baz alarak yaptığı değerlendirmede çocuk nüfusun azalma eğiliminin 2013'ten sonra da devam edeceğini, dolayısıyla yetişkin sayısı artarken çocuk sayısının sabit kalacağını ve çocuk başına yapılacak harcamaların artacağını öngörmektedir. Bunun sonucunda ise şu tahminler yapılmaktadır: Çocuklara yönelik ürünler pazarlayan şirketlerin cirosu artacak, çocuklar özel okullardan

Tüketim toplumu araştırmaları literatüründe tıbbi terminolojinin her geçen gün daha baskın hale geldiği göze arpmaktadır⁴⁶. Bu terimlerden son zamanlarda en çok tartışılanlardan biri olan *internet bağımlılığı*, bir hastalık olarak tanımlanmış ve Türkiye’de de Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi’nde bu tür bağımlıların tedavisi için özel bir servis oluřturulmuřtur⁴⁷.

Yukarıda Giddens’in analizlerine yer verirken değinildiği gibi, tarihin “tümüyle gelenek sonrası” ileri modern evresinde, dini inançları kuvvetli bireyler bile kendi dünyevi *sorumluluklarının* her an bilincindedirler. Ne var ki, sürekli bir enformasyon bombardımanıyla aşırı uyarılmış, kaygıları sürekli canlı tutulan *bilinç*, çelişkilerden örülü bir gündelik yaşamda tutarlı ve kararlı eylemde bulunmaktan çok sürekli ikilemedir; ikilemleri kendi güçsüzlüğünden kaynaklanmaz yalnızca, ikilemde kalmak herkesin, bütün kürenin her gün tecrübe ettiği rutin kültürel bir varoluş halidir artık. Ebeveynler açısından bu ikilemde kalma halinin en belirgin olanı *denetim ve özerklik* ikilemidir: Çocuklar üzerinde disiplin ve denetim nasıl ve ne kadar olmalı ve özerk, özgüvenli, yaratıcı ve eleştirel düşünen bireyler olarak nasıl yetiştirilmelidir? Bu ikilem en sıradan eylemin bile bağımlılığa dönüşme potansiyelinin olduğu, yetişkinler için bile özdenetimin giderek güçleştiği, genel bir ikilemler sisteminin yansımasıdır⁴⁸. Yukarıda

daha çok yararlanacak, anne-babalar kendilerinin yararlanamadığı imkanları çocuklarına satın alabilecek, çocuklara yönelik gıda, kitap, oyuncak, bilişim malzemeleri tüketimi artacak, sonuçta “bu imkanlar sayesinde Türkiye’yi ağdaş uygarlık düzeyine yükseltmek belki de bugün 0 ile 15 yaş arasında bulunan Cumhuriyet’in beşinci kuşağına sahip olacak” (<http://www.fikiravcisi.com/cocuklar-icin-yapilan-harcamalar-artacak.html>, 4.06.2011).

⁴⁶ **Tıbbileştirme (medicalization)**: Terimin 1970’lerde sosyal bilimler literatürüne girmiş olduğunu belirten Sezgin (2011, s.59-61), kavrama ilişkin tanımları aktardıktan sonra “[...] bir konu, problem ya da durumun, tıbbi terimler ve tıbbi dil ile tıbbi ereve içinde, tıbbi müdahale ile tedavi edilecek bir durum olarak ifade edilmesidir” şeklinde bir tanım yapmaktadır. **Tıbbileştirme**, medyanın ve reklam sektörünün pazarlama faaliyetlerinde sağlığa yaptıkları vurgunun (sağlıklı yatak, sağlıklı gıda, mobilya, pişirme gereçleri, sigorta, kırtasiye vs) etkili olması nedeniyle ürünlerle-sağlık arasında kurulan ilişkilerin srekliplik arz etmesi, dolayısıyla da gündelik dile sızmasını ima etmektedir. Öte yandan sağlığa yönelik tehditler ve endişeler de her zaman ilgi çekici (hayatta kalma içgüdüsüne hitap eden) haberler/tüketim ürünleri olduğu için “sağlıklı ürün”e yönelik talebi beslemektedir.

⁴⁷ *Radikal Pazar*, 4 mart 2012. Gazete, bu habere iki tam sayfa ayırmış; internet bağımlılarından bazılarının hikayelerine konuyla ilgili uzmanların görüşlerine yer vermiştir. Burada psikiyatr ve yazar Nevzat Tarhan, “uyuşturuculardan farksız” dediği internet bağımlılığının ciddi bir sorun olduğuna işaret etmektedir.

⁴⁸ Bağımlılığın çeşitli biçimlerde yaygınlaşması aslında yeni yeni farkına varılmakta olan ve tartışılmaya başlanan önemli bir toplumsal sorundur. Bireylerin tüketim kültüründe bağımlı kişiler haline getiren en önemli piyasa araçlarından biri kredi kartlarıdır; mahallede de çoğu hanede en az bir kredi kartı olduğu, kartların genellikle hem anne hem de babalar tarafından kullanıldığı, kredi kartının dini kurallar gereği veya geliri yetersiz/düzensiz olduğu için kullanılmadığı az sayıda aile olduğuna dair veriler elde

aktarılan haber ve değerlendirmelerden de anlaşılabilceği gibi temel ikilem, kârı arttırmanın yegane amaç olduğu piyasa mantığı ile çıkarı gerçeği bulmak ve dile getirmek olan entelektüel/bilimsel mantık arasındadır.

Kamusal yaşamın daralması ve bireyselleşme süreçleri gibi etkenler sonucunda evde daha çok zaman geçiren çocuk ve ev kadını anneler için yeni zorluklar ortaya çıkmaktadır. Anneler ve babalar için çocuklara daha fazla zaman ayırma, daha dikkatli olma, daha çok bilgi edinme gibi ek sorumluluklar yüklemektedir. Ne var ki, çocukların zamanı daha çok evde veya ev civarında tüketmeleri ebeveynlerin onların denetleme ihtiyaçlarını azaltmamış görünmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, çocukların da sahip olduğu veya ulaşabildiği TV, cep telefonu, internet gibi araçlardır; ev ve odalar bile ebeveynlerin çocukları için kaygı duymayacağı denli güvenli değildir. Mahalledeki bir bakkal, alışveriş yaparken aynı zamanda cep telefonundan mesaj yazmakta olan bir ergen kızın ardından bu çağda çocuk yetiştirilenlerin işlerinin çok zor olduğunu, iletişim araçlarının çocukları izlemeyi ve denetlemeyi zorlaştırdığı görüşünü belirtmiştir. Görüşme yapılan bir anne, oğlunun cep telefonunu ona belli etmeden karıştırarak takip ettiğini, aynı zamanda cep telefonunu ona kolay ulaşabilmek ve denetleyebilmek için aldıklarını söylemiştir. Ebeveynlerin çoğu, burada örneklendirilen teknolojinin riskleri ve yararlarını bir arada tecrübe etmekte ve ikilemi tümüyle yok edememektedirler.

Ebeveynlerin en duyarsız oldukları konulardan biri, teknolojik gereçlerin, hormonlu gıdaların veya oyuncakların çocukların ve kendilerinin sağlığını bozma riskidir. Bu konudaki tepkiler genellikle “zararlı olmayan ne var ki artık?” biçiminde özetlenebilecek tepkilerdir. Aslında bu duyarsızlık, bireysel olarak yapılabilecek bir şeyin olmadığını bilmenin veya kaynağı biraz da Türkiye’de vatandaş-devlet ilişkilerinin uzun tarihinde bulunabilecek bir tür “öğrenilmiş çaresizlik” durumunun ifadesidir. Öte yandan internet konusunda hemen hemen her gün medyada yayınlanan çelişkili haberler, devletin tutumu (internet filtresi uygulaması, çeşitli yasak, sansür ve

edilmiştir. Türkiye’de kredi kartı kullanımına dair kapsamlı bir makalesinde Ergur (2012, s.127-129), TÜİK ve Bankalar Arası Kart Merkezi verilerini kullanarak, 2003’ten itibaren harcamaların giderek daha büyük kısmının kredi kartı ile yapıldığını (2003’te bu oran %8 iken 2007’de %15’e ve 2010’da %20’ye çıkmıştır), kredi kartı başına harcama oranının, yani tek bir kredi kartının ne sıklıkta kullanıldığını gösteren oranın 2003’te %30, 2009’da %35 olduğunu belirtmektedir. Borcu ödenemeyen (asgari limiti ödenmeyen) kartlara dair verilere de yer veren yazar, ödenmeyen borçların ve toplam kredi kartı borçlarının da 2003’ten 2010 yılına kadar katlanarak arttığını göstermektedir. Makalede bu durumdan kart sahibi bireyleri sorumlu tutan liberal anlayışın “ayağını yorganına göre uzatma” söyleminin geçersiz olduğu, TÜİK’in hane halkı bütçe anketlerindeki veriler kullanılarak yapılmış olan başka bir araştırmaya dayanılarak yanıtlanmaktadır. Buradaki verilerde de harcamalarında açık veren hanelerin gelirleriyle temel/yaşamsal harcamalarını karşılayamadığı gösterilmektedir.

uyarılar vs) kafa karışıklığına ve internetin çocuklar tarafından kullanılması konusunda tutarsız ve kararsız tutumların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.⁴⁹

Ayrıca görüşme yapılan kişilerin “dünya görüşleri” de internete bakışı farklılaştırmaktadır. Örneğin dindar kadınlardan “internetin yuva yıktığına” dair hikayeler, dolayısıyla internete karşı korku ve önyargılar dinlenilmiş, benzer şekilde internetten tanıştığı genç kız için eşini boşayan yaşlı erkek, ailesini terk eden evli kadın vb örnek olaylarının yetişkinlerin internete kuşkuyla yaklaşmasında etkili olduğu gözlenmiştir. Genel bir eğilim olarak ebeveynlerin TV ve cep telefonu kullanımından çok çocukların internete bağlanmasını, internette zaman harcamalarını yasaklama eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Bunun temel sebebi ebeveynlerin çoğunun bilgisayar kullanımı konusunda çocuklardan daha az şey biliyor oluşu ve interneti denetleme, çocukların ulaşabileceği zararlı içerikleri engelleme konusunda başarısız olmalarıdır. Az sayıdaki ebeveyn, internet filtresi kullanmaktadır. Yasaklar, genellikle dersler ve sınavlar bahane edilerek kabul ettirilmektedir. Ancak internete veya bilgisayar kullanımına getirilen yasaklar ergenlik dönemindeki çocukların (özellikle erkek çocukların) ev dışında zaman geçirmesini önlemek için bir süre sonra kaldırılmaktadır; aksi halde çocukların internet kafelerde, arkadaşlarında, kendi denetimleri dışında internete ulaşabilecekleri bilinmektedir. Yasaklar daha çok on üç yaş ve altı çocuklarda etkilidir.

Denetim sorunu yaratan bir diğer önemli husus da reklamların çocuk tüketimini kışkırtmasıdır. Ebeveynler çocukların her gün bir şeyler, -genellikle sağlıksız-gıdalar, oyuncaklar ve süs araçları istediklerinden yakınmaktadırlar. Öte yandan özellikle tek çocuk sahibi ebeveynler ve yeni çocuğu olanların da çocuklarını mutlu etmek ve

⁴⁹Örneğin 17 Nisan 2012 tarihli *Radikal Gazetesi'nde* (<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1085243&CategoryID=79>) TBMM’de **Bilgi Toplumu Olma Yolunda Bilişim Sektöründeki Gelişmeler ile İnternet Kullanımının Başta Çocuklar, Gençler ve Aile Yapısı Üzerinde Olmak Üzere Sosyal Etkilerinin Araştırılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu’nun** toplandığı, komisyonda Gazi Üniversitesi Nöroloji Ana Bilim Dalı Nöropsikiyatri Merkezi’nden Prof. Dr. Hayrunnisa Bolay’ın “Bilgi ve iletişim çağında zihin dönüşümü” konulu sunum yaptığı, akademisyenin “Geçen yüzyılda IQ değerlerinin arttığı ancak işlevsel olarak okuduğunu anlamayan ve hesap yapamayan bir gençliğin doğmaya başladığı, bilişsel testlere göre, 11 yaş çocuğunun 15 yıl önceki yaşlarına göre 2 yıl geride olduklarının tespit edildiği” iddiaları haberleştirilmektedir. İnternetin çocukların öğrenme kapasitelerine zarar verdiğini öne süren bir akademisyenin uyarıları haberleştirilirken, öte yandan bir internet gazetesinde bu akademisyenin iddiaları eleştirilerek ABD’de yapılan bir araştırmanın (http://digitallelearning.macfound.org/atf/cf/%7B7E45C7E0-A3E0-4B89-AC9CE807E1B0AE4E%7D/JENKINS_WHITE_PAPER.PDF) aksi yöndeki iddialarına yer verilmiştir (<http://t24.com.tr/yazi/cocuklar-icin-asil-tehlike-sosyal-medya-mi-yoka-otorite-mi/5027>).

böylece aslında çocuk sahibi olmanın hazzını yaşamak için sürekli hediyeler satın almak, onların hoşuna gidebilecek yiyecekleri ya da oyuncakları tüketmekten kaçınmadıkları da gözlenmiştir. Başka bir deyişle ebeveynler de tüketerek mutlu olmak konusunda çocuklar kadar sorumlu ve sorunludurlar; bu çerçevede ebeveynlerin de bağımlı olma risklerinden söz edilebilir. Ebeveynlerin çocuklar için “her türlü imkanı satın alma yoluyla; (i) vicdani olarak rahatlama; (ii) çocuktan beklentilerini (başarı, görevlerini yapma vs) meşru ve sağlam gerekçelere dayandırma; (iii) rekabet bilinci gereğince çocuklara (örneğin vaktinden önce bilgisayar, eğitici oyuncak, çocuk kampı, anaokulu vs) çeşitli imkanlar sunma yoluyla rakiplerine karşı avantaj sahibi olma ve (iv) her zaman bilincinde olunmasa da aslında en önemli güdü olan günümüzün *orta sınıf aile ideolojisinin mucibince eylemde bulunma* güdüsüyle davranılmış olunmaktadır. Ebeveynler, “çocuğu için gereken her şeyi yaptığını” söylerken kendi inanç, arzu ve güdüleri doğrultusunda hareket ettiğini, kendi ebeveyn hazlarını tatmin ettiğini genellikle unutmakta veya görmezden gelmektedirler. Örneğin bir baba ilkokula henüz başlamış oğlu için bilgisayar aldığını, bunun “zekayı geliştirdiğine inandığını” belirtirken, yukarıda özetlenen güdülerle hareket etmiş ve aslında kendi –yanlış- inancı doğrultusunda çocuğu için aslında yararlı olmayan bir eylemde bulunmuştur. Özellikle ellili yaşlardaki ve eğitim seviyeleri düşük anne ve babaların kendilerinin kullanamadığı veya öğrenmeye çabaladıkları bilgisayarı çocukların oldukça rahat ve hızlı kullanması karşısında hayranlıklarını bu sözcüklerle ifade ettiğine birçok kez tanık olunmuştur. Bu durum, ebeveynlerin çocukların eğitiminde yaşadıkları yetersizliği (veya yetersizlik duygusunu) teknolojiyle kapatma çabası olarak da yorumlanabilir. Ancak çocuğun büyüme sürecinde özellikle okul başarısı düşünülünce, bilgisayar giderek şikayet konusu olmaya, ödül ve ceza aracı olarak kullanılmaya ve aslında ciddi bir sorunun adı olmaya başlamaktadır.

Özellikle yeni kuşak ebeveynlerin (öncelikle de annelerin) çocuklarıyla gereğinden fazla özdeşleştikleri, çocukların başarı ve başarısızlıklarını onların tepki vermelerine fırsat vermeden, adeta çocuklardan daha çocukça davranarak sahiplendiklerini söyleyebiliriz. Bir karne gününde çocuklardan daha sabırsız davranmak, sınav notlarına ebeveyn gibi değil de çocuk gibi tepki vermek, ders çalıştırmanın ötesine geçerek çocuğun ders dışı faaliyetleri için de bizzat görev almak (şarkı söyleme etkinliğine, yakan top oyununa, vs. çalıştırmak) gibi.

Alan araştırması deneyimi sırasında, araştırmacının “yerlilerle” (*öteki*yle) ilk karşılaştığı anlarda onu şaşırtan, araştırmacıya tuhaf, yabancı gelen unsurların değerli olduğu, çünkü araştırılan kültürün özgül yönleri hakkında önemli ipuçları sunabileceği kabul edilir. Bu alan araştırması sırasında bir kültürel ötekiden söz etmek hem tezin temel varsayımlarına ve çıkış noktalarına terstir hem de doğru değildir. Ancak bir tür zamansal ötekiden, kuşaklar arası kültürel farktan söz edebiliriz. Bu bağlamda araştırmacının şaşkınlık yaşadığı birkaç vaka şunlardır: Birinci sınıf öğrencilerinin okuma yazma gayretlerini desteklemek, onları teşvik etmek için Türkiye’de birinci kademe eğitiminde bir geleneksel yöntem olan “okuma yazmayı öğrenen öğrencilere kırmızı kurdele takma” töreninin ertesinde birkaç anne öfkeyle okula geldiler. Ağlamaklı bir sesle “sabaha kadar uyuyamadıklarını, kızlarının neden okumayı öğrenemediğini, halbuki kendilerinin ilkokulda sınıf birincisi olduklarını” ciddiyetle belirttiler. Onlara gülmeden cevap veremedim. Başka bir şaşkınlık anında, kızının okuma yazma konusunda yeterince hızlı olamadığından yakınan bir anneye “çocuklardan, ebeveynlerin yapabildiklerinden daha fazlasını beklemek doğru değildir; kendi çocukluğunuzu hatırlayın ve sabırlı olun” mealinde bir cevap verdikten sonra “hayır, hayır. Z. bizi hayal kırıklığına uğrattı, bize hiç çekmemiş!” karşılığını aldım. Birçok annenin çocuğunun yazılı sınavında düşük not aldığı için ağlaması karşısında duygulanıp birlikte ağladığını söylemesi, kızı başkanlık seçimini kaybettiği için üzülmüce öğretmeni (beni) arayıp bir-iki günlüğüne de olsa çocuğunun başkan olması konusunda ricada bulunması gibi. Bu örnekler on yılı aşkın mesleki deneyimimde velilerle yaşadığım en şaşırtıcı diyaloglardı.

Bütün bunlar, *acele ettirilmiş çocukluk* kavramını öneren Elkind (2001)’i haklı çıkarmaktadır. Yazar, çocukların yaşamında yetişkinlerden kaynaklanan stres listesinde “başarıya hazır olmadan başarılı olma baskısı”nın da diğer baskı alanlarında olduğu gibi çocuklar üzerinde etki ettiğini belirtmekte ve yetişkinlerin çocukları zamanından önce yetişkinliğe girmeleri için zorladıklarını, bu anlamda da yetişkin olmaları için acele ettirildiklerini savlamaktadır.

Oldukça canlı bir piyasa olan bebek-çocuk malzemeleri (bu arada yalnızca bebeklerin ihtiyaçlarını karşılayan ürünlerin olduğu mağazaların da Türkiye’de son yılların *trend*’i olduğunu hatırlatmak gerekir) piyasasının her geçen gün yeni ürünlerle ebeveynleri ve

çocukları baştan çıkardığını söyleyebiliriz. Sonuçta çocuk taleplerinin hızına yetişmek mümkün olmamakta, dolayısıyla ebeveynler çocuklarını ne kadar mutlu etmeye çalışsa da aslında tatminsizlik ve mutsuzluk giderek artmakta ve bir noktadan sonra ebeveynler ve çocuklar arasında şiddetli tartışmalar başlamaktadır. Yeni kuşaktan çocukların “her türlü imkana sahip oldukları halde mutsuz oldukları ya da başarılı olmak için her koşula sahip olmalarına rağmen başarısız oldukları” neredeyse tüm ebeveynlerin fikir birliğiyle ifade ettikleri yakınmalardır. Ancak ebeveynlerin çoğunun şaşkınlık ya da kızgınlığına bakarak “yeni nesil”deki değişimin henüz geniş bağlamı içinde ve *bütün* olarak anlaşılmadığını söyleyebiliriz. Bu nedenle ebeveynler ve hatta öğretmenler başarısızlık, mutsuzluk veya tatminsizlik konusunda çocukları suçlama eğilimindedirler. Öğretmenler çocukların “birçok eğlence, zaman geçirme aracına sahip olduğu için ders çalışmadıklarından” ya da “dikkat toplamakta ve en basit konuları bile anlamakta güçlük çektiklerini” dile getirirken bu durumun küresel bir sorun olduğunu, okuryazar kültürünün gerilemesinin genel bir eğilim olduğunu ve elbette kendilerinin de bu sürecin bir parçası oldukları gerçeğini gözden kaçırmaktadırlar.

İkinci ve üçüncü çocuk sahibi olan daha tecrübeli anneler çok erken yaşlardan itibaren bu konuda tedbirler alabilmekte ve disiplini elden bırakmamaya özen göstermektedir. Ne var ki, çoğu zaman anneler ve babalar bu konuda tek başlarına değildirler ve akrabalar, komşular, çocuğun akranlarından oluşan çevre etkisine yenilebilmektedirler. Birçok anne görüşmeler sırasında “uyarılarınız doğru, bu konuları biliyoruz, uzmanların görüşlerini takip ediyoruz, uygulamaya çalışıyoruz. Ancak çocuklarımızı istediğimiz gibi yetiştiremiyoruz. Bir süre sonra, siz ne kadar uğraşırsanız uğraşın, çocuğunuz diğer çocuklara benzemeye başlıyor” biçiminde görüş bildirmişlerdir. Daha önce de değinildiği gibi, gerçek, çocuğuna iyi bir gelecek hazırlamak isteyen ebeveynleri iyi öğretmen, iyi okul arayışından sonra iyi mahalle/çevre aramaya sevk edebilmektedir. Çoğu ebeveyn iyi mahallenin (ekonomik refaha ve kültüre sahip sakinleri olan mahalle) iyi okulun ön şartı olduğunu düşündüğü için kendisi oturmasa bile, çocuğunu böyle bir mahallede yer alan devlet okuluna kaydettirmek istemektedir. Ne var ki, Milli Eğitim Bakanlığı’nın birkaç yıldır uyguladığı bir yönetmeliğe göre veliler oturdukları semte en yakın okula kayıt yaptırmak zorundalar; bu zorunluluk ancak kayıt yapılmak istenen okulun öğrenci sayısı, potansiyelinin altındaysa esnetilebilmektedir. Dolayısıyla çok talep gören iyi mahalle okulları (örneğin Başbakan’ın da oturduğu Subayevleri

Mahallesi'ndeki okullar) başka mahalleden gelen öğrencileri, okula ve semte göre beş yüz lira ile beş bin lira arasında değişebilen “bağışlar” karşılığında kabul etmektedirler. Bazı durumlarda veliler bu okullara kayıt yaptırabilmek için okulun bulunduğu mahallede ev kiralamak, bir akrabanın ikametgahını kullanmak gibi yollara başvurabilmekte ve polisle sorunlar yaşayabilmektedir.

Ancak bu bireysel çabalar, farklı düzeylerde ve farklı semtlerde değişse de günümüz ebeveynlerinin ortak yönleridir⁵⁰. Kamil Ocak Mahallesi'nde ebeveynlerin yaşadığı zorluk, küresel bir ikilemdir: Bir yanda çocukları denetim altına alma ve onları sınırlama görev ve sorumluluğu öte yanda onları özerk, bağımsız, özgüvenli bireyler olarak yetiştirebilmek arzusu. Ancak yerel sınırlılıklar da (eğitim düzeyi, ekonomik durum, kültürel bağlar ve yerleşik alışkanlıklar), sorunun farkında olma ve çözüm arayışları bakımından etkilidir. Ebeveynlerin bireysel gayretlerle bu ikilemin üstesinden gelebilmesi pek mümkün görünmemektedir. Çünkü ebeveynler bu mücadelede yanı başlarında, evlerinin içindeki bir rakibe ve aslında aynı zamanda ulus-aşırı bir şebekeye (uzmanlar, medya, şirketler, siyasetçiler vs) karşı oldukça zayıf bir güç oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, ebeveynlerin bu (asıl denetim altına alınması gereken) güçlü rakipler karşısındaki etkilerinin sınırlı oluşu, çözüm çabalarının çocuğun yakın veya uzaktan denetimi ekseninde geliştirilmesiyle ve hatta denetim adına çocuk üzerinde şiddet uygulanmasıyla sonuçlanabilmektedir. Genel bir eğilim olarak ebeveyn ve çocuğun (hem çocukla birlikte geçirilen zaman anlamında hem de çocukluğun uzaması anlamında) daha çok birlikte olması, çocukların ebeveynlere daha bağımlı hale gelmesi de bu ikilemlerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Özellikle kız çocukları - lise ve hatta üniversite öğrencisi olanlar bile- günde birkaç kez telefonla aranıp kontrol edilerek, telkinlerde bulunularak ve uyarılarak kontrol altında tutulmaktadır. Bu denetim işini (de) annelerin üstlenmiş olduğu ve kendilerini bu konuda sorumlu hissettikleri gözlenmiştir.

⁵⁰ Örneğin *Radikal Gazetesi*'nde annelik tecrübelerini yazan Evrim Sümer, henüz bir yaşında olan kızı için yaptığı okul planlarından söz ederken günümüz üst sosyo-ekonomik düzey ebeveynlerine ait izlenimlerini de aktarmaktadır: “Türkiye standartlarına göre iyi kazanan bir çift ebeveyn olarak, bu çocuk nasıl okuyacak diye şimdiden dertlenmeye başladık [...] Birkaç aydır etrafımdaki tüm küçük çocuklu ailelerle tek konu var; yuva ve ilkokul. Çocuk doğmadan kuraya yazdırımı da var, son dakikada ‘yandım Allah’ diyerek kayda koşturup araya tanıdık sokmaya çalışan istisnalar da. İstisna diyorum, çünkü çocuğu daha bir yaşına gelmeden yuva planı yapmayan anne babalara ihmalkâr gözüyle bakılıyor [...] Maddi baskı bir yana, bir de sosyal baskısı var yani işin.” (*Radikal*, 16.09.2011)

Denetim ve özerklik arasındaki denge, annenin eğitim düzeyine göre değişmek üzere, çocuklarla kurulan iletişim sayesinde oluşabilmektedir. Kültürel sermaye, sorunları tecrübe etme, tanımlama ve çözüme biçimleri bakımından ebeveynler arasında belirgin bir farklılık yaratmaktadır. Annelerin çocuklarla iletişim konusunda eğitim almaya çok istekli oldukları, bu konuda kendilerini eksik hissettikleri ve eğitim fırsatlarını değerlendirdikleri gözlenmiştir. Ancak öğrenilen bilgilerin uygulamada uzun süreli bir başarı getirmediği söylenebilir (belki çocuklarla ilgili sorunları tanımlama, profesyonel bakış açısını öğrenme ve belki de çocuklarla yaşanan gerilimlerde daha az duygusal ve fevri tepki verme konusunda bir yararı olmuş olabilir). Dengeli bir çözümün en yaygın yolu ise çocuğun yaşıyla paralel olarak etkisi artan dini eğitim ve dinsel/geleneksel yasa(k)ların devreye sokulmasıdır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Küreselleşme, özellikle son otuz-otuz beş yılda bütün dünya üzerinde neoliberal ekonomi anlayışıyla hareket eden küresel güçte bir piyasanın (çok uluslu şirketlerin), tüketim kültürünün, büyük devletlerin etkisi altındaki ulus-aşırı kurumların (özellikle başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin), Anglo-Sakson hayat tarzının ve görsel-elektronik medyanın gücünün artmasını, daha da yayılmasını veya var olan güçlerin pekiştirilmesini kapsayan bir yeni düzeni ifade etmektedir. Bu araştırmada bu sürecin yerel olanı da kendi bünyesine kattığı, farklı kültürlerin küresel bir tüketim kültürü içinde homojenleşmeye başladığı varsayımlarından hareket edilmiştir. Öte yandan, yukarıda özetlenen Bourdieu'nün pratik kuramının, birey-toplum-kültür-iktidar ilişkilerine dair perspektifi ve kavramları da araştırmanın öncülleri arasındadır. Araştırmada, Bourdieu'nün *habitus* kavramının dinamik yapısı da göz önüne alınarak küreselleşmenin yarattığı baskının yol açabileceği direniş ve/veya uyarlanma biçim ve yöntemlerine bakılması amaçlanmış, küresel kapitalizmin kendi yarattığı sorunlara, yine küreselleşme sürecinin bir parçası olan yeni muhafazakar ideolojiyi çözüm olarak sunduğu, böylece ebeveyn rollerinin de aile kurumunun var olan gelen muhafazakar yapısının, özellikle çocuğun merkezi bir toplumsal konuma gelmesinin etkisiyle, yeniden üretilmesinden etkilendiği, sonuçta anneliğin (özellikle çocuk eğitime görevi nedeniyle) bu yeni muhafazakar tüketim kültürü ittifakının bir sonucu olarak yeniden dizayn edilip eğitim gerektiren, herkesin yapamayacağı, çok önemli ve hatta diplomayla belgelendirilmesi gereken bir statü olduğu söyleminin hakim kılındığı ve nihayet anneliğin bir kariyer haline getirilmesiyle ebeveyn rollerinin geleneksel ataerkil biçiminin yeniden üretildiği hipotezi öne sürülmüştür.

Küreselleşme sürecinde ebeveynliği değişime zorlayan ya da değişen koşullarla başa çıkmak zorunda bırakan temel etkenler şunlardır: Ekonomik sistemde, teknolojiye, - zaman ve mekânla ilişki de dahil olmak üzere- tüketme alışkanlıklarında, aile-devlet ilişkilerinde ve bilgi/bilişim alanında yaşanan gelişmeler; demografik gelişmeler, kentleşme ve modernleşme sürecinde çocuğun artık psikolojik/duygusal doyum için isteniyor oluşu, çocuğa bakışın değişmesi; yakın ve uzak riskler (özellikle besinler, çevre kirliliği ve bulaşıcı hastalıklar) ve son olarak modern eğitim sistemlerinde yaşanan kriz. Türkiye ve Türkiye'nin başkenti olan Ankara da kültürel değişimin

olumlu ve olumsuz yönlerinden etkilenmiştir. Ankara'nın merkezinde yer alan Kamil Ocak Mahallesi'nde yapılmış olan bu araştırma sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır:

Çocuk eğitiminin sorumluluğunun annelere bırakıldığı, annelerin okula yardımcı işlerde görev almasının giderek doğal ve hatta *gerekli* olduğu inancının yerleştiği görülmüştür. Bu durumun en önemli nedenleri olarak aileyi koruma ve ekonomik büyüme gibi nedenlerle nüfus artışını teşvik etmeyi hedefleyen politikacıların muhafazakar bir anlayışı, bu kez doğa/doğal kavramların merkezde olduğu bir söylemi bilimsel verilere sürekli bir göndermeyle (emzirmenin yararları, anne-çocuk ilişkisinin zeka gelişimine etkileri) hakim kılma çabaları; daha çok tüketimin daha çok geliri, dolayısıyla çok çalışma ve az boş zamanın –zaten ataerkil değerlerle yetişmiş olan- erkeği çocuk bakım faaliyetlerinden daha da uzaklaştırması, ebeveynlerin çalışma ve çocuk yapma arasında ikilemde kalmaları, dolayısıyla birçok kadının çalışmayıp çocuğunu “sağlıklı ve bilinçli” büyütmeyi tercih etmesi; yerel bir faktör olan kadın eğitiminin düşük seviyede oluşu ve buna paralel olarak kadın emeğinin değerinin de düşük olması, muhafazakar ve dindar anlayışın kadının çalışmasına engel oluşturması sayılabilir.

K. Ocak Mahallesi'nde ebeveyn-çocuk ilişkilerine eğitim ve kültürel değişim açısından bakarsak değişim karşısında yeni sorunlara çözüm bulmak ve sağlıklı bir çocuk eğitimi vermek söz konusu olduğunda en önemli problemlerden birinin annelerin durumu olduğunu görmekteyiz: Annelik rollerinden beklentiler artmakla birlikte kadınların sorunlarına yönelik ve bu artışla paralel olarak bir iyileşme, destek, yardım görülmemektedir (annelere kurs önerileri vs saymazsak). Risk toplumunda erken yaşta çocuk bakım ve eğitiminin ve akademik başarıya ebeveyn desteğinin önem kazanması ve bu alanda bilgi üretim ve tüketiminin (aslında çocuk/bebeklere yönelik her türlü tüketimin teşvik edilmesinin) bir sonucu olarak anneliğin de yeniden tanımlanıp adeta profesyonelleşmeye zorlanması söz konusudur.

Bu koşullarda ebeveynler, özellikle alt sınıflara ait, eğitim ve gelir seviyesi düşük anne ve babaların çocuk eğitiminde medya ile rekabet ettiği, dolayısıyla ebeveynlerin çocuk eğitim konusunda güç kaybettiği doğrudur. Ancak, ebeveynlerin otoritesini zayıflatan yalnızca medya değildir; öncelikle evrenselci bir ortak doğrunun, yaşama yön verebilecek büyük felsefenin, toplumu inandırıcı kılacak güçlü değerlerin olmaması ve her şeyin para için üretilip tükendiği bir dünya, tüketim kültürünün ebeveyn ve çocuk üzerindeki gücü, geçim koşullarının giderek güçleşmesi ebeveynliği zayıflatmaktadır.

Bu noktada devlet okullarında verilen eğitim ve kamusal eğitimin diğer kanalları (televizyon, yetişkin eğitimi vb), önem kazanmaktadır. Ne var ki, Türkiye’de bu konuda bir kararsızlık, kafa karışıklığı ve belirsizlik yaşanmakta, eğitim sistemi toplumsal sorunlara çözüm bulabilecek geniş ve büyük bir reformla değiştirilmek yerine sürekli yamalarla, kısmi düzeltmelerle bütünlükten yoksun, hedefi belirsiz bir hale getirilmektedir. Türkiye eğitim sisteminin en büyük eksiği, sistemin temellendirildiği ilkelerin, büyük bir kuramın, kısaca tutarlı bir felsefesinin olmayışıdır. Bu yukarıda özetlenen gelişmelerin sonucunda siyasetin Türkiye eğitiminin toplumcu mu, bireyci mi, modern mi, postmodern mi, liberal mi, İslamcı mı yoksa milliyetçi bir anlayışla mı insan yetiştireceğine bir karar verememesi çeşitli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. En önemlisi bu temel politik tutarsızlıklar ve gelgitler, müfredatla öğretmenlerin veya yöneticilerin çelişkiye düşmesine neden olabilmekte, yaşanan problemler nedeniyle sistem sürekli sorgulanmak durumunda kalmaktadır. Örneğin, liberal bir yaklaşımla iş dünyasından, başarılı olmuş kişilerden öğrencilere modeller öneren ders kitaplarıyla halihazırda okul duvarlarını süsleyen Cengiz Han, Emir Timur vb padişah resimleri bu türden ideolojik bir çelişki olarak durmaktadır. Okullarda görülen bir diğer çelişki de, askeri darbe dönemlerinin veya İkinci Dünya Savaşı yıllarının kalıntıları olan çeşitli gün, anma ve kutlama törenleri ile günümüzün birey merkezli tüketim kültürü alışkanlıklarının, iki karşıt değerler sisteminin bir arada var olmaya zorlanmasıdır. Bunun gibi çoğaltılacak örnekler nedeniyle, milli eğitim bürokrasisine idare-i maslahatçılık anlayışı hakim olmakta, böylece deyim yerindeyse *öğrenilmiş ilkesizlik* başlığı altında toplanabilecek ezbercilik, okula araçsal yaklaşma, öğrenilenlerin yüzeysel kalıp davranışa dönüşmemesi, eleştiriden kaçınarak günü kurtarma vb davranışlar her kuşakta yeniden üretilerek sürekli hale gelmektedir.

Öte yandan işsizliğin üniversite sınavlarını, üniversite sınavlarının liseye giriş sınavlarını çok önemli hale getirmesi sonucu öğrenciler ilköğretim yıllarından itibaren sınavlara hazırlanmaya başlamakta, sınavın bu büyük önemi, okul eğitimi sürecinde bir kara delik oluşturmakta, diğer bütün amaçlar ikincil ve önemsiz hale gelerek ebeveynler çocuklarını sınav için okula göndermektedirler. Sonuç olarak piyasanın acımasız rekabet koşulları eğitimi yalnızca iyi iş bulmak için bir araca dönüştürdükçe insan yetiştirmek, yurttaşları eğitmek yoluyla sağlıklı düşünen, davranan bir toplum oluşturmak amacı da bireysel kurtuluş hedefleri tarafından erozyona uğratılmaktadır.

Ebeveynlerin ihtiyaç duyduğu düzen, disiplin ve amaçlı yaşandığı duygusu için din, ideal bir seçenek olarak kalmaktadır. Türkiye’de okuma alışkanlığının zayıflığı, kadınlar arasında (özellikle ev kadınları arasında) eğitim seviyesinin ortalamadan düşüklüğü, bunun yanı sıra bu araştırmaya konu olan Kamil Ocak Mahallesi gibi mahallelerin sürekli taşradan, özellikle kasaba ve köylerden göç alarak büyüdüğü göz önüne alındığında dinin bu koşullarda etkisini ve cazibesini arttırması şaşırtıcı değildir. Din bugün özellikle büyük kent koşullarında bireyler ile belirsizliklerle dolu kaotik dünya arasında uzlaştırıcı bir sistem, ahlaki eğitim için ihtiyaç duyulan referanslar olarak yeniden hayat bulmakta, siyasal düzende gerçekleşmeyen düzen ve huzuru bireylere vaat etmektedir. Ancak sonuç olarak neoliberal ekonomi, tüketim kültürü, ekonomik-siyasal krizler ve ağır çevre sağlığı sorunları yerinde durmakta, mezhep/din savaşları siyasal alanda ne kadar tartışılırsa tartışılsın bu büyük düzeni beslemeye devam etmektedir. Serbest piyasanın bireysel ilişkileri ve en insani yaşam pratiklerini hızla aşındırdığı bu süreçte devletin eşit haklara sahip yurttaşlardan oluşan ve toplumun ortak çıkarlarını temsil eden bir örgüt vasfını hızla yitirmesinin de etkisiyle, kadercilik, ahlâki/insani bir düzen, istikrar ve otorite arayışları, yanı sıra her şeyin yapaylaşması karşısında eskiye duyulan özlem (*mahalleye*, doğal yiyeceklere, insani ilişkilere, dayanışmaya), İslâm dininin muhalif bir alternatif olarak görülmesine/sunulmasına neden olmaktadır. Bunda yaklaşık son otuz yılda İslâmcı tüccar-orta sınıfın ulusal ve ulus-aşırı boyutlarda başarılar kazanarak sağladığı bir ideolojik özgüvenin de etkisi görülmektedir. Başka bir deyişle küresel tüketim kapitalizminin ahlaki ve insani krizine karşı dinin toplumdaki konumunun ideolojik bir enstrüman olarak yeniden tahkim edilmesi söz konusudur. Bu yaklaşım, yukarıda küreselleşme-muhafazakarlık ilişkisi tartışılırken değinilen görüşlerle uyumlu görünmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayını olan *Diyanet* dergisi, son birkaç yıldır hemen her sayısında -özellikle 2004 yılı 165. sayı- küresel kültüre karşı İslâmi ahlâkı öneren yazılar yayımlamaktadır. Bu yazılarda, örneğin iletişim araçlarının kullanımında yaşanan sorunlara odaklanılarak “iletişim ahlâkı”, Kur’an ve peygamberin hadislerine başvurularak tartışılmaktadır. Buna ilişkin olarak bu araştırma sonuçlarının yazımı aşamasında yaşanan bir diğer gelişme de, Milli Eğitim Bakanlığı’nın yeni eğitim modeli kapsamında bütün okullarda Kur’an ve Hz. Muhammed’in Hayatı’nı seçmeli ders olarak okutma kararı almasıdır).

Ebeveynlerin “çocuklarına doğruyu ve yanlışını öğretme, onları hayatın tehlikelerinden koruma ve mümkün olduğunca güvenli bir gelecek inşa etme” çabalarını, kaçınılmaz bir başarısızlık riskinin belirmesiyle, çaresizlik hissine dönüştüren bir başka etken de sorunlar ve çözümlerin onların kontrol ve etkide bulunma güçlerinin ötesine geçmiş olmasıdır. Bu durumda eğitilmiş, bilinçli, duyarlı bireyler olmak da işe yaramamaktadır. Her şeyin herkes tarafından bilindiği, bilginin hızla yayılıp tüketildiği ancak aynı zamanda giderek büyüyen sorunlar karşısında çözümsüzlüğün arttığı bir zihinsel/duygusal atmosferde bireylerin bilinçli tüketiciler olma, bilme istekleri bilmekten kaçınmaya ve bildiklerini unutmaya dönüşebilmektedir. Sofradaki yiyeceklerden evdeki bilgisayar, cep telefonu ve hatta lambalara kadar tehlikelerle yaşıyor olduğunun her an hatırlatılması, buna karşılık hiçbir çözüm önerisinin olmayışı karşısında bilmekten kaçınma ve kadenci bir tavır “pratiğin mantığının” buyruğu olmaktadır.

Dolayısıyla bu tez yazarının soruna ilişkin önerileri şunlardır:

Risk toplumunda *yaşam boyu eğitim* gerçekten de hiçbir zaman olmadığı kadar elzemdir. Ancak unutulmamalıdır ki riskleri yaratanlar insanlardır. Risklerin artışının en önemli sebebi de kârı arttırma amacının insanın genel mutluluk ve refahını arttırma saikından daha öncelikli hale gelmiş olmasıdır. Böylece dünya genelinde bozulan gelir dağılımı tablolarının da gösterdiği adaletsiz koşullarda, bireysel çabalarla çocuklara kaliteli bir yaşam, iyi bir gelecek sağlanabileceği tezi geçerliliğini yitirmektedir. Hayatın giderek artan zorluklarıyla başa çıkabilecek bireylerin yetiştirilebilmesi için öncelikle genel koşulların düzeltilmesi gerekmektedir. O halde, annelerin ve çocukların ortaya çıkan eğitim açığını kapatabilmek için yapılacaklar radikal bir yaklaşımı, bu arada da “annelik ideolojisini” eleştirmeyi gerektirmektedir. Eğitim ancak siyaset kurumunun üstlenebileceği büyük çaplı (ideal olarak dünya çapında, evrensel) bir değişimin/dönüşümün bir parçası olarak iş görebilir. Samimi bir çözüm çabası, kent planlamasından mali kaynakların özellikle annelerin istihdamı, eğitimi ve çocuk bakım hizmetlerine destek için kullanımına ayrılmasına, belediyecelelikten resmi eğitim kurumlarının yeniden düzenlenmesine varıncaya kadar sosyal devletin canlandırılması anlamına gelecek radikal politika ve uygulamalar anlamına gelir. Bu amaçla eğitimciler

ve ebeveynler siyasi alana daha fazla müdahil olmalı, eğitimin bireylerin beden ve ruhen sağlıklı yetişebilmeleri ve kalabilmeleri için yeterli olmadığını kabul etmelidirler. Bugün yaşanan gelişmeler tüketim kültürünün giderek bireyleri türlü yollarla bağımlı hale getirdiğini göstermektedir: Alışveriş bağımlılığı, internet bağımlılığı, cep telefonu, fast-food, TV/dizi vb. Bu durum, piyasanın denetimsizliğinin ürkütücü sonuçlarından yalnızca biridir. Kamusal yarar ilkesinin terk edilmemesi, bireylerin sağlık ve eğitimlerinin piyasanın insafına ve kâr amaçlı rekabete bırakılmaması gerektiği, kısacası halkın menfaatlerini temsil edebilecek bir kamusal aklın denetiminin elzem olduğu ortaya çıkmıştır. Ebeveyn-çocuk, öğretmen-çocuk ilişkilerinde de bireylerin özdenetim/öz disiplin geliştirebilmeleri de toplumun genel menfaatleriyle uyumlu bu kamusal aklın, kamusal denetimin varlığıyla mümkün olabilir. Öğretmen ve ebeveyn çocuklarla dünya arasında, kaynağını bilgidен, haklılıktan, evrensel adalet kavramından ve evrensel etik kurallardan alan bir otorite figürü olabilmelidir.

Ancak bugünün sınava, bireysel başarıya, kariyere odaklı rekabetçi sistemde, açıkça paranın bilgidен çok daha önemli olduğu bir çağda öğretmenler gerçek bir yol gösterici olamazlar. Çünkü öncelikle öğretmenler de en üst düzeyde kâr elde etme peşinde olacaklar bu amaçla öğrencilerinden ne kadar para kazanacaklarını öncelikle hesap edeceklerdir. Bu onların gerçek bir otorite olmasına engeldir. İkinci olarak, giderek yaygınlaşan esnek çalışma modeliyle öğretmenlerin ekonomik sorunları artacak, zorunlu ihtiyaçlarını tatmin etmekte zorluk çeken öğretmenler çocuk eğitimi için gerekli olan soyut, manevi kazanımları (bilgi, yorum, fikir, duygusal bağların güçlenmesi) elde edemeyeceklerdir. Oysa öğretmenlerle özellikle küçük yaşta çocuklar arasında her türlü maddi çıkarın ötesinde gerçek, samimi ve insani bir ilişki vazgeçilmez bir koşuldur. Üçüncü olarak öğretmen, ebeveynlerin çocukla geçirdiği zamanı tamamlamalı, onları hayatın güzelliklerine, doğruya ve iyiye yöneltirken tehlikelerden, risklerden, yanlışlardan korunmayı da öğretebilmelidir. Bu beceriyse, ebeveynliğin duyarlılığına ek olarak hayata eleştirel bir gözle, merakla bakmayı, sürekli öğrenmeyi/öğrenciliği zorunlu kılmaktadır. Bu ilkelere hareketle öğretmenlik mesleği yeniden tanımlanmalı; öğretmenler, ideolojik ve araçsal düşüncelerle değil evrensel insan gerçekliğine uygun, dünya vatandaşlığı kavramını ciddiye alan bir bilinçle oluşturulmuş ciddi bir eğitim programından ve gerçek deneyimlerle oluşturulacak testlerden geçirilerek eğitilmelidir (öğretmenin sabrı, problem çözme becerisi, sosyal

ilişkileri vs de yeterlilik sınavlarına dahil olabilir). Eğitimin standartlarının oluşturulmasında uluslar arası başarılar kazanmış modeller ve geçmişte Türkiye’de başarılı olmuş okullar incelenebilir. Bu şekilde öğretmenlerin itibarı, onlara duyulan güven artırılabilir; öğretmenlerin özerkliği artar ve yönetici, siyasetçi, veli vs tarafından okullara sıkça müdahale edilmesine gerek kalmaz. Öğretmenler bu şekilde, buldukları yerlerde ebeveynlere rehberlik de edebilirler.

Bugünkü tehlike yeni kuşakların rekabetçi, bencil, kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarından öncelikli gören, maddi zenginliği başlıca hedef olarak belirlemiş kişiler olması ihtimalidir. Ancak, Aydınlanma’nın evrensel ideallerini taşıyan bir entelektüel anlayış ve bu anlayışla hareket eden etkili entelektüeller, kişisel maddi çıkarların genel insani çıkarların aleyhinde olduğunu gösterebilir. Bu entelektüalizm, devleti de adil olmaya ve birkaç büyük şirketin değil toplumun uzun vadeli çıkarlarını savunmaya zorlayabilir. Bilgi bu şekilde yeniden insanın evrensel çıkarları için, toplumsal ilişkilerin, dayanışmanın ve bir arada barış içinde yaşamının mümkün olabileceği bir ahlaki düzen için işe koşulabilir. Öğretmen ve ebeveynler gerçeğin yanında olacak olan entelektüellerle yeni yetişmekte olan bireyler arasında bir köprü olarak, ancak hakim anlayış doğrultusunda, genel düzene uyumlu bireyler yetiştirebilirler. Böylece öğretmen ve ebeveynler, öncelikle kendilerini eğitmek, bilgiye değer vermek suretiyle çocuklar için ahlaki bir model ya da otorite olmayı meşrulaştırabilirler.

KAYNAKÇA

- Altan, Mehmet. (2010). *Kent Dindarlığı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Anonim. (2009). *Çocuk Suç ve Sokak*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Anonim. (2010). *Türkiye’de Ergen Profili 2008*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Atabek, Erdal. (2011). *Tüketilen Değerler ve Gençlik*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Augé, M. (1995). *Çağdaş Dünyaların Antropolojisi*. (H. Tufan, Çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık
- Avcı, Nabi.(1990). *Kitle Kültürü Enformatik Cehalet*. Ankara: Rehber Yayıncılık
- Ayata, Sencer. (2003). *Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı*. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (Haz.) Kültür Fragmanları Türkiye’de Gündelik Hayat, s.37-56. (Z. Yelçe, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aytaç, Ercüment. (1995). *Orkus’un Önündeki Parıltılı Dünya: Alışveriş Caddeleri* . Cogito, 5, s.75-79.
- Badinter, Elisabeth. (2011). *Kadınlık mı Annelik mi?*(A.Ekmekci, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Baker, Ö.E. & F. Kavşut. (2007). *Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık*. Eurasian Journal of Educational Research, 27, s.31-42
- Balta, Evren. (2005). *Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni kapitalizm*. Birikim, 192, s. 20-29.
- Barbarosoğlu, F. (17 Mart 2006). Azalan Erkek Kimliği. *Yeni Şafak* s.8
- Baudrillard, Jean. (2004). *Tüketim Toplumu*.(F. Keskin ve H. Deliceçaylı, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2003). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2005). *Bireyselleşme*. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2006). *Küreselleşme*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2010). *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*(F. Çoban

- ve İ. Katırcı, Çev.). Ankara: DeKi Basım Yayım.
- Bayraktar, Sevi. (2011). *Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar*. Ankara: Ayizi Yayıncılık.
- Beck, U.(2005). *Siyasallığın İcadı*. (N. Ülner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Beck, U.(2011). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*. (K. Özdoğan ve B. Doğan, Çev.).İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bilgin, Nuri. (1995). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bora, Aksu. (1998). *Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Kurulması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bora, Aksu ve İ. Üstün. (2005). “*Sıcak Aile Ortamı*” *Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Boratav, Korkut. (2004). *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bourdieu, Pierre. (2006). *Pratik Nedenler*. (H. U. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Hil Yayın
- Bourdieu, P. ve Waquant L. (2003) *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (N. Ökten, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, Ayşe. (2010). *Toplumsal Cinsiyet, İşgücü Piyasaları ve Refah Rejimleri: Türkiye'de Kadın İstihdamı*. İstanbul:TÜBİTAK
- Bulut, Zübeyir. (2011). *Öğretmen ve Öğrenci Okuma Alışkanlıkları*. Okuma Kültürü “Sorunlar ve Çözüm Yolları” Sempozyumu s.55-75. Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Castoriadis, Cornelius. (2001). *Dünyaya, İnsana ve Topluma Dair*. (H. Tufan, Çev.). İstanbul:İletişim Yayınları.
- Christakis, A. Dimitri. (2008). *The Effects of Infant Media Usage: What do We Know and What Shoud We Learn?*. http://steinerireland.org/articles/acta_paediatrica.pdf
İn. Tarihi: 19/01/2013
- Chomsky, Noam ve E. S. Herman. (2006). *Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politiği*. (E. Abadoğlu, Çev.) İstanbul: Aram Yayınları.
- Colebrook, Claire.(2009). *Gilles Deleuze*. (C. Soydemir, Çev.). Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Çabuklu, Yaşar. (2007). *Toplumsal Kurgular ve Cinsiyetçilik*. İstanbul: Everest Yayınları.

- Çok, F. ve Özdemir, Y. (2007) *Küreselleşmenin Ergen Gelişimine Yansımaları*.
Küreselleşme ve Eğitim. s. 213-263. (Ed): E. Yavuz ve A. Yakar. Ankara: Dipnot Yayınları.
- De Botton, Alain. (2011). *Ateistler İçin Din*. (Ayşe Ece, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Debarbieux, Èric. (2009). *Okulda Şiddet Küresel Bir Tehdit*. (İ. Yerguz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dubiel, Helmut. (1998) *Yeni Muhafazakârlık Nedir?* (E. Özbek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Dündar, Can. (17 Temmuz 2003). Lolita İhtilâli. *Milliyet* s.5
- Elkind, D. (2001). *The Hurried Child: Growing up Too Fast Too Soon*. Cmbridge: Perseus Publishing
- Elliott, Anthony ve C. Lemert (2010). *Yeni Bireycilik Küreselleşmenin Duygusal Bedelleri* (Başak Kıcırcı, Çev.) .İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Ercan, Fuat. (1998). *Eğitim ve Kapitalizm Neo-Liberal Eğitim Ekonomisinin Eleştirisi*. İstanbul: Bilim Yayıncılık.
- Ergur, Ali. (2012). *Değerlerin Tarihsel Soyutlaşması Sürecinde Bir Kırılma Noktası Olarak Kredi Kartı*. Birikim, 278/279 s. 124-131
- Esping-Andersen, Gøsta. (2009). *Tamamlanmış Devrim Kadınların Yeni Rollerine Uymak*. (S. Çağatay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Featherstone, Mike. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (Mehmet Küçük, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fourastie, Jean. (1991). *2001 Uygarlığı*. (M. S. Şakiroğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Funk, Rainer (2007). *Ben ve Biz Postmodern İnsanın Psikanalizi*. (Ç. Tanyeri, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Furedi, Frank. (2001). *Korku Kültürü Risk Almamanın Riskleri*. (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Furedi, Frank. (2002). *Paranoid Parenting*. Chicago: Chicago Review Press.
- Gardner Garry. (2010). *Dünya Görüşlerini Değiştirmek İçin Dinlerden Faydalanmak*. Linda Starke ve Lisa Mastny (Ed.) Worldwatch Enstitüsü Dünyanın Durumu 2010 s.37-48. (D. Körpe, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

- Gellner, Ernest. (1994). *Postmodernizm, İslâm ve Us*. (B. Peker, Çev.). İstanbul: Ümit Yayıncılık
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul:Alfa Yayınları.
- Giddens, Anthony. (2008). *Sosyoloji* (C. Güzel, Çev .). İstanbul: Kırmızı Yayınları,
- Giddens, Anthony. (2009). *Sağ ve Solun Ötesinde* (M.Sözen ve S. Yücesoy, Çev .). İstanbul: Metis Yayınları
- Giddens, Anthony. (2010). *Modernliğin Sonuçları*. (Ersin Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gittins, Diana. (2012). *Aile Sorgulanıyor*. (T. Erdem, Çev.).İstanbul: Pencere Yayınları.
- Goffman, Erving. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, Nilüfer. (2011). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*. (M. Beyaztaş, Çev.). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Harvey, David. (1993). *Esneklik: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?* Toplum ve Bilim, 56-61, s.83-92.
- Harvey, David. (2006). *Postmodernliğin Durumu*. (Sungur Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hasanoğlu, Alper. (2011). *Geçmodern Bireyin Karakter Özellikleri*.
erişim: http://www.akildefteri_turkiye.com/arsivoku.asp?feox=187
- Hatun, Şükrü. (2012). *Haz Biyolojisi, Tüketim Toplumu, Obetize ve Çocukların Korunması*.Erişim:<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=827>
&makale =Haz Biyolojisi,Tüketim Toplumu,Obetize ve Çocukların Korunması
- Işık, o. ve Pınarcıoğlu M. (2008). *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnal, Kemal. (2008). *Eğitim ve İdeoloji*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Jameson, Fredrick. (1983). *Postmodernism and Consumer Society*. Anti-Aesthetic, s. 111-125, Ed: Hal Poster. Newyork: Harper and Row
- Kağıtçıbaşı, Ç.(2007). *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Kültürel Psikoloji*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Karaçay, Bahri. (2012). *Eğitimde Fırsat Eşitliği İnternetle Gelen Devrim*, Bilim ve Teknik 535, s. 16-22
- Keyder, Ç. ve Buğra, A. (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*. Ankara:UNDP(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı).
- Keyman, F. (2000). *Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri*. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay (Ed.). Global-Yerel Eksende Türkiye, s.9-29. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kızılay, Şevket. (2011). *Küreselleşme, Madun Kamusalılığı ve Taktikler: Afyon Çavuşbaşı Mahallesi Örneği*, İdeal Kent 3, s.94-s.130
- Kumar, Krishan. (2004). *Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. (M. Küçük, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi
- Lasch, C. (1997). *Narsisizm Kültürü*. (S. Öztürk ve Ü. H. Yolsal, Çev.).Ankara: Bilim ve Sanat Kitabevi
- Louv, R. (2010). *Doğadaki Son Çocuk*. (C. Temürcü, Çev.). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Lüküslü, Demet. (2009). *Türkiye'de "Gençlik Miti" 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx K. ve Engels F. (2010). *Komünist Manifesto*. (N. Satlıgan, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Meyrowitz, J. (1985). *No Sense of Place*. New York: Oxford University Press.
- Morin, E. ve Kern, A. B. (2001). *Dünya Vatan*. (M. H. Kırac, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Mutlu, Erol. (1998). *İletişim Eğitimi*. Ki-Kültür İletişim, sayı 2 s. 16-27
- Ocak, A. Yaşar. (2009). *Türkler, Türkiye ve İslâm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz E. ve Yakar, A. (2007). *Küreselleşme ve Eğitim*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Onur, Bekir. (2005). *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi
- Öncü, Ayşe. (2010). *"İdealinizdeki Ev" Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı*. Öncü, Ayşe ve Weyland, Petra. (Der.) Mekân, Kültür, İktidar, s.85-115. (L. Şimşek, N.Uygun, Çev.).İstanbul: İletişim Yayınları.

- Öner B. ve Yılmaz, S. (2001). *Anne ve Baba Gözüyle “Çocuk Eğitimi” Bir Sosyal temsil Ön Çalışması*. *Kriz*, 9(1) s.39-46.
- Özbudun, Sibel ve Diğerleri. (2007). *Küreselleşme, Kadın ve ‘Yeni’-Ataerki*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Palmer, Sue. (2010). *Zehirlenen Çocukluk*. (Ö.Ç. Aksoy, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polanyi, Karl. (2011). *Büyük Dönüşüm*. (Ayşe Buğra, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. (K. İnal, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi
- Robertson, Roland. (1998). *Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu*. *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*. s.97–120. (Ed.): Anthony D. King.(G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat yayınları.
- Saktanber, Ayşe. (2010). *Bir Orta Sınıf Ethos’unun ve Onun Günlük Pratiğinin Oluşumu: Kentsel Türkiye’de İslam’ın Yeniden Canlandırılması*. Öncü, Ayşe ve Weyland, Petra. (Der.) *Mekân, Kültür, İktidar*, s.193-214. (L. Şimşek, N. Uygun, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saktanber, Ayşe. (1997). *Kentsel Türkiye’de İslâm*. *Mürekkep*, 8, s.50-60.
- Sayar, Kemal. (2011a). *Terapi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sayar, Kemal. (2011b) *Küreselleşmenin Psikolojik Boyutları*. www.kemalsayar.com
Erişim:3/7/2011
- Sayers, Sean. (2009). *Marksizm ve İnsan Doğası*. (Ş. Alpagut, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap
- Sennet, Richard. (2005). *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. (Barış Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sezgin, D. (2011). *Tıbbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Silier, Yıldız. (2011). *Oburluk Çağı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Sümer, Evrim. (16 Eylül 2011). *Yuva ve Okul, Türk Ebeveyni İçin Ateşten Gömlek Gibi*. *Radikal*, s.12
- Swartz, David. (2011) *Kültür ve İktidar*. (Elçin Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Terkan, Nurullah. (2011). *Çocuk ve Medya*. Ankara: Savaş Yayınevi
- Tezcan, Mahmut. (2011). *Gençlik Sosyolojisi Açısından Kuşaklar Çatışması*. Ankara:

Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.

Thomä, Dieter.(2011). *Babalar Modern Bir Kahramanlık Hikâyesi*. (F. Doğan, Çev.).

İstanbul: İletişim Yayınları.

Tomlinson, John. (2003). *Culture, Modernity and Immediacy*. Ulrich Beck, Natan Sznajder and Rainer Winter (Ed.). *Global America? The Cultural Consequences of Globalization*, s.49-66. Liverpool: Liverpool University Press.

Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. (A. Eker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı

Yayınları Turner, B. S.(2001). *Statü*. (Kemal İnal, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi

Türkiye İstatistik Kurumu İstatistikleri. (2011). Erişim:<http://www.tuik.gov.tr>

Türkiye Bilimler Akademisi Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü (2012). Erişim:

<http://www.tubaterim.gov.tr>

Türkoğlu, Faruk. (2012). <http://www.fikiravcisi.com/cocuklar-icin-yapilan-harcamalar-artacak.html>). in. tar: 4/04/2012

Twenge, Jean M. (2009). *“Ben” Nesli*. (Esra Öztürk, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Urry, John. (1999). *Mekânları Tüketmek*. (Rahmi G. Öğdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı

Yayınları.

Veblen, Thorstein. (2005). *Aylak Sınıfın Teorisi*. (Z. Gültekin, C. Atay, Çev.). İstanbul: Babil Yayınevi.

Weber, Max. (1997). *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Z. Aruoba, Çev.).

İstanbul: Hil Yayınları.

Wernick, Andrew. (1996). *Promosyon Kültürü*. (O. Akınhay, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Yaylagül, Nilüfer K. (2008). *Gecekonduyan Apartmana Geçiş Sürecinde Kültürel*

Dönüşüm: Ankara Şentepe ve Birlik Mahallesi Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Yel, Ali Murat. (2007). *Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik*. Ocak ve Zanaat. s.559-580. Der: G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim

Yayınları.

Žižek, Slavoj. (2005). *Gıdıklanan Özne Politik Ontolojinin Yok Merkezi*. (Ş. Can, Çev.).

İstanbul: Epos Yayınları.

T. C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı. (2012). Erişim: <http://www.diyamet.gov.tr/>

EKLER

EK 1: GÖRÜŞME SORULARI (EBEVEYNLER)

1. Size göre ideal/iyi çocuk kimdir?/İdeal çocuğu nasıl tarif edersiniz?).
2. Günümüzdeki çocuklukla sizin çocukluğunuz arasındaki başlıca farklılıklar, değişimler nelerdir?
3. Genel olarak çocukluklarda gördüğünüz eksiklikler, yetersizlikler, imkansızlıklar nelerdir?
4. Çocuklarınızın (veya yakın çevrenizdeki çocukların) iyi yetiştiklerini, hayatlarında gerekli bilgi-beceri donanımını kazandıklarını düşünüyor musunuz? Neden?
5. Ailenizde ve/veya yakın çevrenizdeki gözlemlerinize dayanarak çocuk ve ebeveyn ilişkilerinde hangi tür sorunlar yaşandığını söyleyebilirsiniz? Sizce bu sorunların temelinde/kaynağında neler yatmaktadır?
6. (Anneler için) Ev işleri dışında bir işte çalışmakta mısınız? Geliriniz yeterli olsa (ihtiyacınız olmasa bile) ev dışında bir işte çalışmak ister miydiniz? Neden?
7. Anne babaları, çocuk eğitimi açısından yeterli buluyor musunuz? Sizce günümüz ebeveynleri hangi konularda zorluklar yaşamaktadır?
8. Çocuklarınızda sık sık eleştirdiğiniz, beğenmediğiniz başlıca davranışlar ve düşünceler nelerdir? Çocuklarınızla en çok hangi konularda tartışmaktasınız?
9. Size göre iyi anne/baba olmanın anlamı nedir? Kimler iyi anne/babadır?
10. Çocukların güvenliği ile ilgili kaygılarınız var mı? Çocuğunuz için, evde, okulda, mahallede veya mahalle dışına çıktığınızda aldığınız güvenlik önlemleri var mı?
11. Şehir dışında, köy veya benzeri doğal yaşam ortamı bulabileceğiniz bir yerle ilişkiniz var mı? Köyde yaşamayı veya köye dönmeyi düşündüğünüz oldu mu?
12. Çocuklarınızın yeterince oyun arkadaşı, mekanı ve zamanı olduğunu düşünüyor musunuz?
13. Çocuklarınızın akraba, komşu ve arkadaşlarla ilişkileri için ne dersiniz? (yeterli, yetersiz, sorunlu vs)
14. Medyanın çocuğunuz üzerinde olumlu/olumsuz etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Bu konuda kural, yasak veya düzenlemeleriniz var mı? Çocuğunuzla bu konularda sorunlar yaşıyor musunuz? Çocuğunuz veya siz tüketimle ilgili kararlarınızda, reklamlardan, programlardan, dizi filmlerden etkilendiğinizi düşünüyor

musunuz? Televizyondaki hangi programlar sizin günlük yaşamınızı, ilişkilerinizi daha çok etkiliyor? (örneğin, yemek tarifleri, veya çocuk bakımı veya giyim-moda, kadın-erkek-aile ilişkileri vs).

15. Çocuğunuzun eğitimi ile ilgili bir ebeveyn eğitimi kursuna vb katıldınız mı? Neden? Çocuk eğitimi ile ilgili bilgileri kimlerden veya hangi kaynaklardan alıyorsunuz?

16. Çocuğunuzu yetiştirirken, öncelikli değerler olarak neler kazandırmaya çalıştınız/çalışmaktasınız? (dini, milli, ahlaki, evrensel,). Bunun için ne tür çabalarınız oldu? (örneğin onu kuran kursuna gönderdiniz mi)

17. Din sizin hayatınızda ne kadar önemli, sizin için neleri ifade etmektedir? Çocuğunuzun ileride Türk/Müslüman olmayan biriyle arkadaşlık ilişkisi kurması veya evlenmeyi düşünmesi veya yurt dışına yerleşmesi sizi endişelendirir mi neden? Bu tür tercihlerine müdahale etmek gerektiğini düşünüyor musunuz/ müdahale ettiniz mi?

18. Bütün dünyada yaşanan gelişme ve değişmelerin (teknolojik, ekonomik, kültürel, sağlık vs) çocukların ebeveynlerden daha çok şey bilmesine, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki kontrollerinin azalmasına, ebeveynlerin çocuklar için daha fazla endişelenmesine ve çocukların daha bencil yetiştirilmesine yol açtığı iddialarına katılıyor musunuz veya hangilerine katılırsınız? Size göre günümüzde bu ilişkiler hızlı değişimden ne derece etkilenmektedir?

19. Gözlemlerinize dayanarak, günümüz çocuklarının önlerinde ne tür modeller olduğunu ve kimlerin model olarak seçildiğini söylersiniz? (tv yıldızları, yakın akrabalar, anne-babalar vs). Ebeveynlerin çocuklara yeterince model olabildiklerini, çocukların beğeni ve hayranlıklarını kazandıklarını söyleyebilir misiniz? Neden?

20. Serbest (boş) zamanlarınızda genellikle veya sıklıkla ne yaparsınız/nasıl zaman geçirirsiniz?

21. Günümüzde iyi bir anne/baba olmayı engelleyen başlıca engeller veya zorluklar nelerdir?

EK 2: GÖRÜŞME SORULARI (ÇOCUKLAR 10-14 YAŞ)

Yaş: **Cinsiyet:**

1. Kaç yıldır bu okulda eğitim almaktasınız?
2. Anneniz ne iş yapmaktadır?
3. Babanız ne iş yapmaktadır?
4. Evde kaç televizyon var?
5. Televizyonun bir günde açık kaldığı/izlendiği süre ortalama kaç saattir?
6. Evde daha çok annenizle mi babanızla mı zaman geçirirsiniz?
7. Kaç kardeşiniz var?
8. Evde kaç bilgisayar var?
9. Türkiye dışından yayın yapan/uluslararası TV kanallarını izler misiniz?
10. İnternete bağlanır mısınız? (günde ortalama kaç saat?)
11. Evde bilgisayar ve interneti daha çok kim kullanır?
12. İnterneti daha çok hangi amaçlarla kullanmaktasınız?

Haberleşme(msn, e-posta) müzik/film/video izlemek gazete/dergi/makale okuma Ödev-araştırma sosyal paylaşım siteleri (facebook vb) alışveriş yapmak Sağlık vb konularda pratik bilgiler ve başvuru kaynağı olarak

14. Anne-babanızın/anne babaların daha çok hangi beklentilerinizi karşılamadığını düşünürsünüz?

Babamla yeterince zaman geçiremiyorum Annemle yeterince zaman geçiremiyorum

Dersler konusunda yardımcı olamıyorlar Çok fazla baskı uyguluyorlar

Psikolojik destek/anlayış/rehberlik vs konusunda yetersizler Gereksiz ve aşırı kaygılılar

Hiçbir konuda fikrimi sormuyorlar Benimle ilgili kararlarda bana danışmıyorlar

15. Ebeveynlerinizin sizden daha çok hangi nedenlerle yakınız?

Derler ve ödevleri yapmamak Arkadaşlarım Kıyafetlerim, giyim tarzım

Konuşmalarım Dağınıklığı, düzensizliğim

Kardeş kavgaları Bencilliğim Aşırı tüketme eğilimim/müsrifliğim

Açgözlülüğüm Kabalıklarım/saygısızlıklarım Çok TV izlemem

Çok bilgisayar başında kalmam Geç yatıp kalkmam Eve geç gelmem

Zararlı alışkanlıklarım

16. Gün içinde en çok kimle/kimlerle zaman geçirmek istersiniz?

17. Aile içinde veya yakın çevrende beslenme bozukluğu (yetersizlik veya aşırı kilo gibi) veya hareketsizliğe bağlı hastalığı olan kişiler var mı?

18. Günümüz ebeveynlerini çocuk eğitimi konusunda yeterli buluyor musun? (Cevap hayır ise neden?)

19. İnternet üzerinden yurt dışından ve Türk olmayan biriyle iletişim deneyimin (yazışma, arkadaşlık, görüşme vs) oldu mu?

20. Kendini, yakın çevreni ve akranlarını dikkate alarak, günümüzde çocukların zamanlarını verimli bir şekilde geçirdiklerini söyleyebilir misin?

21. Sence çocuklar öğrenmeleri gereken bilgileri anne ve babalarından mı, öğretmenlerden mi, yakınlarından mı yoksa daha çok TV ve internet gibi iletişim araçlarından mı öğrenmektedir? Bu iletişim araçlarının çocukların hayatında büyük bir yeri olduğunu düşünür müsün?

22. Senin için başarılı olmanın tanımı nedir? Başarılı olmanın tanımı ve anlamı konusunda anne-babanla aynı fikirde misin?

23. Gelecek kaygılarının var mı? Gelecekte yapacağın iş, yaşam koşulları hakkında ebeveynlerinin psikolojik baskısı olduğunu düşünüyor musun?

24. “Yabancı” sözcüğü senin için kimleri tanımlamaktadır?

Türkiye’de yaşamayanlar Müslüman olmayanlar Türkçe bilmeyen herhangi biri

Ailemden olmayan herkes Bu şehirden olmayanlar Mahalleden olmayanlar

Ben dünyalıyım, hiç kimse bana yabancı değil Türk olmayanlar

25. Türkçe dışında bir dili iyi derecede konuşmak ve yazabilmek sence gerekli ve önemli mi? Neden?

26. Öğrencisi olduğunuz okul eğitim, öğretim ve diğer bakımlardan tatmin edici mi?

Eğitim öğretim konusunda beni tatmin etmiyor / ediyor

Eğitim öğretim konusunda iyi ama sosyal faaliyetleri yetersiz yeterli

Güvenli değil Temiz ve sağlıklı değil çok fazla ders yapılıyor

öğrencilerin görüşleri/istem ve arzuları dikkate alınmıyor kurslar ve takviye dersler yetersiz

disiplinsiz aşırı disiplin uygulanıyor çok kalabalık

Öğretmenler öğrencileri anlamıyor/iletişim sorunu var

sorunumuz olduğunda nereye başvuracağımız/güvenebileceğimiz/yardım alacağımız birimler yok

yönetim ve idarede sorun veya eksiklik var

diğer.....
.....

27. Davranışlarını örnek aldığın, yerinde olmak istediğin veya model aldığın kişi kimdir /kim olabilir?

Annem/babam Mahalleden biri/tanıdık/esnaf/komşu Bir oyuncu/aktris/aktör

Akrabam Öğretmenim Bir şarkıcı/müziyen/TV yıldızı Bir sporcu

Bir bilim adamı/kadını Mesleğinde ün yapmış herhangi biri Diğer

28. Serbest zamanlarında en sık yaptığın faaliyet nedir?

Kitap okumak TV izlemek Bilgisayar vb oyunları oynamak

Arkadaşlarımla zaman geçirmek/oynamak sohbet etmek (yüz yüze)

internette gezinmek (sosyal paylaşım sitelerinde vs) sinema izlemek

dışarıda dolaşmak/park vb yerlerde oturmak spor yapmak müzik dinlemek

telefon görüşmeleri yapmak kurslarla vb değerlendirmek

29. Ailece en sık yaptığınız serbest zaman etkinliği hangisidir?

Sinemaya gitmek Evde oyun oynamak Misafir ağırlamak

Pikniğe gitmek Akraba ziyaretleri Alışveriş merkezlerini gezmek

Birlikte TV izlemek

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı Yetkin Sefer IŞIK
Doğum Yeri ve Tarihi Arpaçay, 15.01. 1975
Kars, Akyaka Demirkent Köyü İlkokulu,
Akyaka Ortaokulu, Ankara Aydınlikevler

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi Ticaret Lisesi
: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim
Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve
Öğretimi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Antropoloji Bölümü
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :
1999-2013 sınıf öğretmeni

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim 505 256 77 95
E-Posta Adresi :y_isik@yahoo.com

Tarih : 17/01/2013